

ELBASAN

I

OLIVOVÝ HÁJ

Zahýbáme za poslední úpatí, jako bychom dveře otvírali: údolí Škumbi leží před námi a mašírujeme po široké, dobré cestě.

5

Mám bezpochyby zrak poněkud kalný promoklou únavou a myšlenky nemohou se mi na nohy postavit hladem, přesto však se rychle rozhlížím: vyschlá kamenitá koryta střídají se s divokými pastvinami a táhnou vpravo dolů, za půldruhého dne dojdeš prý tudy k moři, a nalevo za stromovím, tam je město, ale nevidíme z něho nic. A na obzoru opět pohoří, jistě vyšší a hlubší než to, kterým jsme se právě prodrali. Zelené hory, ale za nimi vlevo ještě něco vyššího, holé žluté hřbety a vrcholky a na nich sníh.

10

Rozpomněl jsem se a pravím: „Měsíc kočovného života máme šťastně za sebou.“ Ale nikdo neodpovídá, poněvadž nikdo mne neslyšel. Smysly se zamkly v tupost, která praskne až v ten okamžik, kdy spatříme dým zpod kotlů a bude možno shoditi vlhký baťoch, jeho vojenského soumara, se hřbetu. Špekouni nás už čekají na louce s menáží.

20

Ano, dnes máme čtvrtého června a druhého května dali jsme sbohem Západnímu táboru v Dolní Tuzle. Juchej! Strašili nás kamarádi albánskými pochody. Nejhorší máme teď myslím za sebou. A celkem vzato, nebylo to tak strašlivé. Zkoušeli jsme jako tažní psi, proto jsme na vojně, ale cestou neměli jsme jediného pořádného maroda, a kdyby nás jen lépe krmit chtěli, táhli bychom takhle rádi až na konec války. Kdož ví, nač kdo si bude čekatí teď v této díře uprostřed Albánie, v díře, které ostatně ještě nevidíme a nemůžeme posoudit, hodí-li se k trvalému pobytu.

30

Nu, mně bylo ovšem zvláště hej. Nenesu dvě stě padesát ostrých v baťochu, kvér jsem nechal už v Szegedu a s pláštěm přes ruku vykračuji si za kumpačkou jako turista. Ale ostatní chlanci jsou zase silnější, kterýpak má, prosím vás, takové hulčičky místo rukou jako já, taková ramínka a takový rozměr přes prsa, jako kamzíci hupkali po kamenité stráni, když

35

se dala cesta zkrátit, a jak jsem řekl: neměli jsme cestou jediného pořádného maroda. Také nepršelo často, až teď ke konci.

Nežaluji na ten měsíc. Nežaluji na Trebinji ani na Bileču, 5 nežaluji na Mrcinu, ani na Igolú, ani na Teodo. Lovčen jsem s díky zlezl a Černou Horu, nežaluji ani na Skadar, ani na Alessio, Mamuraš, Tiranu; Boku jsem miloval několik hodin i skadarský močár, který se podobá moři...

Zatácíme poněkud, a tam konečně ten očekávaný dým, kotle 10 na pokraji louky, nad škarpu u cesty a v pozadí háj. Teď teprve cítím unavené nohy, unavené nikoli dlouhou chůzí, vyšli jsme v osm a teď je jedna, ale blátem.

Pokřikují na kuchaře. Už je všem veselo, poněvadž svítí slunce a kouří se z kotlů. Také se s jedním pozdravuji. Známe 15 se ze Szegedu. Boga mi, to může znamenat vrchovatý šálek! Mi van, katona? Zdá se, že se tu mají dobře. Ti, kteří nás cestou potkali a strašili, dělali jako obyčejně z komára velblouda: sůl tu mají, cukr mají, vody je dost. Dobrá!

Seskupujeme se jakžtakž, shazujeme výzbroj a výstroj, roz- 20 tahujeme mokré stanové plachty a připravujeme šálky.

Menáž jest jen polní: polévka a maso. Chleba, nincsen, baratom! To znamená hlad až do zítřka. Ale v baťochu je trochu krupice. Pak stavíme stany a slunná místa pokrýváme věcmi, jež mají uschnout.

25 Bratře, když je žaludek zahřát a stan postaven, když věci jsou uloženy, nohy si odpočinuly a zdá se, že zbytek dne jest už jen tvůj, – jaký to libý pocit! Kdyby louka nebyla tak mokrá a rozšlapaná, položil bych se, ruce za hlavu bych dal, díval bych se hluboko do nebe, které se rozjasnilo, a říkal 30 bych si: Také před čtrnácti měsíci nade mnou a nad adamovskými lesy klenula se hluboká nebeská modř. To byla však jiná, severní modř, a toto je teplá modř a západní vítr vane přímo od moře. Nicméně ležím tu s rukama pod hlavou a s mírem v srdci, jako jsem líhával v pasece na severu. Zdá 35 se mi, že jsem přišel sem o své újmě, abych na vlastní oči viděl, co na tomto jihu kvete, poletuje, zpívá, jaké truhlice tu malují a jak pastevci tu volají ze stráně na stráně. Nemám tu nepřítelé, ty, které má každý člověk, nechal jsem ve vlasti,

nikomu tu nechci ublížit, pušky nemám a bajonetem sekám pouze dříví a zhola nic není mi po tom, čeho zamýšlí velitelství brigády v Tiraně.

Chlapci čistí kvěry, provětrávají si špinavé nohy a hlavně sedí na bobku nad ohníčky, foukají do štiplavého kouře a malých plamének, přistrkávají větvičky a vaří káfcí nebo krupici, kterou nám včera kuchaři rozdali, poslední zbytek ze zásob pochodové setniny. 5

Rozvažuji, co mám dříve činit, zda lože si upravit, anebo také vařit; šarže roznášejí nějaký rozkaz. 10

Přísný zákaz nelámat větví z olivových stromů.

Teď se teprve řádně dívám na stráň, pod kterou ležíme. Nu ovšem, ležíme pod olivovým hájem, je hustý a svěží, je pod ním šero a vysoké traviny. Šedozelené, drobně kučeravé vlny polévají celý kopec. Zkoumám pomalu půvab té šedi a chvějivé kučeravosti a ohlížím se po někom, komu bych řekl: Hle, toto jest olivový háj. Ale kolem mne před stany jsou všichni zaměstnaní kávou, kvěry nebo nohama. 15

Nežaluji na první domácí olivy, pod kterými jsem stanul na stráni v malé dalmatské Mrcině, že byly takové umouněné, ošumělé jako venku lidé při práci, když jsi si je představoval ve svátečním kroji. Byly ke mně velmi laskavy a já k nim, nemohly za to, že černé štíhlé plameny cypřiší, plápolající po všech stráních, zhola nic nezklamou, ba jsou bližší občanskému příteli krajin než jejich slavnostní podoby z patetických obrazů, zastavili jsme se tehdy pod nimi, že si tu postavíme stany, noc byla sladká, a já se s druhem, malířem, těšil na krásné sny, ale přišel Dalmatinec a jal se orati to místo a nás rozestrkali po domcích. Udivily mne trochu svou pokornou chudobou, poněvadž jsem znal jen bohaté olivy z parků a tu ze zahrady svého mládí, která byla stříbrná, bujná, silná, a když zlatově rozkvetla, voněla nesmírně po celém sadě. 20 25 30

Nežaluji na ně, byly první, které jsem spatřil v jejich přirozeném domově, nezapomenu jich, jako nezapomenu první volné srny uzřené v lese, jako nezapomínáme stera jiných věcí, které se nám staly svátkem, poněvadž se nám poprvé objevily ve své přirozenosti. 35

Ale teď stojím před skutečným olivovým hájem, nízkým

jako podloubí, ale oblévajícím celý kopec. Je jistě tak svěží, poněvadž roste z dobré, zavlažované půdy. A již skáču přes úzkou struhu na jeho úpatí a zachraňuji se do jeho stínu před naším ležením, s nímž nechci míti prozatím nic společného.

- 5 Zelenavé šero dýše tu pokojným dechem přírody. Jdu vysokými bylinami marně hledat porušený a opuštěný podstavec nějakého kamenného antického boha. Nemohu tu potkati ani milostného páru, neboť zde si chlapci nedávají dostaveníčka s dívkami. Mohu jen pohledem hladiti nepravdělnou klenbu
10 nad sebou, složenou z miliónů drobných lístků, které se chvějí.

- Toto jest olivový háj, říkám si, jako jsem si říkal: Toto jest kamenité plató hercegovské, nebo: Toto jest moře. A to má pro mě hluboký smysl, neboť tu pociťuji kouzlo skutečnosti celou myslí a celým srdcem. Miluji věci na jejich přiro-
15 zeném, rodném místě a v jejich prosté, všední podobě, kdy dojímají skutečností, která je největším zázrakem. A proto nemiluji a nehledám „skutečnosti“ na obrazech. Taková „skutečnost“ na obrazech má se ke skutečné skutečnosti jako hloupá neděle k moudrému dni práce.

- 20 Rozveselen trhám vysokou mátu, která tu roste v mohutných trsech. Postelu jí své místo pod stanem, aby se mi dobře leželo na tenké pokrývce. A pak si uvařím krupici s očima slzícíma v rozfoukávaných obláčcích štiplavého kouře...

II KLÁŠTER

Noc pod stanem pro čtyři byla znamenitá, třebaže ještě jeden lijavec zahrál nám před usnutím kvapík na prohybajících se plachtách.

Vstáváme pozdě a spokojeni. Říkalo se, že na této louce pod olivovým hájem zůstaneme několik dní – v karanténě. Ale poněvadž rozkazy se stejně snadno dávají jako odvolávají, poněvadž počasí je deštivé, poněvadž zdravotní stav mužstva je dobrý, zkrátka z nějakého důvodu, jehož neznáme, táhneme po menáži do města, tak půl hodiny vzdáleného od našeho tábořiště.

V pondělí pátého června 1916 vkročili jsme tedy do drsného a střízlivého města, které leží téměř uprostřed nepravidelného obdélníku Albánie, do města, o němž jsme v míru nikdy nesnili, po němž jsme nepátrali na mapách a o němž jsme ještě ani teď netušili, jak v něm zdomácníme.

Poněvadž by bylo bývalo příliš logické a snadné, kdyby byli k nám poslali kteréhokoli vojáka, aby nás dovedl na určené místo, jsme bez vůdce s městem obeznámeného, bloudíme trochu, jak se zdá, zastavujeme se v úzké uličce, poručík neví kudy kam. Netrvá to však dlouho. Klikatinou těsných koryt mezi šedivým zdívkem, postříkaným hojně hygienickým vápnem, dereme se k prozatímnímu cíli a již vcházíme brankou na klášterní dvůr.

Karanténu, ostatně velmi zbytečnou v této roční době, budeme tedy prodělávati zde, v sešlé klášterní budově, jejíž čistota je velice pochybná jako čistota všech ubikací, v nichž se vojsko často střídá. Naše sanita s ostatními specialisty rychle zabírá kouty ve dvou přízemních děrách, zatímco vlastní setnina uvelebuje se nad námi, ve velkých „sálech“: jsme tak rádi sami, stranou, nikoli na očích. Máme pro dnešek také jen jednu povinnost: vápnem vyšnořiti útulky a hnojiště na malém přilehlém dvorku, kde podnikaví hladovci již rozdělávají ohníčky.

Drsně a nešetrně vpadá vojsko na místa náboženská. Ne-

patřím jistě mezi setrvačné občany, kteří cítí k náboženské pověře více úcty než k jinému všednímu zjevu tradičnímu a historickému. Ale nepatřím ani k těm, kdož jsou slepí pro poetický půvab tichých a neškodných ostrůvků náboženského života
5 uprostřed nepokoje válečného nebo moderního shonu. Je to nepříjemný pocit i pro diváka založeného zcela protinábožensky, když hodža se svými koberci a knížkami opouští džamiji nebo mešitu, aby učinil místo zavšivené a zdivočelé vojenské tlupě. Je to nepříjemný pocit, když sedíme na černoohorském
10 hřbitůvku, pojíždíme na hrobech své konzervy nebo prohlízejíce si tu své prádlo, zatímco docela blízko blíží se k otevřenému hrobu smutný pohřeb děťátka, na jehož rakvičku dopadnou nejen slzy mateřského bolu, ale i slzy bezmocné nenávisti. A je to nepříjemný pocit, že kuchaři rozdělali oheň
15 pod svými kotli právě na tomto klášterním dvoře, kde není sice již klášterníků, ale kde řecký kostelík je dosud živý jako levandulový záhon v starosvětském zákoutí.

Nevyznám se v složité mozaice východních církví a do Albánie přimaširoval jsem zcela nepřipraven, pouze s číhajícími
20 smysly; ani škipetarského románu Mayova jsem nečetl. Toto však jest myslím řeckokatolická církev.

Dvůr kolem byzantského kostelíka posázen je náhrobními deskami o řeckých nápisech; také jedna hrobka nějakého souvěrece vynikajícího stojí u zdi. Slabikujeme nápisy s kamarádem F. a hledíme pohledem drsný půvab kostelíka, sedíce
25 mezi sloupovím napravo nebo nalevo. Nad postranními vchody pod sloupovím lahodí nám v polokruhovitých výplních pestré a zvětšené kopie nějakých starých miniatur, dosud svěží. Záliba tichého mnicha přenesla je sem nejspíše na temnou šed' vážné budovy. Činíme si známost s prvním popem,
30 jako všechno chudým a ošumělým, který však se svým krásným šedivým vousem a na tomto nábožném místě vyhlíží nadmíru důstojně. Uvnitř kostelíka zajímají nás nejvíce kazatelna a kůr, jakoby vyzdobeny Františkem Kyselou ve slohu poněkud lidovém. Dojem je hodně moderní a kontrastuje nikoli nepříjemně s těžkými lavicemi, křesly, podstavci a ikonami. Nábožné knížky, jichž tu pravidelní návštěvníci bohoslužeb mají
35 hojně připraveno na podstavcích, jsou novějšího data, řecké,

bezenné pro bibliofila. Pop ukazuje nám všední titulní ob-
rázek Krista a s velikou naléhavostí a úctou, jako by od-
krýval svatostánek, poučuje nás nábožně vydechnutým slovem
„Chrestos“! To, brachu, my také víme – ale tváříme se stejně
důležitě, kývající vážně hlavou.

5

Před kostelem těsně při absidě stojí starý, vznešený cypřiš,
malebně rozsochatý, a na něm zbudována jest jednoduchá
zvonice; celek činí dojem tak slohový a lahodný, že nelze toto
zařízení nazvat primitivním. A tu se stává to nejhezčí; když
pop odzvonil: přicházejí staré ženy v černých nebo jiných vel- 10
mi tmavých pláštích, volných a lehkých, a v bílých tenkých šát-
cích z mušelínu nebo batistu, čepcovitě ovinutých kolem hlavy,
a jejich tváře jsou jako vybilené časem a zbožností, ušlechtilé,
vznešené téměř jako bledé květy skleníkové uprostřed drsné
a dravé přírody. V bledých hubených rukou nesou šátkem při- 15
kryté talířky s nějakými pokrmy a květiny, věci, které pop
asi posvětil a které hrají nějakou úlohu při jejich bohoslužbě.
Zdaleka jsou tyto křesťanské ženy zcela podobny matránám
moslimským, které však bílými závoji mají přilbovitě zaha-
lený celý obličej, takže jen oči možno zahlédnouti, jsou pra- 20
videlně tlustější, s vypjatým břichem pod černým pláštěm.
Jejich chůze není, zdá se mi, také tak svatá jako chůze těch-
to křesťanek. Když vojáci odpočívali ve své ubikaci a tyto
ženy kráčely do kostela po tichém a nedělně prázdném dvoře
jako jeptišky šerou ulicí, vzpomněl jsem si na mrtvé Bruggy. 25

Pobyli jsme tu čtyři dny; hladu bylo dost. Byli jsme očko-
váni, zavedli nás do primitivní koupelny. Pozoroval jsem, že
na vysokých šedých zdích, vroubících dvory a zahrady u sou-
kromých domů, stojí truhlíky s karafiáty červeně kvetoucími
a v krámech džbány s bílými liliemi. Jinak držáni jsme byli 30
na uzdě, neboť podle jména měli jsme přece karanténu. Hlad
nás činil trochu smutnými, byli jsme již velmi chudí, já byl
vůbec bez peněz, neboť přišly patrně do Bileče, když jsme od-
táhli, a teď bezpochyby pokulhávaly za mnou. A tak jsem
velice dobře chápal svobodníka P., když jsem jej viděl jedno- 35
ho večera pod sloupovím, jak roztlouká posbírané pecky ze
slív a jádra rychle strká do úst.

Přišel den, kdy mužstvo naší pochodové setniny mělo zapadnouti do setnin a oddílů místního praporu našeho, kdy
5 jsme měli býti roztrženi a rozdělení podle potřeb a možností, podle náhody a rozmaru komandantů; naše sanita očekávala tento okamžik s nervózním napětím, s nedočkovou bází.

Z naší sanity měl každý tré možností před sebou a toliko jedna byla zcela sympatická. Předně mohl jsi býti určen pro
10 hilfsplac čili obvažistě. (Tohoto českého slova jako tak mnoha jiných českých názvů se přirozeně mezi námi neužívalo, a mně se věru často zdálo, že hantýrka, kterou mluvíme, je zcela případná pro vojsko, ve kterém sloužíme, a říkával jsem nejednou, že českých názvů si ponecháme až pro české vojsko, což
15 vyvolalo pravidelně skeptický úsměv, poněvadž velmi dlouho byl jsem, pokud vím, jediným vytrvalým „optimistou“ u našeho praporu.) A ovšem v takové etapní garnizóně, jakou byl tehda Elbasan, znamenal hilfsplac vlastně zcela obyčejnou marodku. Tu služba jest přirozeně pohodlnější a pro všechny
20 případy i bezpečnější. To byl tedy ideál každého z nás.

Druhá možnost: že přijdeš k sanitě některé setniny. To jest již horší. Setnina chodí na cvičení a musíš s ní; kdyby šla setnina do boje, půjdeš také s ní, a je-li komandant příliš horlivý, honí sanitu po bojišti i tehdy, když je pravděpodobno, že
25 šrapnel nebo granát rozbije raněného i s nosítky a sanitáky. Řádný voják, který věří ve svou hvězdu, uvažuje ovšem optimisticky a myslí si, že mnoho se může změnit, než dojde k boji, poněvadž na vojně všechno se mění ustavičně a nepředvídatelně; ale kdyby i nebylo jiných nesnází, služba u setniny,
30 věčně burcované a znepokojoované, věčně kontrolované nejrozličnějšími šaržemi, jest přece jen peklo pro mírumilovného člověka – bojechtivých jest právě ve vojsku vždy nepatrné procento –, srovná-li ji s rájem hilfsplacu pevně usedlého.

A konečně třetí, nejhorší, setsakramentská možnost: že sanitáků je přebytek, a že tě tedy jako nově příchozího vezmou
35 a strčí k setnině pod kvér.

Zrekapituloval jsem v těchto hodinách nejistoty historii své sanitní kariéry, vzpomínal jsem, jak v maďarském Deszku přistrčil mne k sanitě doktor B., jak v Szegedu prodělával jsem neobyčejně „důkladný“ kurs na marodce, jak doktor B., moje naděje, zůstal za námi cestou do Bosny, jak v Dolní 5 Tuzle sblížil jsem se se skutečnou sanitní praxí na marodce Západního tábora a chytal přitom ryby v hubené Jale, jak v Bileči poručík Ch. a v Trebinji setník M. projeví mi neočekávané uznání, jehož důvody zahaleny byly pro mne rouškou tajemství, – jak zkrátka pachole Štěstěny sedělo mi dosud 10 na rameně a nitky náhody spojovalo a trhlo k mé úplné spokojenosti. Nebýti dvou drsných lajdáků z naší sanity, kteří přivlastnili si již všechny vojenské ctnosti a měli za sebou nejen pole a bitevní službu sanitní, nýbrž i trochu sanitního hyenismu a kteří rádi jizlivě a zúmyslně hovořili o možnostech, jež 15 nás očekávají, aby mne znepokojili, poněvadž jim nebylo vhod, že přicházím z jiného poněkud světa než oni, nebýti těchto řečí, nebyla by mě nikdy zatrápila nejistota: nebyl bych ztratil ani na okamžik důvěry v pachole na rameni, v obratnost jeho malých, ale bezpečných ruček. Pachole Štěstěny, buď po- 20 žehnáno! Věřím v tebe stejně málo jako v boha, ale odevzdávám se do ruček tvých, jak bych se do rukou božích nikdy neodevzdal. Náhodo! Osude! Jste všechno a nic. Ale kolikrát okouzily jste mne rozmarnou hrou svou, kolikrát uvedly jste mne již v úžas hrou svých nitek! Lituji, že nemám více schop- 25 nosti k fatalismu, abych se mohl celý k vám uchýliti a rezignovaně pozorovati, jak dlouhé, něžné, veselé vaše prsty diskrétně vodí mne po šachovnici života a chrání mne před nějakým příliš hloupým matem. Víím, před konečným matem nezachráníte nikoho, jste podrobeny samozřejmosti jako všechno smr- 30 telné a všechno existující, ale neběží přece o konečnou samozřejmost, nýbrž o předchozí hru – a tu myslím, že vám děkuji za dary nesmírné ceny. Či by to byl pouze jeden dar? Skeptikův optimism, který zná nejhorší a nedoufá v nejlepší a béře vděčně pravý život mezi těmito dvěma póly, z nichž jeden 35 všechno ničí a druhý všechno dává zdarma, kdežto my chceme hodnoty, za které se platí. Přece by zbyla však hra neviditelných prstů, tkáň tajemných nitek, jež nás někdy konster-

nuje, jindy rozesměje, kterou jmenujeme náhodou a kterou všichni tajně uctíváme aspoň radostným nebo zarmouceným bušením srdce.

Pachole, které mně dala Štěstěna za průvodce, za „anděla strážného“, neopustilo mne myslím dosud, ale na vojně prokázalo mi ohromné služby. Chtěl bych, aby ožilo po našem způsobu, sňal bych je s ramene, postavil bych je zde na tuto empírovou šlechtickou pohovku své kanceláře, poplácal bych je po buclatých růžových tvářích a po ještě buclatějších půlkách zadnice stejně růžové, jako to děláme krásným dětem, když vypadnou z peřinky, koupil bych mu nejdražší čokoládu – a teď pověz, chlapče! Jak se například stalo, že cestou byv opuštěn přítelem B., našel jsem v Elbasanu přítele K. právě na pravém místě?

Vidím kluka, dloubá se malíčkem v nose a hledí na mne posměšně, naháč jeden. Ale vsadil bych se, že neví stejně nic jako já.

Věřil jsem skálopevně doktoru B-ovi, že přijdu na hilfsplac, a v nejistotě, která nastala, když doktor B. nepřišel s námi do Elbasanu, sílil mne aspoň můj optimism. Skuhrání nevlídných druhů mě jen bolelo jako hloupá závist. A tak jsem osmého odpoledne pevně krácel s ostatní sanitou na severovýchodní konec města, kde stál pěkný jednopatrový domek se zahrádkou, v němž vládl doktor K. nad marody elbasanské posádky a kde měli jsme se mu představit.

Věřil jsem, že dobré se stane, ať dopadne přehlídka tak, nebo onak. Ale člověk není přece jen takový fatalista, aby si nepřál míti vždy raději to, o čem se domnívá býti přesvědčen, že je nejlepší. Je šťastný, jde-li vše po jeho chuti; je nejšťastnější, končí-li dobře to, co šlo po jeho chuti, a končí-li dobře i to, co bylo mu zpočátku proti srsti. V tomto případě byl jsem zcela uspokojen a věru až do konce.

Kdybych byl ovšem věděl! Kdybych byl věděl, že doktor K. mě zná, že je Moravan „od nás“, že je spisovatel, našinec i po této stránce, kdybych byl věděl, že „báječné“ sanitní vysvědčení jde se mnou již ze Szegedu a že doktor – jak mi později se smíchem nejednou vyprávěl – více se mne bojí než já jeho, – zkrátka že pachole Štěstěny spojilo už dávno všechny potřeb-

né nitky, holá, byl bych býval šel aspoň delšími kroky, nic jiného nebylo by se dalo totiž činiti, neboť že úplná spokojenost zářila mi cestou z tváře k nemalé mrzutosti dvou nekalých kumpánů, o tom jsem přesvědčen. Uvnitř ovšem neměl jsem tak úplně jasno.

5

V operační síni hilfslacu postavili jsme se do řady, já stál na kraji pravého křídla vedle druhá, který nebyl také u sanity poprvé, byl už hodně potlučen a utahán, ale v jádru hodný člověk. Doktor, mladý hromotluk, vešel ráznými kroky, co nám pověděl, už nevím, ale zato utkvělo mi v paměti, jak si nás změřil a jak, ukazav na nás dva na kraji, s úřední lhostejností pravil, nás že si ponechá u sebe, a pak rozdělil ostatní.

10

Dobře to sehrál. A já ovšem netušil, že hraje, a proto jsem v duchu blahorečil náhodě víc, než to zasloužila.

15

Druhého dne přestěhoval jsem se na nové působiště. Byl jsem přívětivě a přátelsky přijat inteligentními mladými muži v čisté sedniče v prvním patře, po dlouhé době ulehal jsem večer opět na slamník u okna, z něhož byl krásný pohled na skupinu lasturovitých střech vpředu a na zelené hory v pozadí, na zahrady, kde počínalo zrátí hojné ovoce. Dlouho jsem neusnul, několikanedělní kočovný život byl u konce, změna člověka vždy poněkud rozruší: za hlavou mi šustily a hryzaly myši, venku bublaly zvonce vracejících se stád, cvrčci nepřetržitě vrzali, žáby hořekovaly a chvílemi osel zahýkal strašlivým hlasem na poplach. Ale noc byla vlahá a skvělá: noční zpěv východní táhl širým údolím.

20

25

Zpozoroval jsem velmi brzo, že situace, do které jsem ochotně zapadl po svém zvyku, není nikterak nepřijemná, strach
5 ze změny rychle pominul, slasti kočovného života byly zapomenuty pro slast poklidu, nadevše milé bylo konstatovati, že jsem se ocitl v mírumilovném ovzduší, u plného stolu a mezi přáteli.

Mému přátelství budiž věnována tato kapitola.

10 V občanském životě těžko se mi vyznává láska a přátelství, těžko se mi udržují přátelské korespondence a styky, zbytečným slovům a konvenčním formám nenaučím se už nikdy dokonale, hlavně ve stycích, kde není skutečné potřeby přetvářovati se, stavěti se, hráti. Nemiluji návštěv, při nichž nutno
15 se nějak tvářiti, chodím rád jen tam, kde mohu zaklepatí a bez vyzvání vejíti, posaditi se, zapáliti si a rozhovořiti se o tom, proč jsme přišli. Nemám rád domácností ženatých lidí, nemám rád nemocnic, hovoren a pravidelných korespondencí; myslí si o tom, bratře, co chceš, myslí si, že jsem bezcitný, pyšný,
20 nevďečný, že jsem neměl rád anebo zapomněl, lidé si myslí vůbec tolik směšných věcí, že nakonec učiníš gesto rezignace a řekneš si, o něco více nebo méně, toť lhostejno. A opovrhneš ještě více vnějšími projevy, zatímco cit sedí v koutku, docela tiše, s očima věrně upřenýma do dálky, vzpomínají, usmívají se, chápou a děkují. Chceš-li, aby přišlo na jazyk to,
25 co se krčí v srdci, pojď, půjdeme do malé, tiché hospůdky, docela dozadu, při sklence dobrého vína vzpomeneme nahlas. A slíbím ti pohlednici pro případ, že neztratím tvé adresy, což je velice pravděpodobné, téměř tak jisté, jako že jsem neztratil dosud jediné drahé vzpomínky a vždy znova v myslí
30 obcuji s těmi, kteří prošli mým životem jako dobří kamarádi, ale jsou snad přesvědčeni, že jsem na ně zcela zapomněl: vždyť ani pohlednice ode mne nedostali.

Mea culpa! Až se podruhé narodím, dám se lépe vychovati
35 ve zdvořilosti. O tu zde běží. Svět potřebuje frází hlučných nebo uměle rozechvělých, úsměvů a poklon, vřelých stisků

a slzí pohnutí, slov, mnoha slov především, neboť jeho psychologické schopnosti nejsou dosti pronikavé, aby vnikly až tam, kde si pobroukává cudnost a pianissimo skutečného citu.

Bozi, jak by bylo možno však zapomenouti na naše elbassanské a bragoždské dny a večery! A na vše, čím jsme je jeden druhému oslazovali – anebo také někdy trošičku přiotrávili, aby tím lépe chutnal pokoj a klid. A představte si například toto: člověk utahaný nikoli tak několikanedělním putováním pochodové setniny cestou necestou, nýbrž spíše vojáckým lomozem zvlčilých druhů, jejich tlachy a hádkami, jejich vtipy a sviňačinami, surovostí, hloupostí, zlobou, nahými lidskými zvířátky, která ztrácí pomalu i tu jasnou důstojnost živočichů z přírody a stávají se nečistými jako sešlá a zkažená zvířata domácí, člověk octne se náhle z tohoto urputného a tyranského ovzduší v čisté sednici inteligentních druhů, kteří sice také již jako ty zdrsněli, ale nikoli více, než toho vojna vyžaduje a potřebuje, je to převrat, příchod z tmy do světla, ze stoky na slunce a čistý vzduch – kdo by toho mohl nevzpomínati vděčně?

Rozešli jsme se a naše osudy šly svými cestami paprskovitě na všechny strany, aniž se někdy ještě vespolek sejdou. Ale nespojil nás Elbasan nicméně provždy? Tato epizoda netvoří jistě kapitoly našich životů, která by mohla nám vymizeti z paměti, pročez ani my si navzájem z paměti nevymizíme. Prožívali jsme ji jako muži, kterým písmo osudů na mozku a na srdci již nezarůstá, – nesejdeme se fyzicky ve společné domácnosti, ale budeme vždy znova pospolu, kdykoli buď vzpomínek zachce se předváděti film, jehož jméno jest Elbasan, kdykoli k manželkám, dětem, přátelům, známým rozhovoříme se o jednom létu uprostřed Albánie, kdy jsme odráželi útok cholery a byli obklíčeni malárií, kdykoli náhodné setkání, fotografie, východní památka připomene nám horké hodiny strávené v městě na břehu Škumbi. I kdybychom byli však žili tyto měsíce jako jinoši, snadno zapomínající: deseti milenek snáze bys zapomněl než jedné elbasanské marodky s jejím štábem! –

Mezi čtvero mužů jsem upadl po svém příchodu do světla

sednice a bylo mi mezi nimi po všech trampotách a zlech pochodové setniny jako v bratrské náruči.

Nejmladší, farmaceut V., jednorochák a titulární šikovatel, byl jediný jinoch mezi námi. Byl sličný jako panenka, ale po-
někud malý a zavalitý, rozmazlený synáček z pražské měšťan-
ské rodiny, ale milý a neškodný, tlusté dítě, které batolilo se
vojnou pevně se držíc sukní maminky protekce, rádo se při-
opilo a pak vyhrožovalo, že nám „udělá nohy“, okoušelo kde-
si v zákoutí půvabů prodajných moslimek, a když se vrátilo
do naší sednice, svalilo se na svůj slamník, dalo vzhůru nohy
a mělo radost, spokojenou živočišnou radost z mládí, bezpeč-
nosti a ženských vнад. Vzpomínám na něj, poněvadž byl mla-
dý a hezký; po mém příchodu odešel však zanedlouho na do-
volenou a již se nevrátil; druzí mají na něj více vzpomínek asi,
poněvadž s ním prožili první polovinu historie, která se jme-
novala: Hilfsplatz I.-28.

První pochodový prapor, první, když směšná komedie s roz-
puštěním pluku skončila tím, že pluk byl znova postaven k vel-
ké radosti patriotických důstojníků, měl svoje horké dny kde-
si u Tolmína tuším a pak zúčastnil se bodrého švindlu, jemuž
se říkalo „dobyty Lovčenu“, načež táhl na Drač, pobrodil se
nepříjemně v okolních močálech, pobyl nějakou dobu v Kavaji
a konečně se dostal do Elbasanu. To byla první hrdinská po-
lovina jeho historie, která sanitácký štáb obvaziště spojila přát-
elským poutem společného osudu; vedle jinocha V. a doktorů
patřilo k tomuto jádru ještě nejméně sedm nebo osm mužů,
z nichž tré bydlilo v naší sednici, kdežto ostatní byli jinde
nebo na dovolené.

Nemohl jsem si přátí lepší společnosti, když jsem vpadl sem
trochu jako vetřelec, který přišel toliko na druhou, idyličtější
– jak se ukazovalo – polovinu historie. Z těch tří dva byli
kantoři; nu, co mám říci o vás, pane Emanueli T., distingo-
vaný type městského učitele? Že jste byl trochu příliš korektní,
poněvadž jste věřil ve svou smůlu, která vám způsobí ihned
nepříjemnost, jakmile se dopustíte nějaké nepřesnosti? Že jste
měl kolem sebe cosi jako svatozář lásky, když jste tak chodil
stále dle možnosti čist a upraven a psal své pravidelné do-
pisy paní Růženě? Že jsem se později trochu zlomyslně smával

vám v duchu, když také vás, korektního, hlad a zlost někdy jako nás všechny přivedly z rovnováhy? Nebyl jste malomyslný, ale přece jen jste nevěřil ve vzdušné zámky mého optimismu, které dnes ovšem jsou již prostými a příliš strážlivými fakty. Co dělají vaše akvarely na polních lístcích? A zpíváte ještě někdy – nekorektní písničky? 5

A copak dělá náš druhý učitel, typicky hubený a obrýlený kantor K., pravidelný dobrák a jedlík? Nevnikl jsem do něho příliš, opustil nás, když nastávaly zlé časy. Měl vždy nějaké zvláštní myšlenky za svým obličejem a za svým humorem. 10 Zdalipak vypravuje ještě o tom, co se mu přihodilo v prádle, když přišel za nevěstou?

A konečně zde jest čtvrtý, doktorův důstojnický sluha M., zlaté srdce z českého severu. Jak se zlobil ve hněvu spravedlivém, když doktor pil a neposlouchal ho! Malý, útlý, chudý 15 syn černého uhelného kraje, do něhož se opět vrátil, jak zápasil mlčky a statečně se starostmi, které přicházely k němu v dopisech z domova! Kolik laskavostí nám prokázal, bratrsky vždy a všude, čisté a hrdé dítě lidu! Jak je to krásné, že i jemu na vojně štěstí přálo! 20

Tito čtyři mne přivítali a vzali mezi sebe. A mluvím-li o těchto dobrých lidech, na pátého nesmím zapomenouti; byl na dovolené, ale v té době již opět na cestě k nám, fürstenberský lesník K., také jeden z prostých lidí, jejichž existence mezi námi činí zlý život lepším. 25

To byli přátelé. Pomalu jsme se seznamovali, zatímco za večera zněly domkem mocné kroky doktorovy. Pobíhal po jednoduché dřevěné podlaze svého pokoje a v duchu, někdy i nahlas, rval se s neznámými nepřáteli a pil rum.

V prvních dnech byla moje situace na hilfsplace poněkud nevyjasněna. Doktor poručil jen, abych spal nahoře – nahoře
5 spaly šarže a dole prostí ošetřovatelé, wärtři –, vyčkával bezpochyby, co se ze mne vyklube, vlk nebo ovečka, přijdu-li snad k němu s nějakými požadavky, kdežto šarže nevěděly, jakou službu mají mi dáti. Byl jsem prostý vojáček, bez jediného vojenského prýmku, bez jediné vojenské hvěz-
10 dičky.

Pozoroval jsem klidně tyto rozpaky a klidně, jak mám ve zvyku, čekal jsem, spokojen tím, že o mně již opět ví někdo, předem přesvědčený, že nejsem na vojně pro vojnu, nýbrž pro kus světa a života. Bylo mi celkem velmi lhostejno, co budu
15 dělati: stačilo mi, že jsem zde. Klidně jsem zametal, měřil teploty, zaléval zahrádku za domem. Jen jedna věc nešla dobře. Bylo nutno choditi s kotlíkem pro menáž a ten kotlík byl trochu těžký. Na všechno své mohl jsem se jakžtakž spolehnouti, jen na své ruce a ramena nikoli. Kamarád, který nesl se
20 mnou, byl při tom ještě zoufalejší než já, když jsem se stále zastavoval a měnil strany.

Netrvalo to však ani týden, doktor si mne zavolal k audienci, pověděl mi všechno o sobě i o mně, přidělil mě definitivně nahoru a slíbil mi sanitní metál. Hvězdičky a metály,
25 jak jsem později seznal, rozdával velice rád. Tu a tam také číšku rumu.

Tak nastaly také pro mne pravidelné dny pravidelné roboty, jež rostla jako povodeň a šířila se po celém Elbasanu, jakmile ukázaly se epidemie. Po snídání měřily se teploty marodů,
30 kteří u nás leželi, i těch, kteří po osmé přicházeli k vizitě, – a pak přišla vizita, střed dne, hlavní obřad: proklepávání a naslouchání, ukaž jazyk, otevři ústa, řekni ááá, tabletky, ustavičné z ručky do ručky bílých tabletek, zapíjených vodou, lžičky opia, začerněné plechové pohárky s rozdělaným živo-
35 čišným uhlím, nože, pinzety, nůžky, jód, ustavičně tinctura jodi, sublimát, jodoform, masti, gáza, vata, obvazy, hnis, krev,

mísky a umyvadlo – s tím krásným lyzolovým zápachem, který je vznešený a činí člověka sebevědomým.

Pak se napsaly raporty na velitelství praporu a sanitního šéfa brigády, a volným krokem kráčil jsem městem po poledním slunci albánském do kanceláře praporu a na telefonní stanici, den ze dne stejnou cestou, horkými ulicemi, prudce a pestře oživenými jen v den trhu.

Pomalů se seznamoval jsem se s městem a jeho obyvateli. Pil jsem je jako dobré víno po malých, zvolna pokousaných denních doušcích. S rozkoší nořil jsem se v dav na tržišti, přijímaje vděčně z ruky osudu skvoucí dar východní pestrosti. Tu a tam oslík žďuchl mě nehorázně svým nákladem, abych dával lépe pozor na cestu a nečinil obtíže poctivým zvířatům, která užitečně pracují a nemají kdy vyhýbati se zevlounům.

Po menáži rádi jsme si na chvilku zdřímli. Ale když počet marodů, při vizitě přijatých na naše slamníky a později jen na holé podlahy v mešitách, vzrůstal denně způsobem, který nám působil závrať, nebylo pomýšlení na krátký odpolední spánek: hned po menáži počaly se trousiti nové přírůstky a bylo nutno je přijati, zapsati, umístiti, a když pak malárie se rozzuřila s celou silou, neměli jsme již pokoje vůbec, kromě v noci, kdy jen jeden z nás měl střídavě službu.

Po svačině nastalo nové měření teplot, a tak přišel rychle večer, jež tu a tam mohli jsme strávit při přátelské večeři, kterou jsme si sami pořídili, a zahráli si dardu o sirky, deset za dva haléře.

Brzy stal jsem se také hospodářským správcem hilfsplacu: zpočátku znamenalo to stahovati chlebové porce od marodů, kteří měli dietu, a kupovati za ně vajíčka, jež se dávala pak nemocným dle doktorova předpisu; později měli jsme však hospodářství složitější, příjem i na penězích a malou kuchyni pro marody. Bylo s tím hodně práce a časem i zlosti; zato byl u nás jistý blahobyt, a také pro mne přišel konečně den, kdy jsem se cítil syt.

V rámci tohoto denního programu, který se v podstatě neměnil, ale ustavičně rostl, botnal až v prasknutí, a mezi několika elbasanskými ulicemi pohyboval se náš pilný život, nepřiliš vojenský.

Zvolna jsme si zvykali na rostoucí příval starostí a práce. Rostl pomalu, ale jistě. A zatímco jsme snili o tom, že Francouzi a Italové budou rychle postupovati a jednoho dne vyženou nás z tohoto tichého středu Albánie, zatímco jsem já s velkou chutí držel se představy, že v případě vyklizení města rakouským vojskem zůstanu tu dobrovolně s našimi marody, válečná situace byla ještě poněkud jiná, a nás nečekal boj s vojenským nepřítelem, nýbrž veliká, strašlivá bitva s epidemiemi, které se již rodily v elbasanském okolí.

V krámech a na ulicích počaly se objevovati koše a hromady velikých okurek, nádherného póru a skvělého ovoce, slívy, merunky, broskve, pak první fíky a spousty melounů, veliké zelené a žluté melouny a malé šedozelené, nejlepší. Nastaly dny šťavnaté hojnosti, město proměnilo se v bujně kulisy východní pohádky. V řeznických krámech viselo nahé maso skopové i hovězí, řady stažených zvířat, čtvrtek, vnitřností, krvavých kůží, pod nimiž potulní psi lízali čerstvou krev; u četných pekařů svítily hromady zlatých kukuřičných placek, v jídelnách se vařilo a smažilo, plné misky masa a různých moučníků, hrnce kyselého mléka stály na policích před krámy, a všechno to bohatství viktualií vonící i páchnoucí zalito a spojeno bylo slunečním vzduchem, rozpáleným do žhava a chvějícím se kvečerem neutuchajícím řevem křísů a sarančí ve starých, rozložitých platanech. Velicí otakárkové poletovali, pestří nad pestrostí, a hrdličky byly na střechách, v ulicích, ba i v krámech, kde kradly z pytlů kukuřičná zrna. Opájelo to pohled zejména v sobotu, v den trhů, kdy přicházeli venkované, muži i ženy v drsných krojích, a rozložili na jednom tržišti své pytle a košíky a na druhém tkaniny a výšivky, bylo to bujné a drsné, kypělo to varem života a hojnosti.

Ale mezi hromadami syrových plodin plížil se již neviditelný zákeřník, subtilní a křehký vrah, slunce se štítící, a přece také plod jeho zlatých dnů, – cholera. A zároveň za lahodných večerů a nocí, kdy hvězdy plály jako kovové ovoce v širé koruně, počínal první nápor komářích armád roznášejících malarické plazmódie.

VI O HLADU A POKRMECH

„Konečně dosti chleba!“ tak zní jeden výkřik v mém zápisníčku z tohoto června jako veselá letní fanfára čistě zatrioubená polnicí do jasného jitra, jako dětinské zaplesání osvobozeného. 5

Chléb je základ svobody. Svobodná mysl a svobodné srdce dovedou jistě vzdorovati útiskům a útrapám, nesnázím, nehodám, žalům s oním vnitřním úsměvem moudřejšího, který často nemizí ani tehda, když nervy chtějí si ulehčiti, a člověk nakonec hlučně se zlobí, brání se, útočí. Svobodný člověk ustupuje gestem, neustupuje mozkiem a srdcem, čelí bolesti a ne- 10
spravedlnosti i tehda, když mlčí a vzdává se. Teprve nemoc bere mu tuto vnitřní svobodu za určitých okolností, neboť duch je mozek a srdce, a jakmile ty jsou porušeny, je konec 15
s celou slávou ducha. Dokud mozek jasně pracuje a srdce pravidelně buší, snáší svobodný člověk všecky útrapy s povýšeností, která je ctností svobodných; nemůžete ho přemoci, dokud nezasáhnete jeho mozku nebo srdce. Ale mezi nemocmi, které obé zasahují, je také hlad. A poněvadž tedy nor- 20
mální sytost je u každého předpokladem zdraví a poněvadž chléb je hlavní krmí potřebnou k sytosti těžce pracujících, je chléb základem jejich svobody, a bylo by si přáti, aby každý člověk na sobě důkladně pocítil pravdu této věty aspoň jed-
nou v životě; pak by snad vedle těch, kteří nikdy jí nepocítili 25
v celé její nahotě, nebylo již těch, legie těch, kteří ji pociťují ustavičně jako věčnou kletbu, věčné okovy.

Hlad zmačkne srdce a rozechvěje nervy jako osikové listí, mozek podvazuje a po všech věcech natáhne závoje: nemůžeš nic domysleti a procítiti, poněvadž každá myšlenka a každý 30
cit, všecky představy a pocity, které se rodí na vnější popud v tvém nitru, jsou jako zmatený dav v úzké ulici, do které vjela bezohledná jízda, kavalérie hladu, a způsobila paniku.

Stále znovu vzpomínám na tu chvíli, kdy jsme s kamarádem 35
F. seděli na skále u Igoly, právě před vjezdem do Kotorské

boky, a cítili jsme se tak přemoženi. Za námi bylo stero krásných zkušeností, těžce, ale oddaně vydobytých a vděčně učených, a před námi byl jeden z cílů našich tužeb: moře. Ale my hleděli zakaleným zrakem do neurčita, pro hlad nemohli
5 jsme ani mluvit a připadali jsme si tak směšnými jako bezbranná zvířata před neúprosným soudcem. Kde byl v této chvíli náš svobodný zrak, jenž lačně těkal Bosnou a Hercegovinou až sem do Dalmácie? Kde byl náš svobodný duch, který přes břímě vojenské uniformy zachoval si veselou mysl tulá-
10 kou? Františku Mareši, profesore, který jste psal nabubřelé tirády k oslavě lidského ducha, než jste se dal na malodušnou nacionalistickou politiku, ten ubohý lidský duch ležel tu jako zpráskané štěně, poněvadž mu chyběl klíč k jeho svobodě, řádný kus komisárku! –

15 Od svého odchodu z Dolní Tuzly trpěli jsme ustavičně nedostatkem, a čím pochody byly namáhavější, tím byla naše lačnost větší a zároveň i nedostatečnější naše výživa. Byli jsme při svém příchodu do Elbasanu ve stavu zcela nenormální hladovosti, a když konečně dostali jsme se teď k řádné pravidelné
20 stravě, trvalo to dosti dlouho, než tělo poznalo opět pocit normální sytosti, kdy přirozený hlad možno obvyklým způsobem ukojiti. To byla chvíle vysvobození z otroctví, zneklidňujícího ustavičně mysl, a proto ocitl se ten výkřik v mém zápisníčku, popsaném většinou toliko suchými daty. Vrátily se dny, kdy
25 mohl jsem jísti celkem po chuti (také peníze z domova vykonaly konečně cestu z Bileče do Elbasanu a našel jsem je jednoho dne neočekávaně v kanceláři praporu) a především ukrojiti si dle libosti krajíc chleba.

Chleba! Na pochodu do Albánie počal jsem prakticky po-
30 znávatí nesmírný a blahodárný význam této nejzákladnější potraviny, která nejbezpečněji ukájí hlad a bez jejíhož doprovodu ztrácí výživa, abych tak řekl, základní, sjednocující, harmonizující tón a pevnou linii; ale očekávaly nás horší doby a chléb měl se nám státi posedlostí, horečnou vidinou, které
35 jsme se nemohli nasytití a kolem níž vířily naše myšlenky a všechny naše dny. Zatím ovšem tato postupující zkušenost byla přerušena načas blahobytem, který zatlačil chléb poněkud do pozadí, nikoli ovšem že by nám byl již tento nejčistší „boží

dar“ nechutnal, nýbrž protože jsme ho měli dosti a vedle něho ledacos jiného.

Jednotvárnou menáž vojenskou doplňovali jsme si dle možnosti především mladým skopovým, tehda ještě dosti tučným, které jsme si přinesli od řezníků a nakrájeli na měděnou, uvnitř pocínovanou mísu. (Po albánsku jmenovala se tušším tefsina a byla z onoho měděného nádobí, které se tu v nejrůznějších tvarech a velikostech, mísy, talíře, konvice, kotlíky, prostým lineárním ornamentem zdobené, vyrábělo a prodávalo ve zvláštních krámech s dílnami.) Pak jsme je podlili trochou vody, posolili a hojně pokryli rozkrájenou cibulí, česnekem, pórem a zelenou paprikou a zanesli k pekaři, který měl malý krámeček s pecí přímo šikmo přes ulici a pekl znamenitě, snad až příliš dobře, poněvadž po nějaké době obchod svůj zavřel a pracoval jinde jako pomocník. K této pečení chutnal znamenitě merunkový kompot, jehož jsme si hojně doprávali, neodvážující se již jísti než vařené ovoce.

Malé výzkumné výpravy gastronomické činil jsem do domácích jídelen, jež byly vcelku dosti čisté, uvážíme-li, že Albánie jest již zcela řádný Východ. Některé byly zasklené jako pravé hostince s lavicemi a stolky pod ubrusem, s malovanými talíři starobylého západoevropského původu, s noži, lžicemi a vidličkami; ve všech majitel a kuchař v jedné osobě, někdy v zástěře docela sněhobílé, připravoval pokrmy před tvýma očima na kuchyňském stole a na visutých ohništích. Jiné byly jen otevřené díry a mísy s hotovými pokrmy stály na pažení, příliš vydány napospas nespolehlivým prstům kupujících z lidu, kteří tu velice rádi maso ohmatávají. Porce (po koruně pro nás, pokud nešlo o větší kusy pečeného masa) byly poněkud malé, takže tu člověk spíše ukojil zvědavost než hlad.

Vedle skopového a hovězího guláše a různých moučníků z vaječného těsta byly tu karbanátky v podobě malých šištiček, silně kořeněných, napíchnutých na železné špejle a tak pečených „na rožni“, vedle – později – karbanátků po našem způsobu, jež jsme tu zavedli a tak vyvolali malou historii ekonomického rázu, o které ještě se zmíním. Pak pečené smotky nadívaných střívek, pokrm chudiny, tak pochybného vzeznění, že jsme se neodvážili jich okusiti, ale i něco pro naše

hospodyně. Například: okurková kolečka obalená v mouce a vejci, usmažená a pak politá kyselou smetanou (nebo jogurtem) a pokropená olivovým olejem (u nás dobrým máslem). Nebo oloupané okurky napříč rozkrojené, semena se vyberou,
5 do vyhloubeného místa dá se masová nádivka a pak se okurky dusí na másle (zde ovšem na oleji) s trochou papriky. Což je něco podobného jako podobně nadívaná a dušená zelená paprika v Uhrách, která jest ovšem pokrm ostřejší a po mém soudu ještě chutnější. Konečně vzbudilo mou pozornost ještě
10 jedno jídlo: z tenkých nudlí udělá se jakýsi polštářek, na který položí se sladká nádivka a do něho zabalí (je k tomu třeba jisté zručnosti), a tyto nudlové buchtičky seřadí se spirálovitě na oblý plech a dají se péci. Náhodou jsem toho neokusil (na tento druh sladkých moučníků nikdy nespěchám), tento po-
15 krm však z pece na plechu vytažený vyhlíží aspoň zajímavě – jako z jemných hoblovaček.

Jídelní lístek domorodeckých domácností jest asi pestřejší, zejména v době míru, třebaže maso ze skopového dobytka hraje tu hlavní úlohu. Vedle něho pak zelenina, ovoce, spousty
20 ovoce, a jogurt. Okurky chroupají i se slupkou; pravidelným pokrmem chudáků je kukuřičná placka se syrovým pórem, s krásným bílým pórem; cibule je tu o něco méně.

A nápoje? My ovšem měli svou černou konzervovou kávu a na hilfsplace někdy mléko a pak hlavně čaj, ostružinový čaj,
25 který jsme dosti sladili a jaksi dráždivějším činili kyselinou citrónovou, na kterou jsme nikdy nezapomněli, když se fasovaly – medikamenty. Výjimečně, jako vzácnost, vařili jsme čokoládu. Domorodci byli na tom hůře, až na mléko. Všecko byl bys od nich dostal za kávovou konzervu. Tu a tam nalé-
30 vala se jakási mizerná rakije, oka (asi $\frac{5}{4}$ litru) za šestnáct korun. Ve dvou třech barech prodávali stejně bídny koňak a tureckou kávu. S kávou po turecku chodili ostatně pouliční prodavači, zvoníce plechovými klíškami, jimiž brali plechové nádoby s vařící kávou ze žhavého popele na podstavci s držad-
35 lem a nalévali do koflíčku, jež domorodec v krámku sedící nastavil. Byl to ovšem jen pouhý větší hlt. Později v létě vyskytli se na ulici i chlapci prodávající „zmezinu“ (zmrzlinu) pochybné jakosti.

Chlebem jsem počal, ke chlebu se vracím. V této červnové době, kdy loňské zásoby mouky docházely, byl náš komisárek velmi oblíben u domorodců. Jak jsem již řekl, vyměňovali jsme jej na hilfsplace, pokud nám zbýval po marodech, kteří měli dietu, za vajíčka. Chodili si pro něj hezcí domorodí hoši, Sabri Hodža, Hiřmed Biro, veselí a prohnání, a dostávali jsme za „veku“ třicet až čtyřicet vajec. Vajec byla tu hojnost, ale když hoši i dospělí přišli na to, že možno více vydělati pečením sladkého piškotového pečiva z těchto vajec a mouky, pekl kdekdo, vojáci všecko snědli, a náš obchod přestal a nedostali jsme později vajec ani ke koupi, zejména když naše papírové peníze zaplavily již celý Elbasan a měly nejhanebnější pověst. Venkované neměli ostatně valné důvěry ani k stříbrným korunám a věřili jen tureckému stříbru, těm krásným mincím, na nichž dekorativní písmo splývá pro naše oko s ornamentem v tajuplný celek.

Ceny potravin a jiného zboží nebyly přirozeně v této době ani v Elbasanu mírové a jevily i vzestupnou tendenci, třebaže dnes zdály by se nám asi velmi nízkými. Okupační úřady nařídily tudíž maximální ceny – se stejným zdarem jako u nás. Jednu takovou vyhlášku četl jsem na nárožích, kde bývaly i různé jiné zajímavé papíry, například zákaz krevní msty nebo úmrtní parte císaře Františka Josefa. Poučil jsem se z ní mimochodem malinko o rázu albánských slov a zaznamenal jsem si na památku seznam, v němž běželo o zeleniny a ovoce. Zde jest v abecedním pořádku:

Brambory – patate, cibule – gepë, citrón – limona, česnek – hudher, hudhra, fazole (suché) – frashulle, hrušky – darha, jablka – mollë, kaštany – kështenja, okurky kyselé – krastaveč turshi, paprika – spec, pomoranč – portokalla, pór – pras, rajská jablíčka – domate, salát – sallatë, špenát – spinaq, zelí – lakëna.

Podle tohoto výčtu ze zmíněné vyhlášky nelze si však učiniti správnou představu o tom, co v Elbasanu bylo možno koupiti a co nikoli za našeho pobytu: mnohé ovoce tu chybí, jehož bylo dosti, kdežto například brambory viděl jsem v obchodě jen jednou, nepatrnou ošatku, oka tuším, za – dvacet korun. Stýskalo se nám v Albánii po bramborech velice.

Elbasan leží asi uprostřed nepravidelného obdélníku Albánie, na konci údolí vinoucího se až sem od Jaderského moře a objímajícího dolní tok řeky Škumbi. Před severními větry chrání jej pohoří Grave či Grabbe, divoká hradba mezi drsným Elbasanem a koketní Tiranou; obě města spojuje krkolomný průsmyk, na nějž jistě hořce vzpomíná nejeden český voják z těch, kteří vzpomínati ještě mohou; říkali jsme mu Kravapas (Gravepas). A na východě týčí se druhá hradba se sněžnými vrcholky, rodné hory řeky Škumbi, které jsme přešli na jaře 1917 na pochodu k jezeru Ochridskému, do bitevní čáry. Často a uctivě hledívali jsme k těmto bílým čepicím horských stráží, prudce se třpytícím v nemilosrdném slunci, ale ještě raději díval jsem se z některé severní straně k jihovýchodu, kde na obzoru týčila Tomorica, albánská Fudžijama, svůj charakteristický hřbet.

Odříznut od rušnějšího života na všech stranách, nejso spojen ani s Ochridou, ani s Tiranou, ani s mořem dobrou silnicí, jest Elbasan přece jen městečko dosti veliké. Ústraní, ve kterém žije, činí jej však drsně prostým, pokojným, střízlivým. Nějaká historie, bohatší život jest v jeho minulosti, ale byla to patrně historie a minulost těžké práce a bojů. Skadar je hrdinský, Tirana rozmařilá, Drač obchodně střízlivá, ale Elbasan jest jednoduché městečko práce, na které leží stíny drsných hor.

Žije, jak se zdá, jen pro sebe a své okolí a žil by asi dosti spokojeně, kdyby nebylo věčných sporů mezi kmeny a krevní msty, a nyní ovšem války. Má své měditepce a zlatníky, klempíře, brašnáře, kloboučníky, sedláře, truhláře, nožíře a kupce, obchody s látkami, s tabákem, s kůžemi, své pekaře a cukráře, svého papírníka a knihkupce v starožitné bráně uprostřed města, nízké a bachraté – říkali jsme jí Prašná –, kde možno si koupiti svazky vlastenecké i náladové albánské poezie, vzhledu zcela evropského, své bary, kde se pije káva, rakijs a koňak a kde – ve dvou nebo ve třech – tančí večer

prodajné krasavice při drsné hudbě a za dne, hlavně ve svátek, hraje se vytrvale jakási hra v kostky, jejichž jednotvárný klepot činí sváteční den ještě „nedělnějším“. Má své holírny, turecké lázně a západní lékárny a má svůj vodovod, který sice není v nejlepším pořádku, ale dodává městu tu a tam vodu i v největších parnech. 5

Obyvatelstvo je poměrně civilizované. Intelligence, paša, bejové, doktoři, lékárníci mluví hojně francouzsky; střední vrstvy vypomáhají si srbochorvatštinou. Chudina, jakoby z jiné, podřízené rasy pocházející, je velmi hnědá a proklatě málo zahalená pestrými cáry; ženy z této chudiny chodí s nezastřenými tvářemi a jsou mezi nimi překrásné čarodějnice, babizny ohnuté pod otepí dříví, ale s cigaretou přilepenou na rtu v koutku úst. V době trhů přicházejí venkované s pytli a koši na zádech nebo na oslu, hojně žen v drsných, pytlovitých krojích, silné postavy, tu a tam obličej mladý a sličný. Domácí překupníci, zejména mladíci, přepadají je doslova a snaží se ze všech sil je ošiditi. Docela po městsku jednají s nimi jako s „venkovskými balíky“. Obchodní smysl, obchodní chytrost jsou tu bohatě vyvinuty zdá se od dětství. Za našich dnů obchodovala na ulicích spousta malých hochů, dryáčnických šibalů, s pečivem, se sirkami a jinými drobnostmi; často viděls chudáky pobíhati s celými svazky našich papírových peněz, jichž hleděli se zbaviti. Bylo těžko vytýkati jim přemrštěné ceny, systém lichvy, kdy například v celém Elbasanu zmizely z obchodu sirky, aby po čase opět se vynořily za dvojnásobnou cenu, – když my sami neměli jsme důvěry v papír, kterým jsme jim platili. Nějaké zvláštní nepoctivosti jsem u obchodníků nepozoroval; spíše naopak. 10 15 20 25

V městě sídlil Akif paša, důstojně šedivý a milý pán v černém redingotu a červeném fezu; bydlil na kraji města u centrálního hřbitova, myslím provizorně, poněvadž Essad pobořil prý mu jeho palác a nový vedle pobořeného stavěl se teprve. Byl domnělým nebo skutečným přítelem Rakušanů, náš prapor posílal k němu čestnou stráž a jednou týdně tuším kapelu. Hoši jej líčili jako velmi štědrého. 30 35

Starostou města byl dr. Džafr, cařihradský doktor; úřadoval vedle brány v ubohé radnici, ničím se nelíšící od jiných

jednopatrových domků, ba spíše horší než jiné, například než onen, v němž sídlil náš hilfsplac. Ke cti a chvále obecních úřadů elbasanských budiž však podotknuto, že v říjnu 1916 položily s velkou slávou základní kámen k radnici nové, která
5 snad již stojí.

Hojné mešity a džamije, velmi různých obměn základního tvaru, většinou zanedbané, ale krásné často i ve své sešlosti, silně působící starobylou patinou, rozesety jsou po celém městě. Našel jsem jen jednu zevně částečně pomalovanou, upo-
10 mínající na pohádkové mešity tiranské. Veliký mohamedánský hřbitov u silnice, vedoucí do hor na východě, nedaleko od něho na sever terasovitý hřbitov řeckokatolický a hned vedle tohoto, velmi půvabného, náš geometrický hřbitov vojenský, přeplněný oběťmi cholery, malárie a skvrnitého tyfu, typický
15 turecký most přes Škumbi na jihu města pod zelenými vrchy, letní mešita, překřtěná na National Park, čtverhranné obezděné prostranství s jakousi kazatelnou a se špalírem mohutných cypřišů podle všech čtyřech stran, nový klášterní chrám řeckokatolický v hojné zeleni, vysoká městská zvonice a četné
20 detaily, hrobky, kašny – je toho dosti, co upoutá pozornost západního poutníka, který nemá naspěch a poprvé podomácku ohmatává východní život očima i rukama.

Neměli jsme dosti volného času k delším procházkám, po zcela malých kouscích seznamovali jsme se s rozlehlým městem, aniž kdo z nás poznal je úplně. Zato s jednotlivostmi seznámili jsme se důkladně: vstoupily do našeho života jako důvěrní přátelé a nikdy jich nezapomeneme, třebaže naše albánské dobrodružství mění se pomalu v podivuhodný sen.

Ach ano, zdá se, že jsme kdysi snili zvláštní směs života východního se západním, směs, jakou mohla nám připravit toliko Válka. Snili jsme krácejíce horkými ulicemi, zatopenými ukrutným sluncem, podle nezasklených krámků, v nichž pracovaly nože na tabák a nástroje řemeslníků nebo, častěji, hověl si a pokuřoval melancholický obchodník, sedě se zkrříženými nohama na nějakém hadru, snili jsme na stupních mešit
30 a ve stínu nádherných platanů, snili jsme hledíce na město z pavlače minaretu nebo obklopeni pestrým davem na tržišti, snili jsme letní vedra uprostřed melounů, hroznů a granáto-

vých jablek, snili jsme večerní mlhy zimní, proměňující město
v bílou vidinu, snili jsme lahodné noci s vysokými hvězdami,
kdy ticho bylo jako posvátná řeka unášející nás zbožným svě-
tem, v němž toliko potulný pes a jindy osel nebo mula měli
odvahu přerazit mlčení několika blasfemickými zvuky, a te- 5
prve pozdě po půlnoci tanečnice vracející se se svými domo-
rodými citeli z baru porušily modlitbu světským lomozem,
všedním kouskem nočního hluku západních měst. Snil jsem
to vše, snil jsem to – mám-li mluvit jen za sebe – s jakýmsi
vnitřním údivem jako nějaká rostlina přesazená náhle ze se- 10
veru na jih, jako krotký domácí živočich přenesený do ciziny
a vypuštěný nazdařbůh do ulic, jako občan naráz deporto-
vaný na jižní ostrov. Cítil jsem se také vždy znova zapředen
do ohromného děje, který náhle nastal a porušil všechny zvyk-
losti normálního života; mozek, urovnávající strašlivá fakta 15
a definující jejich nesmírný dosah, vypovídal službu, a zbýval
ti často jen podiv, úžas, že jsi zde, že šlapeš horkou půdu,
kterou jsi si nevybral jako zvědavý turista, nýbrž násilně ob-
držel jako vše v těchto podivných letech zpřevracovaného ži-
vota. Již tehdá, v nejedné vteřině zamlklé kontemplace, za- 20
zdálo se to vše kol snem, jakž teprve by to nebylo pohádkou
v strážlivých hodinách práce dnes, kdy rodné město severní,
ach, tak příliš známé, spojuje tvou českou přítomnost s tvou
českou minulostí, jako by tříleté tvé dobrodružství vojenské
a šestnáct tvých měsíců na jihu nebylo bývalo vůbec skuteč- 25
ností.

Snem zdají se ty mé měsíce v jihovýchodní Evropě, poně-
vadž byly důsledkem nejpodivuhodnější skutečnosti, ohrom-
ného historického děje, a byly žity nenadále, proti vůli (tře-
baže splňovaly bezděčně kus touhy básnickovy) a bez přípravy 30
a tak důkladně. Kdybych byl prošel a projel ten kus nejdivo-
čejšího Balkánu jako prostý turista, který se na cestu připra-
voval, spořil snad krejčárky a vypravil se do světa s určitým
plánem, vzpomínal bych dnes i na Elbasan a na své cesty po
střední Albánii a novém Srbsku, přese vše tulácky procítěné, 35
jako na kterýkoli výlet a rozdíl byl by jen v délce a zajíma-
vosti. Ale my byli na jih takřka hozeni tvrdou pěstí a donu-
ceni až na dno vypítí číš nedobrovolných cestovatelů se všemi

sladkostmi a hořkostmi. Nikdo se nás neptal, chceme-li či nechceme, jsme-li připraveni, dovedeme-li býti otroky, my, zvyklí svobodě: vyhnali nás prostě, převrátili náš život snadno a rychle jako kabát a kázali: žerte kamenité cesty necesty, pijte z kalužin, kráčejte vedrem stejně jako lijavcem, jest vaší věcí, jak si osladíte dny zotročených. A běda těm, kteří nedovedou pozapomenouti na klidný domov a nenajdou v sobě zvědavosti a pudu tulákova, jeho schopnosti hladovět, k smrti být unaven pro krásné oči ciziny! Jakž by tedy snem nezdály se ty měsíce těm, kdož sedí opět v bytech, dílnách, kancelářích severních měst, v nichž seděli před válkou, a s většími nebo menšími změnami, ale v jádru stejným způsobem vydělávají si svůj chléb!

A důkladnost zážitku za okolností tak podivuhodných stupňuje ještě více dnešní dojem snu. Jsou za tebou útrapy, které může přestáti jen voják, nikoli civilista. Je za tebou svoboda, jaké pozná v okupované kolonii jen voják (ať již válečné, nebo výzkumné výpravy), ale nikoli turista. Ty však nenarodil jsi se ani vojákem, ani cestovatelem. Nebyl to tedy sen, co jsi prožil, aniž jsi toho vysoukal pomalu ze své povahy?

Ano, zdá se, že jsme kdysi snili také brutálnosti soldatesky v opuštěných elbasanských domech, kde byly komnaty obložené dřevem s vyřezávanými výplněmi a kde vojáci slídili po každém kousku dřeva, vem kde vem, aby si na něm vařili černou kávu nebo jiný doplněk slabé menáže. Snili jsme život v dalekém cizím městě, jehož jsme se však právem silnějšího zmocňovali, pokud bylo na dosah našich rukou, jako svého; prolézali jsme je bezpečně a bez ostychu vědouce, že zřídka kde smí se nám někdo postavit do cesty; jen vysoké zdi a tvrdá vrata, chránící moslimské domácnosti před zvědavci, zastavovaly vojákovu všetečnost, ale do jisté míry i sem jsme vnikli, když přišla odkudsi „sestra“ Němka a jala se očkovati moslimské ženy proti choleře.

Obsadili jsme Elbasan a ostatní tento kus východního světa svým západním vojskům, jež je skrz naskrz proniklo, aniž jsme věděli, kdy to skončí a dočkáme-li se vůbec konce, a žili jsme ve skutečnosti nedlouho, ale tak důkladně tuto východní epizodu, která se nemůže již navrátiti, že se nám bude zdáti stále

nepravděpodobnější, čím více se budeme od ní vzdalovati.

Snili jsme podivný sen. Někdo, mnozí jej proklínají snad ještě dnes. Ale já říkám: byl to krásný sen přes všechny útrapy, přes ohavnost naší úlohy. Nikdy nespustil jsem ze zřetele, že naše přítomnost a úloha v Albánii jsou zločin, ale nepřispěl jsem ničím k tomu, aby naše přítomnost byla pocítována domorodci jako bezprávi a naše vojenská úloha setkala se se zdarem; zůstával jsem i v uniformě civilistou, který zdvořile používal pohostinství a měl často nedobrovolné hostitele raději než hosty, své brutální spoluvojáky, ostatně také nedobrovolné. Proto s čistým svědomím a konečně i jako páté kolo u vozu vojenského mohl jsem si oslazovati hanbu svého stejnokroje i těžké dny útrap tím, že jsem s vnímavou láskou otvíral oči a pil víno kraje. Vzal jsem si svůj díl světa, aniž jsem někoho poškodil.

Náhoda nebyla mi přízniva snad potud, že mi neposkytla lepší příležitosti přeběhnout na druhou stranu a nevrátila mne domů jako domnělého hrdinu. Nežárlím však a jsem jí vděčen za to, že mi umožnila čisté svědomí, a starému synáčku slunce, několik měsíců aspoň na výběžku světa, jež jsem toužil poznati.

Kus touhy dobře splněné, toť důvod, z kterého svůj albánský sen jmenuji krásným. Nehraje-li v něm Elbasan úlohu nejkrásnější, znamená v něm aspoň nejdůvěrnější zážitek. Chtěl bych ještě jednou projíti jeho ulicemi, vystoupiti na jeho minarety, chtěl bych také jeho listopadové růže položit na hrob oněch vojáků, které jsem v tomto městě pomáhal tak nebo onak ošetřovati nebo položit do bílé rakve.

VIII DOPIS Z DOMOVA

Pátého června přišli jsme do Elbasanu, dvanáctého června měl jsem v ruce již první dopis své ženy, adresovaný přímo
5 sem. Vyhlíželo to jako malý zázrak, ale strůjcem tohoto zázraku byl jsem sám a doznávám, že k jeho provedení nebylo ani třeba mnoho vtípu.

Pochodová setnina zná pravidelně cíl své cesty jen po etapách. Věděli jsme velmi brzy, že táhneme do Albánie, ale
10 teprve na Černé Hoře proslýchalo se, že naším cílem je prozatím Elbasan. Mohli jsme se domnívat, že v tomto městě pobudeme delší dobu. S tím jsem počítal, když v Cetinji viděl jsem vojáky odevzdávat polní lístky na etapním poštovním úřadě vojenském. Měl jsem v kapse několik pohlednic, na něž
15 přítel dal mi cenzurní razítko naší setniny: neváhal jsem tedy, napsal pozdrav ženě a jako adresu pro její nejbližší dopis udal jsem prostě vedle čísla své pochodové setniny a místo čísla polní pošty, kterého jsem neznal, jen: Elbasan, Albánie. To byl ovšem nedovolený způsob, nesměly se přece prozrazovati
20 cíle pochodových formací, – ale spoléhal jsem se na příznivou náhodu. Na poštovním úřadě podal jsem lístek s cenzurním razítkem navrchu, úřadující voják, šikovník, vtiskl na něj mechanicky razítko úřadu a odhodil jej na hromadu – pravděpodobnost, že lístek dojde, byla veliká. Tento malý podvod
25 provedl jsem 21. května, a teď tedy, dvanáctého června, dověděl jsem se, že se povedl úplně a krásně. Tři neděle to trvalo – ale ty tři neděle znamenaly – aspoň pro mne – vrcholný pochod neznámem, při němž se otvíraly oči a nemyslelo se na čas, který letěl.

30 Měl jsem tedy z dopisu radost dvojnásobnou; jednu, že se mi úskok povedl, druhou, že tak brzy mám opět zprávy z domova, aspoň o čtrnáct dní dříve, než kdybych byl svou adresu oznámil až z Elbasanu...

Snad se lépe žilo, válčilo i umíralo lidem bez domova, lidem, kteří nezanechali doma nic, k čemu přilnuli a co vstoupilo do jejich života jako jeho organická část. Byli jistě mezi
35

námi lidé zcela spokojení ve válce, pokud měli dosti menáže a nepřiliš mnoho práce a nebezpečí; byli to ti, jimž domov, trvalý nebo dočasný, byl vždy jen místem otroctví a bídy nebo vnučeného pekla. Byli to ti, kteří nepoznali rozkoší a bolestí místa, které se stane člověku jediným pevným bodem na světě, jistotou, s kterou počítáš, ať jsi kdekoliv. 5

Ale u našeho praporu bylo mnoho stesků po domově a mnoho lásky k domovu, poněvadž byl složen většinou ze starších domobranců, které válka vyrvala drsně z rodin a pokojné práce. Dopis z domova přicházel jako utěšující polibek, jako chladivá mast na horečné rány, jako posel z východiska, jež bylo zároveň cílem všech cest a všech bojů. A dopis z domova nebo jiný „poštík“ byl jediná věc, která spojovala se životem ty, kdož nebyli by připustili, že také to, co na vojně žijí, je život, a jejichž smysly nebyly schopny pojmuti tohoto druhého života v celé jeho velikosti a jeho pestrých příhod a měnlivých kulis v jejich celé kráse i ošklivosti, v jejich blahodárnosti, v jejich hrůze. Byl nekonečný stesk těch, kdož slepýma očima hleděli na hory a doly, na svět, kterým procházeli a jež bylo jim hltati, na moře a kamenitá koryta, na olivové háje a omšelé mešity, na obdivuhodnost cypřišů, minaretů a sněžných vrcholků, tíhnoucích k výši, nebo jen na malá děvčátka s rusými vlasy a zbarvenými nehtíky, jež byla stejně zvědavá a stejně rozpačitě strkala prstík do úst jako holčičky u nás. 10 15 20 25

Ale čím byl domov tobě, bratře, jemuž splňoval se v těchto letech kus touhy po světě, který pil jsi dychtivě víno ciziny a jemuž únava, hlad, otroctví nikdy nezakalily zcela zraku očí vezdy otevřených?

Také tobě byl nejpevnějším bodem na světě, středem, kolem něhož jsi kroužil, vymrštěn osudem na obvod kruhu, proti své vůli, a přece pro svou bolestnou rozkoš, jistotou, s kterou jsi počítal na břehu moře a jezer, v horkém městě albánském i v chladných horách makedonských, východiskem, k němuž vši silou jsi se vracel. A jestliže jsi i nepoznal stesku zbabělých a slepých, byl-li jsi někdy tak opilý dálkami a snem skutečnosti, že jsi ztratil lidská měřítka pro čas a prostor, byl jsi všude a nikde, žil jsi zároveň domov i cizinu, – přece osudně 30 35

přibližoval se okamžik, kdy jsi zatoužil po domově jako po přístavu, po „malé evropské louži“ jako námořník nasycený světem a unavený v nejposlednějším svalu a nervu.

A to také jsi bezděčně a ustavičně předvídal, návrat k domovu byl v tobě, domov byl stále částí tvého organismu, kterou jsi načas kdesi zanechal, ale s kterou se musíš opět spojit, aby tvůj život byl celý.

A tak dopis z domova byl viditelným znamením této vnitřní kontinuity. Ať působil ti radost, nebo bolest, byl polibkem, který utiňuje, a poslem, který ubezpečuje; byl vždy novým hmatatelným potvrzením cítěného faktu.

Psala ti jej měkká ruka ženy. Proč nejvíce milovali své ženy válečníci vojáci? Protože bezděčně cítili, přirozeným pudem skláněli se před nejpřirozenější funkcí ženy jako ošetřovatelky hřejícího plamene na onom pevném bodě, bez něhož možno býti jen věčným tulákem.

Byl jsi zmítán rozbouřeným mořem světa, ale skrze všechny vlny a všechny temnoty viděls v dáli ustavičně malý maják svého života a v něm dobrý plamen lásky a věrnosti, který trvá nad denními úskoky rozmarů a náhod, je silnější než oheň milování a jen násilně a s mnoha bolestmi dá se z tvého života vyloučiti.

Přijdou jistě doby, kdy dnešní rodina úpadková, nezdravá, rozvrácená rodina vezme zasvé, kdy dnešní manželství bude se zdáti směšným a tvrdým, hořkým přežitkem, jež udržoval jen kapitalistický způsob hospodaření, ač lidský mozek a lidské srdce soudily již mnohem jemněji, – ale dobrý plamen, rodící se z důvěrného poměru dvou lidských bytostí, muže a ženy, spojených, byť nevědomky, poutem více než erotickým nebo hospodářským nebo sociálním, potrvá na světě, dobrý plamen, mnoho dobrých plamenů, tisíce a tisíce, tolik, kolik bude touhy po pevných teplých bodech, které jsou naší jistotou ve víru, útěchou v bouři, polibkem na unavené čelo, mastí na nezhojené rány. Teplo toho plamene bude tím lahodnější, jeho světlo tím líbeznější a pravdivější, čím více předsudků, násilí, pověr, románových představ zmizí z poměru mezi mužem a ženou a čím více svobody bude oběma bytostem zaručeno.

Také proto válčíci vojáci nejvíce milovali své ženy, že vzdálenost mezi mužem a ženou poskytovala oběma plnou svobodu. Bude na světě mnoho monogamické lásky, až bude na něm skutečná svoboda pro všechny.

IX VPÁD CHOLERY

Třináctého června v noci vtrhla k nám prudce a vítězně. Přinesli mladého hochu od hudby, a celá marodka byla ihned
5 vzhůru. V každém poněkud hrklo, měli jsme pocit, že to počíná doopravdy, vojna bez děl a pušek, bez bajonetů a bomb, tichá, ale zákeřná. Položili jej dole do malé cimry pro nejtěžší marody, právě pod naši ložnici. Jeho mladý život byl ztracen.

Usínali jsme znovu jako gladiátoři v předvečer představení
10 v cirkus. Senilní císař byl ovšem velmi daleko a naše nastávající hra byla by ho sotva bavila.

Ale jak jsem tak ležel na svém slamníku, dívaje se oknem na velké hvězdy venku, máje pevnou půdu pod sebou a nad sebou bezpečnou střechu, necítil jsem se slabým ani bezbranným
15 a vracel jsem se v mysli k větší hrůze, o které bylo nám vypravováno předešlého večera.

Lesník K. a náš tragtierführer P. vrátili se totiž z dovolené, zaživše v dračském přístavu torpedování své lodi Lokrumu. K., prostý muž z přírody a tvrdé práce, vypravoval krásně,
20 protože prostě. Vyhráli to štěstím a rozumem, štěstím, protože nebyli právě na místě, kde výbuch vyhodil palubu; rozumem, poněvadž neztrativše duchapřítomnosti, pozorovali své možnosti a nejistého nebezpečí nevyměnili ukvapeně za jistou smrt, – ale to, co při tom viděli a slyšeli – panika, ohavná
25 zranění, smrt kamarádů, zápas v člunech, řvoucí Bosňáci, vrhající se beze smyslu do moře, ač loď bezpečně seděla již na dně, modlitby, nářky a kvily –, to stačilo celé je rozechvěti nervovou horečkou, když konečně octli se na pevnině. Zachránili se, když loď počala se skláněti na bok, včasným a pevným zachycením se na boku opačném, dobře také rozumějící slovy kapitánovým, který zůstal na svém místě a křičel – pro většinu marně –, že loď sedí na dně.

To mi vězelo v hlavě a cítil jsem se v poměrném bezpečí, usínaje na pevnině. Konečně byli jsme také připraveni: očkování
35 bylo odbyto, lyzolem byli jsme zásobeni, mohli jsme se držeti v čistotě a jísti i nebezpečné ovoce a zeleniny ve vaře-

ném stavu. Mimoto věděli jsme, že cholerový bacil nepatří k těm, které jsou hodně rezistentní, takže při dobré vůli ohrožených zápas není s epidemií příliš obtížný.

Ráno, ještě ani, nemýlím-li se, řádně vzhůru jsme nebyli, když ozvalo se zdola trojnásobné, nesmírně žalostné, dětské 5 téměř a navždy se loučící: „Tatínku!“, a dole byl konec. Širokými šterbinami v jednoduché dřevěné podlaze viděli jsme již jen mrtvolu. Tichý smutek vál toho dne hilfsplacem, nedořeknuté, rázem zakřiknuté slovo doznívalo pomalu domem. Mluvilo se o tom, že mladý ten synek vyhnul se očkování, že 10 u něho nalezeno bylo jakési podezřelé ovoce; utěšovali se před vetřelkyní, která se objevila na prahu s rozhořenýma očima a šedo zelenou pletí.

Patnáctého zemřel druhý na choleru, třetí pohřeb byl jedenadvacátého. To již z cholerky. Obsadili jsme totiž ihned 15 malou džamiji, dosti dobře izolovanou uprostřed zeleně v jakémsi zákoutí nedaleko městské brány, a sem dopravováni byli všichni cholerou nemocní nebo podezřelí. Náš druh, učitel T., nejzkušenější z nás a svědomitý, dostal dvě sanitáků, medikamenty, špricky, lyzol a ostatní potřeby a malou doktorovu 20 řeč na cestu: byli odsouzeni k tomu, aby se uzavřeli s nemocnými na cholerce, u jejíchž vrat v ohradní zdi stála stráž. Ale izolace nebyla nejprísnější, s červeným křížem na rukávě dostal ses tam i ven, a tak nás někdy navštěvoval a my jej.

Menáž nosili jim ke vratům. Domnělí nemocní nebo no- 25 sitelé bacilů, kteří neleželi, bavili se nebo kuchtili u svých ohničků na zahrádce, ale uvnitř, v šeré, holé svatyni, kde na podlaze leželi tři čtyři skuteční nemocní, odsouzení k smrti, která nepřichází vždy stejně rychle, která je nečistá a mučí, vysušujíc pomalu organism, bylo nesmírně smutno, jako na 30 plesnivém voru, jež černá řeka sklepení nese do podsvětí. Vzpomenouti tu čisté bílé nemocnice znamenalo představit si ráj. Sanitní služba vyžadovala tu přirozeně otrlých nervů nebo exaltace křesťanské pokory, libující si mezi Lazary a malomocnými. Učitel T. neměl ani oněch, ani této a přicházel 35 k nám s myslí stále více nalomenou, až konečně naskytla se příležitost, že mohl klidně požádati, aby byl vystřídán. –

Často vídám před sebou rozhořené temné oči jednoho do-

mobrance, který přišel se mnou do Elbasanu, ale přišel si sem pro smrt, rozhořené oči v seschlém těle, které ztratilo teplotu svou a ztrácí šťávy své, rozhořené oči úpěnlivě na mě upřené, když jsem vstoupil. Tyto oči se ptaly, ač snad bezmocný mozek, zasažený zhroucením celého organismu, nevěděl již, nač se ptají. Ale mohly se ptáti toliko na jednu věc.

Těžko se umírá v kalu a cizině, byť cizina byla nám jen proto cizinou, že nám byla vnucena a že každý nerv náš brání se proti tomuto násilí. –

10 Zanedlouho bylo však jisto, že v posádce omezí se epidemie na ojedinělé případy. Zato v domácím obyvatelstvu bylo to horší, třebaže povinné raporty městského úřadu svědčily o tom pramálo a přesné cifry nedaly se zjistiti. Prodej zeleniny a ovoce byl důkladně omezen, odněkud přijela obstarožná „sestra“, Němka, která jala se očkovati – nikoli bez jistých nesnází – v moslimských domácnostech. Ale ještě dlouho potkávals tu a tam v horkých ulicích klusající vápenný pohřeb: čtyři bílí nosiči běželi s primitivní nenatřenou rakví, nosítka na ramenou, před nimi odháněl s pokřikem jakýsi 15 dozorce z cesty nemnohé mimojdoucí a vzadu klusali hrobníci s kbelíkem vápna. Byl to živý přízrak na východním slunci, které žhnulo a zdálo se jej rychle pohlcovati, jak se vzdaloval. –

Každý z nás vedl ovšem tichý vnitřní zápas s nebezpečím epidemie, které zdálo se číhati na všech stranách na každém 25 předmětu i v horké atmosféře. Každý jinak. Doktor B. například, náš sanitní kadet, kdysi moje naděje, který přišel konečně do Elbasanu s další pochodovou setninou, zápasil ulekaně jako dítě se strašidly. Byl fyziolog, k lékařství neměl povahy. Štítil se marodů, až to bylo k zlosti. Postavil si každého pěkně na dištanc a prodlužoval tím zbytečně denní vizitu na trapnou ceremonii. Stojí před ním například voják s malou pohlavní nemocí. Doktor B. chce po něm, aby náležitě obnažil a ukázal nakažený úd. Mladík nerozumí, jak si 30 to přeje, a doktor má jen mnoho řečí, zlobí se. Kčertu, myslím si, nemůžeš mu pomoci? A s ostentativní zuřivostí přiskočím, popadnu chlapíka za úd, učiním s ním, čeho třeba; vždyť sakra mám vedle umyvadlo a po troše kapavky rukami neupadne. Doktor B. zatápal očima, byl chápavý člověk;

říkával ostatně, že můj úsměv a klid mu uzdravuje nervy, že okřívá, když mě vidí vesele jít cestou necestou, ale nebylo to asi pravda, poněvadž jednou byl by nám málem umřel strachem a bylo nám v noci vstáti, běžeti k němu do bytu a popohnati jeho uděšené srdce kafrovou injekcí.

5

Reagoval jsem skutečně v té době zcela jinak na číhající epidemii. Shlížel jsem na ni z vysoka, když jsem si vykračoval slunečními ulicemi, klouzaje po hladkých kamenech dlažby poněkud divoké. A přišla-li mi přímo do rukou, jednal jsem s ní velmi bryskně. Toliko na jednu věc bylo kamarádům upozorniti mě: abych si po mechanickém zvyku vojákově neutíral bezděčně rukou vzadu o kalhoty. Dostaly ovšem pak svou dávku lyzolu.

10

Překypoval jsem v těch dnech jakousi tichou svévolí vnitřní, rozumářsky přesvědčen, že při troše opatrnosti zůstáváme mimo veškeré nebezpečí a že dobrá mysl je neproniknutelný štít.

15

X
LASKAVÝ KOUT

Věru, proč bych nenapsal malou chválu té první ulice elbassanské, ve které jsme se trvale usadili a která byla k nám
5 nejlaskavější ze všech? Je příjemno ve chvíli oddechu vzpomínati na věci idylické, když kolem bouří shon, zápas a ne-
vraživost.

A ona byla idylická, třeba vedla k ústřednímu hřbitovu a tu
měnila se v silnici směřující k severovýchodním horám. Ne-
10 hemžilo se to tu za naší doby ničím ani ve dnech trhů.

Bydleli jsme již na konci města, čtvero nebo patero stavení
dělilo napravo náš hilfsplac od širého hřbitova a na této
straně nebylo již obchodů, jen vrata, stěny a zdi, šedivá pros-
tota a odlehlý klid. Nalevo však, když jsi se díval z našeho
15 okna, rozšiřovala se ulice v malou „náves“, na které bylo cel-
kem vše, co bývá na návsi: kašna, tré platanů s lavičkou,
škola, džamije; chyběl hostinec; zato obchodníky a živnost-
níky zastupovali kupec a pekař.

Ale právě naproti našim průčelním oknům byl roztomilý
20 malý harém, křehký, pestrý a dosti zachovalý; jeho vnitřní
život zůstal nám sice záhadou, zato však jeho zevnějšek, který
jsem velmi miloval, prohlédli jsme si s učitelem T. velmi dů-
kladně, snažíce se akvarelkami zachytiti jeho půvab na po-
hlednice.

25 V horkých dnech – a těmi byly téměř všechny, které jsme tu
zažili do polovice října – soustřeďoval se život tohoto koutu
přirozeně u malé dvoustranné kašny, k níž chodili pít všichni
mimojdoucí; hnědé babizny s roštím na zádech a s cigaretou
na spodním rtu; rusovlasá děvčátka, stejně jako u nás zvědavá
30 a hravá, s nabarvenými prstíky, v širokých kalhotkách až
u kotníků stažených a s tvářičkami někdy poněkud připomí-
najícími makartovské orientální krasavice v plenkách; domo-
rodci s oslíky, albánští četníci a naši vojáci, kluci, starci, koně,
muly, kozy a ovce. Někdy bývaly tu i hádky, zvláště když
35 v době prvního náporu cholery stála u kašny vojenská stráž,
nikoli vždy slušná, aby zabránila znečišťování.

Ale nad kašnou a před malou džamijí, která ztratila minaret, chvěly se staré platany nesmírným, nepřetržitým řevem sarańci a křísů, nejvlastnější písni slunného dne východního, a v jejich stínu odpočíval tu a tam domorodec nebo voják na lavičkách, které však později ožily velmi na celé dny, když jsme džamiji zabrali pro své přehojné marody. 5

O trochu dále rozšiřovalo se prostranství ještě více, obsazeno zanedbaným hřbitůvkem, roztrženým postranní cestou: na větší polovině pásávala se různá dobytčata, na menší omýval hodža někdy mrtvolu sousedů. 10

Vyhlížel tento kout dosti čistě a dobře se tu dýchalo. Po čtyři měsíce, které jsme tu v poměrném pohodlí strávili, byli jsme mu vždy jen vděční za jeho odlehlost od středisek garnizóny, za jeho klidný úsměv a venkovský vzduch.

Ani ze zadních oken hilfsplacu nebylo nepříjemno pohlediti: vedla do dvorů a zahrad, plných temné zeleně a stromů obsypaných ovocem, kdežto na blízkém obzoru stály rozlehlé zelené hory, nad nimiž válela se někdy nekonečná širá bouře se hřměním prodlužujícím se do všech dalek. 15

Za večerů, když potuchlo největší vedro a nehonila nás již povinnost, oddávali jsme se kouzlu tohoto zátiší, skrovnou zábavou utišující nervy po denním shonu. Na tomto místě měli jsme však i ten svůj shon rádi. Byli jsme tu za větrem, nikomu na pátravých očích, svými pány takměř, dosti celkem chytrými, abychom – představení podřízení – neotravovali si příliš života vzájemnými ústrky. 20 25

A tak i rád vzpomínám na první noci, probdělé tu v noční službě. Později ovšem se mně stávalo, že smrt přišla nás pravidelně navštívit právě za noci, kdy já měl službu, smrt, na kterou jsme si přece jen ihned nezvykli, aby všecka opatření děla se bez velkého rozrušení zcela mechanicky, ale několik prvních nocí a tu a tam i některou z pozdějších popíjel jsem jako víno buď v ztichlé ordinační síni, zaměstnáváje se dopisy, knihou, psaním veršů, nebo na zídce před domem věrnou lulkou. Ulice spala pod mírným leskem vysokých hvězd nebo v éterickém clair-obscuru noci měsíčné, byla to opět jedna prapodivná pohádka z mého života. Prosnil jsem takovou noc v tomto líbezném zákoutí jako některou z těch, kdy jsem stá- 30 35

val v uličce bilovské nesmírně udiven, kde jsem se tu náhle octnul já, dítě města, a jak je možno, že ji miluju, že s ní a se srdcem zvláště lehkým pluji zešeřeným všímímírem.

Pak teprve po půlnoci probudily mě, ukolébaného hudbou
5 nočního světa, rozveselené tanečnice vracející se z baru se svými galány. Hlavou mihla se vzpomínka na Prahu jako padající hvězda, mihla se, zhasla – a pak jsem šel zvolna na inspekci po marodkách, potkáváje cestou jen potulné psy.

Bývalo i mnoho smutků v tomto idylickém zákoutí, když
10 na prostranství před naším domem stály transporty lidských mátoch, malariků a jiných marodů, které se připravovaly na těžkou cestu Grabským průsmykem do Tirany, nebo když z vnitřku domu drala se dnem i nocí nekonečná chroptění umírajících a mrtvola za mrtvolou vynášena byla na zahrádku
15 a pak na hřbitov. Malomocný soucit svíral nám srdce, v mysli zpíval melancholický žalm a zároveň pobodával nás, honil do práce. Ale byli jsme všech a všichni byli naši, izolované já bylo zapomenuto, nebylo tu nikoho a ničeho, co působí některou z těch sobeckých bolestí, rozdírajících nitro krutými nehty
20 a korumpující nervy pro stín a fantóm.

XI
MARHULA UMÍRÁ

Kutím cosi na zahrádce. Je tiché pozdní odpoledne. Chodíme bez blůzy. Otevřeným oknem v patře proudí z doktorovy sednice do stojícího vedra doktorův zvukný hlas, rychle, ohnivě cosi vypravující. Jsou to ustavičné malé výbuchy jakéhosi netrpělivého motoru. 5

A teď se objevila v okně i jeho silná postava.

„Nechte toho už, pane N., a pojďte za námi!“ volá hřmotně. 10

„Ještě nemohu, pane doktore, nemám dosud ani změřeno. Až budu hotov, přijdu.“

Má u sebe kadeta a pijí. Poznám to po jeho hlase. Rum ovšem. Co jiného by kde sebrali.

Je pátý červenec. Mohamedáni slaví ramazan. Doktor zka- zil mi vlastně rozpočet. Chtěl jsem se trochu projít. Podívati se na moslimskou veselici za městem anebo zajít tichou procházkou k velikému hřbitovu. Jsme tu teď téměř jako v kleci, v společné kleci, k samotě nepřijdeš leda v noci. 15

Před týdnem byl jsem poprvé v přírodě za městem. Byl krásný večer, prošel jsem po silnici rozsáhlým hřbitovem s jeho hlavatými náhrobními kameny, poslechl taneční melodii čísi píšťaly, byla to asi malá hospůdka pastevců, odkud vycházela ta píseň, velmi sladce znějící v širé, divoké krajině pod počínajícími horami, zahlédl jsem cosi takového mezi stromy; došel jsem až k olivovému háji u silnice, stáda oveček se vracela a jejich plechové zvonce bublaly přirozenou večerní modlitbu, drsná lyrika této země něžněla s přibývajícím soumrakem. 25

Denně vzpomínám zvečera této vycházky, denně chystám se opakovati ji a denně mi to někdo nebo něco odsune... 30

Přišel jsem k doktorovi dosti pozdě. Upijíme s kadetem pomalu rum, naslouchajíce horlivému proudu doktorových vzpomínek překotně se valících vpřed. Rozohňuje se a sentimentální. Nemáme vůbec naděje, že se dostaneme ke slovu, také po tom netoužíme. Stále více stačí nám rum k zabíjení 35

hodin. Mně ostatně je takové posezení vzácné, neboť kromě noční služby chodím brzy spat.

Je noc. Doktor vypravuje cosi neveselého. Neznámé budoucí dny vylézají z koutů jako velicí škaredí pavouci. Máme
5 všichni své pavouky, i když vzdorujeme normálně s úsměvem protivenstvím místa nebo doby. Jsme vlastně jen krotitelé svých pavouků, kteří ihned se objevují, jakmile zpozorují, že naše krotitelská vůle a obezřetnost polevují. A několik hltů rumu, nepostačujících k výbojně náladě a nechtějících ani ji
10 dosíci, a jedna hodina v noci, to nejsou právě předpoklady krotitelské síly vůle.

Únava vylézá mi na ramena, a je mi náhle teskno jako zvířeti, které se dosud neaklimatizovalo pod cizím podnebím. Doktor vypravuje stále stejně, požíraje noc jako auto silnici,
15 a zdá se, že ji chce pozřítí celou.

Tu ho zadržím, myslím, že v domě cosi se ozvalo.

Ovšem.

„Sanita! Sanitaaa!“

Vyskočím, rozsvítím svíčku, vyjdu. Někdo volá z vedlejší
20 sednice marodů.

Únava zmizela. Zdá se mi, jako bych se byl uvolnil, utrhl z řetězu železných slov.

Vcházím. Kdosi tu rozškrtl už sirku. V koutě naproti dveřím jest jeden nemocný poněkud vztýčen na svém slamníku.
25 Je to starý Marhula, domobranec od trénu. Dlouhý, vousatý člověk. Kuň kopl ho do břicha. Beznadějný případ. Operace není u nás možna.

„Vodu!“ Přistoupím rychle k němu. Oči se mu obracejí v sloup, ruka zatápe, umírá.

30 Běžím pro vodu. Zabitého už ten doušek nezabije. Ale bude ukojením jeho poslední touhy, bude jeho posledním štěstím.

Pije hltavě, podpírám ho, drží se křečovitě, aby neklesl zpět, snaží se hleděti nevidoucímá očima; zdá se, že jen světlo
35 ještě pozorují.

Položím ho a běžím dolů, kde právě také někdo zavolal ze sednice marodů, snad jen proto, že nemůže spát a slyší shon v domě.

Stěžuje si na cosi. Shýbám se k němu, leží právě pod Marhulou. Vtom však cák nahoře, a nás tu dole kropí silná sprcha. Marodi se mi zlobí. Mně je to ovšem jasné: Marhula vyvrhl nám na hlavy vypitou vodu.

Vracím se zase nahoru. Leží už tiše, za chvíli bude konec. 5

Vracím se k doktorovi. Ještě požívá noc jako malý motor, ale slova vaří se mu poněkud v ústech; a je velmi rudý. Silák!

„Pane doktore, Marhula umírá!“

Mávne rukou: „To máte jedno! A sedněte si ještě.“ 10

Vyhlíželo to cynicky. Ale byl to cynism člověka, který ví, že nemůže pomoci, a který si zvykl na svou bezmocnost ve většině případů. Také jsme došli k tomuto gestu, později, když nebylo dne, aby na zahrádce neležela aspoň jedna mrtvola, a celý náš boj s malárií připadal nám jako tragikomická donkichotiáda. 15

Udělal jsem tentokráte silnější doušek a chvíli jsem ještě poseděl. Ze zdvořilosti. Neboť jsem už neslyšel, co doktor vypravuje, pro hluk, který ve mně činily Marhulovy smrtelně tápající oči. 20

Bylo půl druhé, když jsem se převalil na svůj slamník. Venku hlučeli ještě moslimi, „masopustně“ rozveselení. –

Ráno, kdy snad právě tam kdesi u nás žena a děti Marhulovy vzpomínaly, co asi dělá vousatý tatínek, skládal jsem s jedním sanitákem Marhulovu mrtvolu z nosítek do jedlové rakve. Velmi už páchla. Zatoužil jsem ještě po jednom hltu doktorova rumu. 25

Pálilo mě zkrátka dobré bydlo. Klec. Byl jsem odpočat, na-
5 sycen, chráněn. Ale několikaměsíční život nomáda probudil
ve mně tulácký pud. Nohy dostávaly chuť na nové pochody,
oči chtěly býti poslány na novou pastvu.

Přede mnou byli v Drači doktor B. a po něm jednorochák
V. Pro medikamenty. B. přišel velmi skleslý, V. mě varoval:
10 už prý to nakládání košů na soumara není maličkostí. Ale
nedovedli mi říci nic konkrétního, čeho bych se byl zalekl.
Kdežto pět dní cesty – Elbasan, Tírana, Bazaršjak, Drač
a Kavaja, Pekinj, Elbasan –, malá okružní procházka střední
Albánie, to slibovalo volnost v přírodě a film z „temné“ pev-
15 niny.

Půjdu a basta, prohlásil jsem a šel k doktorovi. Usmál se
přívětivě mé služební – jak se bezpochyby domníval – hor-
livosti, smál se ještě přívětivěji, když jsem ho ubezpečil, že
musím přivézt veškeren rum, který objedná, dal mi otcovské
20 napomenutí in puncto malarických komárů a přikázal, aby-
chom si vzali dostatečnou zásobu chininu, poněvadž prý nechce
připraviti českou literaturu o básníka.

Pak mi vjel oheň do nohou, běžel jsem na odvěšivovací „sta-
nici“, kde jsme měli dvě koně a saniťáky tragtierführery, v du-
25 chu jsem si již jednoho vybral, vykutálené pražské kvítko před-
městské P., který chodil, jako když má v kalhotech, ale vytr-
vale, a byl stejně prohnáný jako soudružský, zabušil jsem mu
na dveře: zítra jedeme do Drače!, a druhého dne sháněl jsem
v náramném potu tváře maršrúty, stvrzenky, verpflégunk, lách-
30 ve a krabice, mimořádnou potravu a jiné nutné věci až téměř
do večera.

V šest hodin odpoledne (18. července) jsme vytáhli: dva
koně – Barka (on, nikoli ona) a Felix (celkem nešťastný) –
čtyři košíky, P. a já. –

35 Pod Kravapasem v houští první ležení a nocleh. Nejprve
košíky dolů. Když jsou poloprázdné, je to hračka. Když jsou

však plné a těžké, nutno – jsme-li jen dva – dávatí dobrý pozor, aby kůň se nepřevážil a nepřevalil, což platí stejně při sundávání jako při zavěšování. Někdy se přitom ovšem sakruje, když některý kroužek nechce a nechce zapadnouti do háku na sedle a přitom netrpělivý soumar trochu tancuje, – ale jinak lenoch V. zbytečně mě tím strašil. Inu, jednorochaček z dobré rodiny!

Pak sedla dolů, koně přivázat a nakrmit a pak připravit si pelech. Dva košíky vedle sebe dozadu, k nim z každé strany další košík, to jsou tři stěny; čtvrtá jako naše nohy ubíhá do dálky, strop je sice vysoko, ale planou na něm veliké hvězdy, podlaha s prostřenou pokrývkou není ani tak tvrdá, jiné pokrývky a různé věci pod hlavu, něco pod svrchní pokrývku ke stěně, aby to snad vetřelec neukradl, – komfortní byt pro jednu noc je hotov. A ta noc je krásná, počasí vytrvalé, stanového příslušenství jsme vůbec s sebou nevzali. Trochu znepokojovati bude tě jen myš, která vytrvale snaží se dostat ke chlebu.

Nedaleko táboří jakýsi malý oddíl pracovní. Mají tu chatrč z roští a důkladné ohniště. Zatopeno. Rozumí se, že vaří, a rozumí se, že my nepůjdeme bez černého kafe spat. Jsme jim vděční, že nám uspořili rozdělování ohně, a jsme k nim velmi zdvořilí.

Noclehy pod širým nebem! Noclehy v houštích i na volných lukách, když tloukli slavíci! Noclehy pod cypřišemi a smokvovními! Noclehy na dvorech opuštěných statků!

Vzpomínáš, milá, noclehu v podkrovní sednici hostince pod Rýzmburkem? Na jaře. V bílých, velikých, vonných peřinách. Ten rozkošný útěk z města a povinností, ta lesní idyla a chlad peřin, jak vydráždily naši smyslnost! Jak sladce a rozmarně zazpívala nám venkovská noc!

Nezapomíná se takových nocí. Ale ještě méně zapomenu svých nocí albánských pod širým nebem. Nikoli s ženou – se zemí, s přírodou, s vším mírem souložil jsem a byl bych rád ruce i nohy široce roztáhl, aby ještě více pocítily moje vzdávání se.

Jíti divokou končinou země, všechno své míti s sebou, a kdekoli si vzpomeneš, ulehnutí a býti bezpečen, přesto, že

jsi téměř sám! Píseň širého světa ovívá ti s větříkem čelo tak sladce, protože máš kdesi na světě pevný bod, k němuž se bohdá vrátíš, a jasná noc šelestí pro tebe ukolébavku, poně-
5 ly básníkovými.

Člověče z civilizovaného Západu, bylo k tomu nutno státi se vojáčkem! –

Nebyli jsme příliš ranní ptáci. Přes všechny dobré úmysly vyšli jsme teprve v šest. To znamená, že jsme spali znameni-
10 tě a vstali v pět. P. uvařil káfcó.

Kravapase, Kravapase, průsmyku Grabský, proklínaný, s hrů-
zou vzpomínaný. Ale nebyli jsme unavená pochodová setnina
ani transport malariků. Oloupil jsem tě o vavřínový lístek
(na památku), o trochu jahod za to tvé nahorů dolů po kame-
15 nitých cestách a skalních stěnách. Vedl jsem Felixe a P. vedl Barku. Na normální cestě vedl oba. Felix pajdal za Barkou. Nešťastný Felix neuměl chodit, vrážel košíky do křovisk i ska-
lin. Na jednom místě jsme si s P. koně vyměnili. Ale nebylo
to nic platno. Felixovi bylo souzeno, aby se svalil. Naštěstí
20 bez následků pro sebe i košíky.

Jakmile jsme po poledni slezli z pohoří, vaříme. A po šesté odpoledne vjíždíme do Tirany.

Utábořili jsme se pod živým plotem na málo čistém tráv-
níku. Byli jsme unaveni a neměli jsme ani kdy hledati lepšího
25 místa. Bylo třeba ohlásiti se u štábního lékaře a dáti si schvá-
liti žádané medikamenty a sanitní potřeby. Ostatně těsně ko-
lem Tirany není vůbec v téhle době čisto na místech, kde
mohou tábořiti vojáci. Je tu brigádní velitelství, mnoho voj-
ska, zejména spousta všelijakých ulejků s prýmký i bez
30 prýmků, samý Maďar, přichází sem mnoho pochodových set-
nin a jiných formací; koketní, líbezná Tirana je vojáky přímo
– promiňte – obesrána.

Naše místo je také příliš obnaženo, ale konečně noc zahálí
i náš spánek. Vlevo nedaleko je feldšpitál číslo to a to, vpra-
35 vo řada krásných vysokých cypřiší nad malým moslimským
hřbitůvkem, kde místo našich dřevěných křížků je mnoho pes-
trých latěk s primitivně vyřezanými turbany, snad u dětských
hrobů.

Pospíchám do vnitřního města za štábou, honím ho po všech čertech, nohy mě brní, a nakonec se vracím s nepořízenou: mohu k audienci až ráno. To nás ovšem trochu zdrží, ale konečně žádné neštěstí, jsem rád, že si již lehám.

Do cypřiší slétají se hejna kavek s nesmírným křikem. Černý třepotavý mrak, štekající sterými hrdly. – 5

Dvacátého ráno po dobrém spánku pokračoval jsem v honbě za štábou. Ve spleti malých uliček vypátral jsem konečně jeho byt a dobu, kdy je doma. Bylo mi půlhodinku čekati na dvoře, prohlížel jsem si dosti rozsáhlé stavení, jehož část obýval. Ze dvora vedla vrata do nádvoří vedlejšího a k stavení obývanému patrně nějakým bohatším bejem. Ve zdi nedaleko vrat byl malý dřevěný turniket, nepřipouštějící vyhlídky do světa za zdí a připomínající, že na druhé straně je harém se svou přísnou izolací. K čemu takový turniket slouží, neměl jsem kdy vypátrati. Spojuje asi služebné duchy harému s těmi z vnějšku, jimž ani vrata se neotvírají. Vrata nicméně nebyla zavřena, a pootevřev je ze zvědavosti, musil jsem ihned utkvěti zrakem na jednom okně prvního patra v protilehlém stavení, na němž seděla krasavice s růží v ruce. Měla zcela evropský vzhled. Přivřel jsem opět vrata rychle a opatrně, nechtěje býti na tomto místě tím, skrze něhož pohoršení pochází. 10

Ostatně, mohl jsem se také mýliti v hlavní věci. Snad ani vedle nebydlil bohatý domorodec, snad i toto stavení bylo zabráno vojskem a dáma, kterou jsem spatřil, byla jen manželka některého vyššího důstojníka. 15

U štábního lékaře, který velmi podrobně probíral naši objednávku medikamentů a přísně mě vyslychal, nač toho tolik potřebujeme, bylať už veliká nouze o některá léčiva, zajímal mě nejvíce kreslený portrét barevný na stěně, pěkná práce turecká, k níž jsem se však nemohl dostatí blíže. 20

Prošel jsem se pak po městě, velmi živém, pestrém a zaměstnaném, nakoupil jsem několik cigaretových špiček, vysoustruhovaných primitivním způsobem, ale velice zdobně a rozmanitě, většinou z cypřišového dřeva, také pomalovaných někdy pestře, a velmi laciných, pozevloval jsem si u zlatníků, měditepců, truhlářů a sedlářů, postál jsem před krásnými mešitami a mramorovými pomníky a hrobkami na hlavním ná- 25

městí – zkrátka zlíbal jsem zase jednou očima sladkou Tiranu, která od prvního spatření utkvěla mi v mysli jako líbezná východní pohádka, a vzdav tichý hold jejím půvabům, vrátil jsem se ke svému druhu. Po poledni, velmi již zdržení, vyjeli

5 jsme na další cestu. –

Poněvadž v Tiraně, sídle brigády, vládl jakýsi vojenský pořádek a nebylo tu možno kdekoli rozdělati si kuchařského ohníčku, vařili jsme si oběd až půl hodinky za městem, u velké stáje osamocené nedaleko silnice, odkudž nebylo daleko

10 k znamenitému skalnímu prameni pod jakousi malou dědkou.

Byli jsme samozřejmě při chuti, ale já byl poněkud na rozpacích. Měl jsem střevní obtíže, které předešlého dne působily mi cestou nejen nesnáze, byloť se mi uchylovati příliš často do

15 houští, ale i obavy. Měl jsem dosti přesný pojem o příznacích choleroových, a když se mi počaly objevovati šedé hleny, velmi jsem se zamyslel nad nejbližší budoucností.

Čert věř takovému zákeřníku, jako je cholera, řekl jsem si v duchu, možná že všechna opatrnost a proudy lyzolu přece jen

20 nestačily.

A tak po několik hodin šel jsem s hlavou svěšenou, skládaje v duchu již psaníčka na rozloučenou a přemýšleje, jak bych nejlépe se postaral o nakoupené a v Elbasanu uložené trety, aby se dostaly do rukou mé ženy. Jiné větší starosti jsem ne

25 měl, osobně odevzdán jako vždy rychle do rukou osudu. Ale šedé hleny brzy zmizely a vrátila se mi krásná zlatožlutá barva, a poněvadž necítil jsem jinak žádné tísně, aniž bolesti, kromě jistých potíží v kolenou, jež jsou sice také příznakem cholery, ale mohly býti stejně dobře i následkem delší rázné

30 chůze, stal jsem se zase veselejším a hlavu nesl jsem pěkně vztyčenou pod velikým sluncem.

Nicméně chtěl jsem býti aspoň v jídle opatrný; vždyť ty časté zastávky v houští nejsou pranic příjemného, zejména cestuje-li člověk. Ale měl jsem tady na vybranou k obědu jen po

35 vážlivý chléb, gulášové konzervy a trochu krupice. Rozhodl jsem se samozřejmě pro hustou krupičnou polévku, aniž jsem se zdržel okrášliti ji několika kousky libového masa z konzervy.

(Mimochodem řečeno: má střevní historie skončila úplně v Drači, kde jsem ihned po příchodu snědl v baru dvě porce čerstvého guláše a vypil láhev špatného červeného vína. Nebylo třeba ani čokolády, kterou jsme poté v hojnosti vyfasovali.)

A jako jsme v širém kraji a pod širým nebem obědvali, tak jsme také pod širým nebem opět spali.

K sedmé večer vtrhli jsme do Vorry, kde se stavěla skladiště pro etapní zásoby vojenské a kam se svázely nesčetné pytle pod ohromné stany. A po osmé byli jsme již u domorodce, u něhož P. na svých cestách se obvykle zastavoval, v domku u silnice, za nímž byla posečená louka, na které jsme se utábořili, a pohostivše své koně cizím senem a sebe samozřejmě černou kávou, krásně spali. Bezplatně ovšem. —

V půl osmé ráno byli jsme v Bazaršjaku — kde zajímaly mě toliko divoce pestré, hrubě tkané koberečky visící na prodej v jednom krámku — zlezše předtím kopec, z něhož je pěkná vyhlídka na bílou hromádku dračskou na břehu modré dálavy jadranské.

Podruhé pozdravil jsem z výšky moře trochu melancholickým pozdravem vnitrozemního občana malé jazykové obce, ale bez romantických citů — jako starého známého, s nímž si stále dopisuji, ale jejž velmi zřídka vídám, abych byl překvapen mile jeho svěží, venkovskou, byť dalekými světy poznamenanou tváří.

Potopené lodi v dračském zálivu nezdály se údy nad vodu zdviženými volati o pomoc. Odpočívaly v ranním slunci jako minulost. —

Leží před námi široká, rovná silnice, částečně vroubená stromy. Slunce ohromně praží. Ale hodil jsem dávno opasek s bajonetem do koše, teď i blůzu na sedlo, jdu s rozhalenou vojenskou košilí proti lavině palčivého světla a horkého vzduchu.

P. jde stejnoměrněji a mechanicky. Jde, poněvadž třeba právě jíti. Já jdu, aby oči se napásly a mysl se skamarádila s dalekými věcmi.

Taková silnice, jejíhož konce nedohlédáš, není příliš prá-

telská, byť byla pohodlnější než kamenité stezky v Grabském průsmyku nebo pěšina zarostlými bažinami. Jistě i mechanické chůzi se zdá, že krok ji žere příliš pomalu; tomu pak, kdo hledá bohatý film přírodopisný a zeměpisný, dává trochu má-
5 lo, zejména když vede nudnou, celkem již pobřežní krajinou močálovitou, jaká se sklání od Bazaršaku k Drači.

Ale na silnici je rušno. Jdou vojenské oddíly, jezdí vozy s náklady a marody, nákladní automobily, osobní auta s dů-
stojníky, domorodci na oslu; jsme na hlavní tepně vojenské
10 dopravy albánské.

Náš Barka má z toho pramalou radost. Zvyklý na obvykle klidný život ve své elbasanské stáji, znepokojuje se hlavně nákladními auty, hřmotícími jako malý bůh bouře a hromu. P. má s ním svízel a stává se zuřivým. Jakmile se blíží auto, po-
15 važuje za vhodné vzítí Barku u huby, konejšiti jej, poplácá-
vati, ale Barka má tím větší strach, a sotva auto je tu, tancu-
je a vyhazuje, do příkopu míří, že P. začne sakrovati a pěstí do něho bušiti.

Je mi líto obou a nezdá se mi to býti nejlepší zábavou po-
20 cestných. S koni neměl jsem sice nikdy co činiti, ale metoda P-ova nezdá se mi správnou. Je myslím nepsychologická. Děsí-
-li se Barka lomozu blížícího se auta, bude se děsiti ještě více,
když předem je zastaven a chlácholením upozorňován, že se skutečně blíží domnělé nebezpečí.

25 Zkusíme jinou metodu! Vezmu Barku nakrátko a jdeme auto neauto, nezastavuji, nechlácholím, táhnu. A jde to. Barka trochu uhne, zavrtí sebou, ale jde.

O desáté jsme v Drači. –

Durazzo je bílé, slunečné městečko přímo u moře. Moslim-
30 ského východu je tu nějak málo. Obchodní a vojenský přístá-
veček. Hned zkraje vlevo ukazuje mi P. „palác“ směšného
pana Wieda, jehož hvězda bohdá navždy zhasla s hvězdou Vilémovou. Napravo je pěkné návrší s nějakými lhostejnými
budovami. Nábřežní náměstíčko je především okupováno bri-
35 gádní provianturou, jejími vozy, bednami, pytli. Ruchu je tu
dosti, ale protože převládá úplně vojenský živel, je všední,
nepoutavý, jako by ani nerozestírala se před námi modroze-
lená, lehce zčeřená hladina Adrie. Jen tajemná, pustá čára

mezi mořem a nebesy na obzoru vzbuzuje u nováčka jakýsi dojem – ale nikoli lyrický, nýbrž válečný, řekl bych. Hledíce na ni tážeme se, co skrývá, jaké přípravy, jaký útok. Hledíme na ni očima stálé hlídky ze strážní věže: tam v dálce může se vynořit jen válečná loď neb aeroplán, nějaký Caproni. To 5 by to tu horečně oživilo všecko.

Sháníme známého doktora a jeho marodku. Potřebujeme nějakých pokynů a drobností, jako jsou například korkové zátky do lahví. Změnil patrně své sídlo, běhám opět po všech čertech, až konečně stojím před vraty, na nichž je křídou napsáno, že zde byla a již není hledaná marodka, a dovídám se, že doktor byl přeložen do jiného elbasanského hnízda. Dům je patrně pustý, vrata bez zámku jsou uzavřena pouze drátem zevně zakrouceným. 10

Nesu tuto zprávu P-ovi; je rychle rozhodnut. Táhneme ke vratům, uvolníme drát a zmocňujeme se celé budovy jako domácí páni – do rána. 15

Vpravo za průjezdem je lehké, jednopatrové, dosti rozsáhlé stavení, celé dřevěné téměř a hodně již zchátralé, s verandami po celé délce dole i nahoře. Vlevo je dvorek s krásnou smokvoní, několika keři a s bohatými girlandami staré révy, ale dvě třetiny zaujímá stoh staré nečisté slámy – patrně ze slamníků odstěhované marodky. Východní čistota má přirozeně na Západě špatnou pověst, ale nutno připomenouti, že západní vojska nepřinesla sem lepšího příkladu, nýbrž naopak 20 snažila se horlivě primitivní domorodý pořádek hygienický proměnit v hromady neřádného a složitého hnoje.

Přivázavše na dvorku koně, vnikáme rychle do všech pustých sednic, objevujeme nejprve řádnou hromadu prázdných lahví od minerální vody s dostatečným počtem potřebných pro nás zátek. To nás naplňuje uspokojením; jednu starost máme z krku. Dobrá korková zátku je tu vzácná a ve skladišti sanitního materiálu nesmíme se objevit bez potřebného počtu. Pak několik kelímků, rozbitých věcí a nevkusných pohlednic. Žádná kořist již. Až dole na verandě truhla, plná 35 pestré směsi. Staromódní hadříky, ženské potřeby, fotografie, knížky francouzské, německé, vlašské, latinské – bezcenná hromada i pro nejskromnějšího sběratele. Jedna fotografie al-

bánského kroje a neúplný svazeček jakési vlašské utopie s třemi nevalnými rytinkami, toť vše, co si беру na památku.

Usedám na truhlu a sním, na okamžik bibliofilem. Sním o radosti těch, kteří praví přicházejí na pravé místo a mohou se volně hrabat v knižních pokladech, jejichž aristokratičtí majitelé prchli před válečným běsem. Sním o civilizované zdivočilosti těch, kteří v této ohavné válce vylévají si vztek poštvaných žoldnérů na bezbranných, nevinných věcech, povolaných mluvit k nejušlechtlejším. A sním o své vlastní zpodilosti, která si představovala válku ve dvacátém století jako uctívou a šetrnou k výsledkům lidského úsilí o krásu a vědění. Pak i o tom, že jsem na vojně až dosud neměl štěstí bibliofilského: z tohoto hlediska nic jsem neviděl, nic nezachránil ze zkázy; jiní byli šťastnější.

A vstávám k odchodu se vzpomínkou na jednoho z těch šťastných, který dnes už doma odpočívá na svých válečných „vavřínech“, šťastný i proto, že jeho jedinou pokojnou láskou je kniha a obraz... –

Ech, jsou to sny, vzpomínky, myšlenky unaveného! –

Medikamenty a sanitní potřeby vyfasovali jsme bez zvláštní příhody. P. měl již praxi v rovnání všeho do košů, aby byly dobře vyváženy a nic se nerozbilo. A pak se táhlo k proviantuře, k místu nejdůležitějšímu pro naše osoby. Běželo nám o příjemnou zpáteční cestu a o to, abychom uspokojili doktorovu žízeň. Kvitanice zněla na kvanta rumu, čokolády, sladkých důstojnických sucharů, cigaret a nevím již čeho všeho, dosti povážlivá pro tuto dobu a toto místo. Ale dopadlo to nejlépe.

Akcesista, mladý a inteligentní „bratr Slovan“, Chorvát nebo Polák, nepamatuji se již přesně, byl v dobré náladě, učinil jsem na něj dobrý dojem svým vousatým domobraneckým zjevem, žertoval a schválil nám celkem všecko, ba ještě nám přidal dvě láhve vína na cestu. Byli jsme náramně spokojeni, když nám snášeli balíčky a přímo ze sudů stáčeli nápoje do dlouhé řady lahví. To, co se přitom rozlilo, bylo by stačilo na pěknou opičku.

Nakrmení a napojení rychle jsme usnuli pak po návratu dole na verandě „našeho“ domu, zavřevše zvnitřka vrata opět drátem. –

Ráno teprve v sedm hodin opustili jsme Drač a dali se na zpáteční cestu směrem ke Kavaji podle mořského břehu. Po-
něvadž nebylo nutno zastavovati se v Tiraně, mohli jsme se
vraceti pohodlnější cestou a vyhnouti se hořké pilulce Grab-
ského průsmyku, kde naši koníci, velmi obtěžkaní, byli by při- 5
liš zkusili, a my ovšem s nimi.

Tak tedy poprvé v životě kráčím po měkké písčité pláži
širého moře, až příliš líbezného. Je nejkrásnější den, vody
vpravo jsou pokojné, modř i zeleň mají jemné odstíny, a usta-
vičný, pravidelný pochod bělostných čepečků na břeh šumí 10
a pleskotá šírou ztlumenou hudbu. Celek na první pohled při-
pomíná trochu tuctovou pohlednici, ale skutečnost brzy za-
plaší špatné reminiscence a s čistými tóny vstupuje do nitra
jako svěží dech světa.

Nohy se nám hluboko zabořují, sbírám tu a tam lasturky, 15
jichž je tu nemnoho. A třebaže právě vojně děkuji za tento
den a za tuto cestu, cítím v tuto chvíli bolestně také vojenské
okovy: chtěl bych tudy jíti jako volný občan, vraceti se po
chuti vždy znovu, až bych u této veliké vody zcela zdomác-
něl, jako kdysi u bílovské říčky.

Vlevo jsou písčité výmoly, v nichž bíle kvetou rostliny po-
dobné liliím, pak počínají nízké svahy, k nimž po delší době,
loučíce se s mořským břehem, odbočujeme, abychom vyhle-
dali studánku, po které již velmi toužíme. V poslední třetině
cesty vede z píscin přímá, široká silnice do Kavaji, vroubená 20
hojnou a pestrou vegetací bodlákovitých rostlin, z nichž
některé mají velmi pitvorné tvary a jemné barevné od-
stíny. —

V Kavaji, kam jsme přišli právě v poledne a která je roz-
ložena po obou stranách široké silnice, uvítaly nás hned zkraje 30
výstražné tabulky cholerové, německé a maďarské. Nevzaly
nám ani chuť k odpočinku, ani chuť k jídlu. Utábořili jsme se
na malém trávníčku a dvorku chudé chalupy, podarovali jsme
zevlující děti, P. uvařil v ochotném domku kávu, do níž jsme
neopomněli přilíti rumu, skvěle jsme se pohostili a P. zpeně- 35
žil tu slušně mouku, kterou jsme vyfasovali na cestu místo
chleba, jehož pro nás v Drači právě nebylo.

Sytý člověk nerad pospíchá, zejména po pětihodinné pěkné

chůzi, alkohol nečiní údů křepkých a slunce bylo zlé, vzduch těžký. Povalovali jsme se až do čtyřech.

Tato lenivá siesta připravila mne o důkladnější podívanou na kavajský bazar, velmi charakteristický a bohatý. Nemohli
5 jsme se pak již zdržovati cestou, a tak jsem jen mimochodem proběhl malou část, sotva se prodíraje domorodým obecnstvem v jeho úzkých polotemných uličkách; bylť tržní den.

Za Kavajou cesta pomalu stoupá po mírných svazích; prošli jsme malou Goasou, končinami dosti pustými, pospíchali jsme,
10 abychom na noc dorazili do Pekinje. Ale noc přece přišla dříve. –

Pod svahem mezi hubenými olivami. Před námi za olivami a cestou vypráhlé, šedobílé, kamenité koryto Skumbi. Vpravo turecká studna s hojnou a dobrou vodou pro lidi i dobytek.
15 Vlevo melounové pole, cinkot zvonků, křik mladých pastevců.

Vaříme kávu a připravujeme si nocleh na místě, jak se nám zdá, dosti nevlídném a hlavně vlhkém, abychom nebyli, jak se říká, přímo na ráně. Jsme poněkud neklidni, neboť jednak máme plné koše, jednak jsme si přece jen tu a tam při-
20 hnuli z některé lahve, a to nečiní ani naše nervy silnějšími.

Uleháme pod starými olivami u Rogožmy.

Ale sotvaže jsme se ztišili, bzi-ííík, bzi-ííík: komáři! Nevím, jsou-li to ti praví, jsou-li z rodu Anopheles, který má na svědomí malarickou zimnici, ale zalézám rychle celý pod pokrývku. Nečiní mi takové spaní obtíží, na vojně zvykneš tomu
25 brzy z různých důvodů, že budeš pak i doma třeba dlouho zápasiti s tímto zvykem, nicméně podrážděné nervy pracují, nemohu usnouti a vylézám opět, abych se napolo vztyčil a pozoroval okolí.

30 Noc je měsíčná. Pod olivami je temněji. Zdá se mi, že vidím stíny, které se mezi nimi pohybují. Naslouchám napjatě. P., ovětralejší již než já, spí zcela pokojně. Nic. Není to nic. Snad jen staré olivy tancují v měsíčním světle tichý, vážný menuet. Vzpomínku z mládí.

35 Komáři mě opět zahánějí pod pokrývku, a pomalu usínám těžce. –

Vyšli jsme dosti časně, v osm prošli jsme nevelkou Pekinjí a v jedenáct zastavili jsme na dvě hodinky ve velkém opuště-

ném hanu s rozsáhlým dvorem, s velkými stáji a pustým obytným stavením. Věru, snadno se člověk v těchto dnech stává v Albánii nájemcem nemovitostí větších, než potřebuje.

Pohostili jsme se opět velice dobře, okřtili jsme trochu některé lahve rumu, abychom zachránili pro své polní lahve krapet pro pozdější dobu – obvyklá výmluva, že se láhev rozbila, zdála se nám už příliš nemotorna a rum příliš dobrý –, a ve se le pustili jsme se poslední cestou k domovu. Prošli jsme Karšelkem, pozastavili jsme se tu u známých z 2. naší setniny, která tu byla ubytována jako ve vyhnanství, štábní šikovatel byl velice šťasten, že jsem mu dal kousek čokolády, a v deset večer, trochu unavení, ale veselí, byli jsme opět v Elbasanu. Odpočítám-li dvouhodinnou polední zastávku, šlapali jsme toho dne čtrnáct hodin. Dosti na staré domobrance. –

2

Provedli jsme s doktorem hloupý kousek. Doktor tím, že již za osm dní po našem návratu komandoval do Drače novou výpravu, a já tím, že jsem převzal opět „vedení“.

V životě neradno opakovati podařený tvůrčí výkon, byť to byla jen dobrá cesta. Aby mi bylo rozuměno: v životě, který jest něco jiného než divadelní prkna nebo nakladatelství. Na jevišti možno opakovati hru, která se líbí, tak dlouho, dokud publikum na ni chodí; nakladatelství může vydávati vždy znovu román, který jde na odbyt. Ale podaří-li se básníku román nebo kniha básní a dá-li se úspěchem přemluvit, aby své dílo opakoval, aby po zajímavém šumavském románě, po zajímavé cukrovarské povídce vyráběl další šumavské romány nebo cukrovarské povídky, dopadne to pravidelně špatně a nastane zklamání, ne-li něco horšího.

Byl jsem trochu opojen úspěchem a dobrým průběhem své cesty do Drače, nohy už byly opět křepké, na hilfsplace bylo mnoho shonu s počínající malárií – a tak, když doktor uznal za dobré znovu poslati do Drače, nikoli ovšem proto, že by byl rum už pryč, nýbrž proto, že ho k tomu ponoukal rychle vzrůstající počet marodů a potřeba větší zásoby chininu, vy-

skočil jsem opět na nohy, srazil jsem vešle podpatky (to klapnutí ze všech vojenských opiček jediné dělalo mi dobře) a již jsem pelášil s novinkou k P-ovi.

V šest hodin večer 28. července jsme vyjeli na pouť, kterou 5 tentokráte věru mohli jsme přenechat druhým, kteří buď mohli býti šťastnější, anebo nejsouce jako my namlsáni první cestou nebyli by bývali zklamáni.

Nepřihodilo se nám ovšem zhola nic tragického; jen pozorovali bylo nám, že všechny živly se právě spikly, aby nám působily 10 nepříjemnosti nebo starosti aspoň vyhrožováním.

Již počasí na nás vrčelo. V Tiraně bylo nám ulehnutí do pusté a špinavé stáje na druhém konci města; neodvážili jsme se spáti na vedlejší louce, poněvadž mračna se nad námi povážlivě hromadila. Noc byla temná, odskočil jsem do bazaru 15 pro svíčku.

V městě bylo veselo, ramazan blížil se ke konci, z barů zněla brnkavá hudba. Marně jsem hledal u několika kupců, až konečně náhodou padl jsem na pramen více než vydatný. V malém krámku seděl starý moslim s dlouhým bílým vousem, 20 obklopen celým skladem červených svíček a ničím jiným.

Byl to pěkný obrázek, rázu trochu náboženského. –

Druhého dne zdržela nás ve stáji za Tiranou, kde jsme minule obědvali, hrozící bouře. Přicházela od moře, náramně se na nás škaredila, ale nahoře roztočily se nějaké větry, a my, 25 vyrazivše k Bazaršjaku, mohli jsme v širé krajině pěkně pozorovati, jak rychlá mračna odbočují nalevo a velikým obloukem zatácejí pak napravo, ohrožující jinou končinu. V Bazaršjaku, kam hodně zpoždění dorazili jsme na noc, mohli jsme spáti opět pod širým nebem, na louce.

30 Přes opoždění byli jsme ráno v Drači o hodinu dříve než minule. Vyřídívše různé formality, přijeli jsme opět ke „svému“ domu. Ale vrata byla tentokráte na zámek. Učinili jsme velmi kyselé obličej, ale vtom tu byla jakási bába, majitelka? domovnice?, a po krátkém vyjednávání, při němž ona byla 35 zcela zbytečně, protože nám nesrozumitelně výmluvná, kdežto my se omezili na několik rozhodných gest a srbských slov, přinesla klíč a otevřela nám. P. přišel na dobrý nápad, aby ji ujistil, že „dojde vamo gospodin doktor“; tvářili jsme se zkrát-

ka jako doktorův předvoj, za nímž přijde nové pronajmutí baráku.

Také v skladišti sanitního materiálu měli jsme tentokráte nesnáze, podezřívali nás tu, že jsme toho minule mnoho cestou potloukli, a proto že už jsme opět zde.

Největší nepříjemnost však potkala nás druhého dne na proviantuře. Tentokráte neměl pan akcesista dobré nálady, prohlásil, že vůbec nemáme práva něco zde fasovati kromě normálního verpflégungu, a propustil mě velmi nemilostivě. Provedli jsme zkrátka nový útok na jeho zásoby příliš brzy po předešlém. To se cítilo. –

Smutně stojíme tohoto prvního srpna na pobřežním plácku dračském. Jsme již o půl dne zpoždění, máme jen zásobu chleba a konzerv sotva postačitelnou, a především dobrá nálada je prozatím tatam.

Akcesista byl více než nemilosrdný. Ani koníků našich nešetřil. Vydal nám pro ně jen „Sarajevo“, to znamená: kukurici z torpedovaného parníku Sarajevo, který tamhle v zálivu vedle jiných leží na boku. Je prosáklá mořskou vodou, koně ji nechtějí žráti. Bude nutno nechat ji tu a tam napásti, ale máme již naspěch, abychom se příliš neopozdili a neměli hloupé tahanice s velitelstvím praporu.

P. je napučen jako po výprasku. Ani mizerné feldflašky rumu nezíská touto cestou. Myslím si však, že mrzutější bude doktor.

Rozhlížím se po nábrežíčku, po jeho vojácích, barkách, vozech, pytlech, bedničkách s konzervami a marmeládou, pak táhneme schlíple městem, ještě tu a tam utkvím pohledem: loučím se s nevděčnou Dračí. Už se spolu asi neshledáme, přístavečku, který ještě dlouho, dlouho nebudeš vědět, komu doopravdy patříš!

V jednom obchodě s vínem kupuje P. tři lahvi koňaku pro známého šikovatele v Elbasanu, který jej požádal o tuto službičku. –

Místo před Pekinjí, jako minule, noclehujeme již za Kavajou na jakémsi zeleném rozcestí. Té zameškané poloviny dne již nenahradíme.

Stojí tu pěkné, čisté, uzavřené stavení, milý venkovský do-

mek, nevíme, zda opuštěný. Nepokoušíme se vniknouti do něho. Láká nás spíše po jeho boku travnatá dlaň zahrádky. Rostou z ní dvě nevysoké, oblé, husté smokvoně, stromky jako selští synkové, trochu zavalití. Přivazujeme k nim koníky, sháníme pro ně trochu píce z okolních polí, vaříme kávu, upravujeme si na trávě lože.

Večer je skvělý, noc bude dobrá – ale P. je stále velmi mrzut. Potkala nás cestou další nehoda.

U pramene, k němuž jako minule jsme odbočili, opouštějíce mořský břeh, byli domorodci se žíznivými oslíky, Barka a Felix měli již také velkou žízeň, byla tu zkrátka malá tlačenice. Barka narazil jedním košem o skálu, v koši to cvrnklo, a náhle slyšíme, že z koše teče. Hrome! Koňak! Nastavili jsme rychle šálek, ale pohroma jedné lahve byla nenapravitelná a nám nezbyvalo než vedle svěží vody píti také vyteklý koňak. P. sakroval ovšem, dalt' za ten mizerný alkohol spoustu korunek.

Neštěstí nechodí samo, a my máme ještě před sebou půldruhého dne této beznadějně cesty.

Nicméně usínám sladce s pohledem na kypré smokvoně, nad nimiž září už zase čisté hvězdy. Širý, svěží klid vane nad námi ve hlubokém tichu. Vojáček mladší než já a méně vysílený tělesně vojenským životem měl by v této zahrádce jistě krásné, erotické sny. Ale moje noci jsou beze snů; spávám po těchto pochodech velice tvrdě.

Ráno mohli jsme konstatovati, že nás pronásledují sice malé nehody, které nám kazí náladu snad jen proto, že předešlá naše cesta byla příliš hladká a příjemná, že však přesto máme ještě jakési štěstí.

Strojili jsme se právě na cestu, když za námi v dálce několikrát zadunělo. Vyskočili jsme ze zahrádky – abychom byli na dištanc svědky malé půtky mezi italským aeroplánem, který shodil na Drač několik pum, a obrannými děly dračskými i kavajskými.

Pohled na aeroplán manévrující mezi bílými obláčky vybuchujících šrapnelů je náramně pěkný a celkem velmi nevinný. Člověk přihlíží k hezké hře ve veselém vzduchu – dokud nepoznal, jakými bestiiemi jsou takové bombardující aeroplá-

ny, když se nad hlavami rozzuří a po několik dní pronásledují oběť, znervóznělou již pouhým vrčením jejich.

P. si jen mručel cosi o tom, že jsme včas z Drače odtáhli.

Náhle bziklo to nedaleko mimo nás. Zbloudilý „tempierung“ patrně, to jest kov z přístroje, který ve šrapnelu určuje moment výbuchu. Uskočil jsem bezděky poněkud stranou. P. se zasmál. Bojím-li se? Příliš mě zajímala bojovná hra v jitrním vzduchu, než aby běželo o strach. Nicméně jsem řekl: Bylo by velmi směšné býti zasažen takovým zbloudilým neřádem.

Ale P. přišel také na řadu.

Vyrazili jsme. Sami po široké cestě v liduprázdném kraji, mezi lukami a kukuřičnými poli. Italský aeroplán blížil se nad naše hlavy, míře patrně přes Berat do Valony.

Lehněme si, povídá P., což kdyby mu napadlo poslati nám bonbón.

Teď jsem se zase já smál. Má-li ještě nějakých, schovává si je pro Berat a nebude je vyhazovati pro čtyři pocestné s dvanácti nohami. Nicméně učinil jsem mu po vůli a leže na znaku sledoval jsem pohledem zlého vrčícího ptáka, v nepříliš velké výšce klidně již plovoucího. –

Nedošli jsme toho dne dále než do opuštěného hanu, ve kterém jsme minule měli poslední delší odpočinek a oběd, ačkoli jsme už měli dojít domů.

V jednotvárném údolí Škumbi bylo vysilující vedro. Pustá postranní koryta sálala, úzkými struhami plazila se hnědá hustá voda po nějakém horském lijavci. Tu a tam ostružinami mohli jsme si mimochodem svlažit ústa. Ale nehody pokračovaly.

Předně sešli jsme z přímé cesty a trvalo to dosti dlouho, nežli jsme se vypletli z úvozů a křovin, v nichž jsme zabloudili. Po druhé P. dostal horečku, velmi silnou; byl to bezpochyby první nápor malarických plazmódií v jeho krvi. Byli jsme proto dlouho nuceni odpočívat v olivách u Rogožmy, a chvílemi P. potácel se a planul tak nebezpečně, že jsem se v duchu chystal již na nutnost zanechat ho někde, abych do Elbasanu rychle zavedl hladové koně s košíky a pak se pro nemocného vrátil se saniťáky. Ale záchvat přešel a P., klidný

a vytrvalý, nabyl kvečeru opět snesitelné tělesné rovnováhy.

Hanebně jsme žíznil. Jindy připravovali jsme si cestou na každé zastávce limonádu ze sody, citrónové kyseliny a cukru. Dnes nepřišli jsme dosud na snesitelnou vodu. Těšili jsme se,
5 že u hanu najdeme aspoň takovou vodu, abychom se mohli občerstviti kávou. Těšili jsme se nesmírně na čerstvou kávu.

Ale běda, také u hanu byla ve struhách všude jen hustá kaše a nikde potuchy po vodě aspoň z bídy přijatelné.

Malátně uvazovali jsme koně, když se byli trochu napásli,
10 a stlali jsme si lože pod verandou na velkém dvoře. Jak nám bylo dobře v tomto stavení před deseti dny!

Tu se mi objevil v hlavě červík. Něčím se poslední konzerva s chlebem zapítí musí. Nemáme nic než koňak. Ale to znamená, že P-ovi musím tu láhev zaplatit, jinak ji neotevře, je
15 chudák a jednu již ztratil. Pak jest ještě otázka, bude-li vůbec chtít dovézti do Elbasanu jen jednu.

Škrábal jsem se dlouho za uchem. Padnou na to poslední tvoje peníze, bude to hloupé, odmítne-li, říkal jsem si.

Konečně bylo to však ze mě venku. Svolil, maje patrně
20 nemensší žízeň. Hned nám okrálo. Polovinu vlili jsme do svého vojenského šálku a připravili jsme šumivý nápoj, poněkud neobvyklý; ale chtěli jsme učiniti pořádný doušek a koňak byl jistě tak špatný, že jsme tím nic nezkazili. Pak jsme ulehli. P. rozvázal trochu, vypravovali jsme si veselé věci popíjejíce
25 ještě z lahve, až jsme tvrdě usnuli.

Ráno jsme brzy na nohou, velmi svěží. Ale cesta je opět nesmírně úmorná v palčivém žáru; bez větší zastávky, vzpomínajíce, jak minule šlo se nám tudy lehce za krásného večera, přicházíme po jedné hodině odpoledne do Elbasanu, tento-
30 krátě opravdu nelidsky zpracování ukrutným sluncem.

Doktor je nemocen.

XIII MALÁRIE

První případy malárie, které přišly k nám na hilfsplac, uváděly naše chlapce v nadšení. Dostaneš horečku, při které máš 5
zdravé smysly, trochu to s tebou zatřese: rumpity, rumpity, pak je zase docela dobře, za tři nebo za čtyři dny se to opakuje nebo také neopakuje, a když se zdá, že jsi z toho venku, pošlou tě „na trak“ a můžeš se dostat k mamince. Byl tehdy rozkaz, že malarikové mají se ihned odesílati z Albánie.

Ale rozkazy se mění, a s malárií zdá se nevěděla si rady 10
nejvyšší vojenská sanita rakouská po celou válku, proto se rozkazy in hoc puncto měnily ustavičně, a nakonec poslední byl pravým opakem prvního: byly stavěny setniny malariků a posílány do Albánie. Kdes to sebral, tam tím pojdi! Šetřiloť se pak už ve všech odvětvích armádních. 15

První náš malarik, jmenoval se tuším Tůma, starší domo-
branec, po nedlouhém ležení u nás byl skutečně poslán na-
zpět, ale nedošel patrně daleko, byl vrácen, u setniny chodil
kácet dřevo a za několik neděl po jeho prvním marodění u nás
přišel znova – nikoli, nepřišel, přinesli jej z lesa zničeného 20
na nosítkách, chechtal se, zuřil, byl zkrátka pomaten a do
rána zemřel. Což tehda již nás nepřekvapilo, třebaže těch
malariků, které nemoc pomátla, byl u nás počet zcela ne-
patrný.

Naše setnina táhnoucí do Albánie – patrně jako ostatní ra- 25
kouské vojsko sem poslané – nevěděla zpočátku o malárii
zhola nic upotřebitelného a profylakticky dělaly se jen hlou-
posti nebo zcela nesoustavná opatření. Většinou přišlo se na
něco rozumného, až když už bylo pozdě.

Když jsme koncem května táhli ze Rijeky a po Skadar- 30
ském jezeře do Elbasanu, byl rozkaz noclehovati vždy na vy-
sokém místě, kam komáři již nedoletují, ač v té době nebylo
ještě nebezpečí, a nesmělo se ani ve dne dolů k vodě. Zato
v Elbasanu v nejhorší době nedbalo se ničeho. Když se ma-
lárie počala objevovati, neměli jsme ještě ani pastilkového 35
chinínu, ani chinínu k injekcím, a jisté kvantum chininového

prášku rozdalo se bez systému přímo do úst vojákům oddílů, nastoupivších pěkně do řady před vrata hilfsplacu. Mělo se dávat každému na špičku lžice, ale šlo to rychle, taková formalita!, někdo dostal třeba půl lžice a jistě na den aspoň
5 ohluchl, nehledíc k tomu, že chinin, třebaže vodou zapitý, rozlezl se mu po celých ústech a trápil jej dlouho svou hořkostí, některým lidem tak nepříjemnou. To byl chinin bezúčelně vyhozený.

Později přišly nějaké moskytové sítě a chinin rozdával se pravidelně denně po dvou pastilkách každému muži při večerní kávě; ale to už plazmódie byly dávno v krvi všech.

A pak naši chlapci! Shlíželi na chinin většinou s opovržením; když mohli, zahodili jej. Jedni, protože je hořký, druhí z
15 z bravury. Jiní měli smutné zkušenosti s ním, protože jejich organism jej špatně snášel.

Rovněž terapie byla jednak nevědomá, jednak lajdácká, a nemohlo býti ani jinak, poněvadž pokulhávala teprve za nejsmutnějšími zkušenostmi a neměla nikdy po ruce a po chuti
20 toho, čeho potřebovala.

Po svých elbasanských zkušenostech mám – zcela laický ovšem – dojem, že za normálních podmínek nebyl by zápas s malárií neúspěšný a příliš obtížný; hrůzy, které působila v Elbasanu a které měly za následek ztráty jako po velmi
25 kruté bitvě, byly jistě zaviněny jak nedostatečnou ochranou profylaktickou, tak i diletantskou terapií.

Oč běží při malárii? Populárně řečeno asi o toto: Malarické plazmódie, byvše zaneseny do lidské krve bodnutím komářím, napadnou krvinky, v nichž se rychle rozmnožují.
30 Když už jim není v zničených krvinkách volno, vyrazí a napadnou krvinky nové, což navenek jeví se pravidelně silnou zimnicí, po které následuje obrana krve v podobě horečky, při které však člověk neblouzní, ač horečka dosahuje někdy výše, která při jiné nemoci byla by smrtonosná. V počátcích
35 nemoci, když tělo není ještě povšechně zeslabeno a není-li malárie komplikována s jinými nemocemi (které vždy nebezpečně zhoršuje, například neduhy plicní), cítí se člověk po horečce opět zcela zdrav, dokud nová zimnice neuvrhne ho

znova na lože. Toto zdání zdraví ošálilo mnohé a vždy znova je ponoukalo k tomu, aby si říkali, že to nic není, že celou nemoc možno „přechoditi“ atd.

Později, když malárie řádila v celém rozsahu, potkávali jsme často vojáky jdoucí za svou prací žluté a třesoucí se zimnicí, až jim zuby jektaly, ale nechtějící si jíti lehnout na marodku, která jim byla příliš nehostinná. Bylo nám udávati je, abychom je aspoň na několik dní dostali na lůžko nikoli ovšem příliš pohodlné.

Terapii musí tedy jíti myslím především o to, aby prostředek ničící plazmódie, tedy hlavně chinin – později užívalo se v nemocnicích také mléka a neosalvarsanu –, dostal se do krve a v náležitém množství právě v onu chvíli, kdy plazmódie vyrazí ze zničených krvinek a chystají se napadnouti krvinky nové.

Chinin vylučuje se z krve velice brzo; stím nutno počítati. Poněvadž malarické horečky dostavují se zpočátku ve většině případů v pravidelných intervalech, nebyla by věc snad tak nesnadna, kdyby bylo možno věnovati každému nemocnému plnou pozornost. Pokud jsem viděl, je tu nejrychlejším a v polních poměrech nejbezpečnějším, poměrně nej pohodlnějším a nejradikálnějším prostředkem opatrná chininová injekce přímo do vény. V Bragoždě dávali jsme je s nejlepšími výsledky, třebaže dělo se to i zde nesystematicky.

V barákové nemocnici malariků u Staré Pazové ve Slavonii užívalo se před mým příchodem hojně injekcí mléčných a neosalvarsanových, snad systematicky, ale patrně s nějakou maďarskou brutálností nebo lehkomyšlností, protože bylo nutno na nátlak veřejnosti brzy je odstraniti a v barácích zanechaly po sobě jen hrůzu a mnoho mrtvých, k smrti ubodaných. Pak tu přestaly injekce vůbec, léčilo se velmi lajdácky tekutým přípravkem chininovým, který po lžicích rozdávaly nedbalé ošetřovatelky, a nemocní byli, jakmile zkouškou krve se malárie u nich pozitivně zjistila, pravidelně posíláni do svých domácích nemocnic a negativní případy do baráků pro rekonvalescenty.

S chininem pastilkovým však sotva možno bojovati proti silnější nemoci, ty spousty rozličných pastilek, vyplývané v Al-

bánii, zachránily velice málo. Snad účinkuje profylakticky, ale ani tím nejsem si zcela jist.

Můj případ a případ dvou tří mých druhů z hilfspacu by sice pro to svědčil, ale jistoty nemáme. Z celého praporu bylo
5 nás jen několik málo, kteří jsme malárie nedostali. Pokud běží o nás tré z hilfspacu zachráněných před malárií, jest ovšem pravda, že jsme počali velmi brzy užívati pravidelně denně svých dvě pastilek a provozovali jsme to svědomitě od jara až do zimy, a je také pravda, že ostatní z hilfspacu, kteří
10 onemocněli, nebyli tak svědomití. Ale počali jsme přece jen trochu pozdě, kdy, jak se ukázalo dle prvních případů malárie, inkubační doba byla již aspoň měsíc v proudu. Tu kompromisní vysvětlení bude asi nejpravděpodobnější. Byli jsme vcelku připoutáni příliš ke svému obydlí, nepřišli jsme často
15 do styku s večerním okolím města, tedy ani s větším množstvím komárů, silnější nákazy u nás nebylo, a byla-li tu a tam nějaká slabší, stačil na její zdolání užívaný chinin.

Nevím, jaké jsou, patrně velmi složité příčiny toho, že malárie u nemocného po prvních náporech zdánlivě mizí na
20 kratší nebo delší dobu, což se různě opakuje. Tu plazmódie uchylují se jakoby k zimnímu spánku do jater a hlavně do sleziny, která je značně zduřena. Vrátil-li se malarik domů, tu naše chladné podnebí a dobrá výživa donutí po čase plazmódie, aby zůstaly vůbec v tomto hlavním stanu a nakonec
25 asi vyhynuly. Zůstal-li však voják v Albánii nebo byl-li sem znovu povolán, tu jeho život byl vážně ohrožen. O vyléčení nemohlo se u něho mluvit, byť zkoušky krve dávaly negativní výsledky, plazmódie číhaly ve slezině na příznivé počasí a jejich nový nápor proti krvi byl pak jistě krutý.

30 Setniny malariků, nakonec stavěné a do Albánie vysílané, byly tedy zbytečným zločinem: nehodily se k ničemu. Ale ani „čerstvé“ setniny neměly tu valného smyslu, pokud nemohly býti dobře profylakticky chráněny. Malárie nebyla mezi domorodci, jak se zdá, příliš dobře živena a bujná, ač tu a tam
35 přišel si k nám pro pastilky nejeden domorodec drkotající zuby, domnívám se však, že dostavši novou potravu ze severu, byla jí neobyčejně posílena a dospěla s ní vyšší kultury: intenzity a síly k rozmachu, který nikoho neušetřil. Setniny,

které k nám později přišly, byly již cestou úplně nakaženy a v několika týdnech byly pak rozprášeny po špitálech.

Malaria tertiana a malaria tropica to byly, které u nás řádily. Malaria quartana byla vzácná. Před příchodem prvních vyložených malariků objevovala se mezi marody hojně horečka papadoči a zvratný tyf, aspoň dle lékařské domněnky. Poněvadž však tyto nemoci nebyly zjištěny krevní zkouškou, a měl jsem dojem, že doktor sám neví nic určitého, a poněvadž úplně zmizely, když počala malárie, jsem u velikém pokušení domnívati se, že většina těchto případů byly první horečky malarické bez předcházející zimnice, která jen v teorii je vždýcky nezbytna. Později pozorovali jsme velmi často, že malárie ohlásí se nejprve kratší horečkou a teprve recidiva je spojena s nápadnou zimnicí.

Skříčka s krevními vzorky (a v době cholery vzorky stolice) zasilána byla z Elbasanu do bakteriologické laboratoře v Drači, trvalo to dosti dlouho, než došly nálezy, které následkem toho měly nejčastěji hodnotu pouze teoretickou. Přesvědčily nás v několika případech hlavně o tom, že malaria tertiana nebývá o nic méně zuřivá a smrtelná než malaria tropica, považovaná za nejnebezpečnější. Později, když do Elbasanu přišla polní nemocnice, konaly se bakteriologické zkoušky zde a z Bragoždy posílali jsme krevní vzorky do nedalekého Po-gradce, kde v laboratoři vládl doktor B.

Baon I-28 byl od srpna 1916 opravdu hynoucí prapor. Jen zima mohla na krátký čas zastaviti jeho rozklad, první vedra nového roku učinila z něho opět úplného mrzáka.

Čtyři sednice o čtyřech až sedmi slamnících, které jsme měli na hilfsplace pro své marody, v srpnu už nestačily, a hilfsplac počal se rozšiřovati do okolních mešit a džamijí. Zabrali jsme jich postupně pět a ještě k tomu „Kosovo“, opuštěný hotel ve středu města, a jeden prázdný domek nedaleko nás.

Od rána do večera trousili se marodi jeden za druhým se záchvaty zimnice nebo horečky. Někteří přišli sami, jiné přivedly šarže nebo přinesli kamarádi.

Dokud nával nebyl ještě příliš veliký, chodili všichni noví marodi k ranní lékařské prohlídce, a byli-li přijati na marodku, přicházeli odpoledne s výstrojí, aby jim bylo vykázáno „lůžko“. To ještě byli pak denně dosti pozorně doktorem prohlíženi, tabulka jejich horeček byla kontrolována, ba některý náš miláček – jinak to již na světě nejde – mohl se u nás vyválet i přes potřebu. Dalo se to snadno zařídit.

Později bylo to prostější, sprosté téměř, bez naší viny. Většina procházela mýma administračníma rukama, ustavičný příliv a odliv zubožených bytostí, jež jsem se snažil se zoufalou mechaničností řídit, aby aspoň navenek to trochu klapalo: uvnitř byl chaos. Noví marodi hlásili se po celý den, stačil pohled, stačilo přiložení ruky na hořící prsa, pod nimiž divoce poskakovalo srdce, zapsal jsem mu nějakou vysokou teplotu, člověk dostane v tom praxi, že spíše uhodne než se zmýlí, a tu nezáleželo mnoho na celém stupni, natož na nějaké desetíně, dal jsem mu ceduličku a podle volného místa určil mešitu, do které si půjde lehnout. Každá měla jakési jméno, které jsme jí zvláště k tomu účelu dali; největší se jmenovala Praha.

Nahoře na hilfsplace jsme uschovávali dle možnosti jedno místo pro některého „vzácnějšího“ maroda, dole byla sednice umírajících. V mešitách ležel kus vedle kusu. Opravdu jen kusy, kterým byly měřeny teploty, které dostávaly pastilkový chinin, poležely si několik dní a musily pak uvolnit místo pro jiné. Lékařská vizita zastavovala se jen u zvláštních případů. Zpočátku konal doktor pochůzku s oběma sanitními kadety a s celým svým štábem hilfsplacovým, později si práci rozdělili. Každý marod měl ležeti aspoň týden po poslední horečce a doktor sám je propouštěl dle našich pokynů. Ale nakonec dostal jsem dovolení propouštět dle potřeby třeba již třetího dne po horečce, aby zase jiní mohli si – odpočinout. Léčení to nebylo.

Tak hemžilo se kolem nás jen takové smutné, neúčelné vlnění nemocných těl, jež chránila se sama svou konstitucí, a nebyla-li od přírody silná a zdravá nebo měla-li ještě vedle malárie nějakou jinou těžší chorobu, neúprosně hynula. Mrtví se už ani do rakví nedávali, nebylo jich; pochovávali se za-

balení do stanové plachty vykropené někdy lyzolovým rozto-
kem.

V těžších případech malárie ztrácí nemocný pravidelně chuť
k jídlu, kterou na vojně těžko povzbuzovati zvláštní potravou.
A to je velmi nebezpečné. Krev pustošená plazmódiemi není
nahražována. Vysílený nemocný upadá v apatický stav, a tu
jen velkou péčí, umělým krmením a injekcemi povzbuzujícími
činnost srdce lze jej zachrániti. Doktoru K. podařilo se zpo-
čátku dvě tré takových krásných zachránění. Později nebylo
kdy, nebylo klidu, mezi několika sty marodů stále zubože-
nějších mnohý těžký případ zůstal nepozorován a všechny té-
měř bez náležité péče. Teprve když apatie proměnila se v po-
malý smrtelný zápas, provázený pravidelným chropotem, byl
někdy nemocný přenesen k nám na hilfsplac, aby byl blíže,
ale nikoli aby byl zachráněn. Na to bylo již pozdě. Dnem noci
zněl pak jeho chropot domem jako staré, ochraptělé hodiny,
třeba po několik dnů. Někdy to bylo nekonečné sténání, za
noci drásající i nejotupělejší nervy, a tu doktor otevřel dveře
své sednice a hřmotně zavolal: „Dejte mu šprickul!“ To zna-
menalo morfiiovou injekci.

A přece pohled na tyto apaticky umírající, na tyto ztracené,
jimž světlo v mysli již pohaslo, nebyl tak smutný, tak znepo-
kojující jako pohled na transport těžkých malariků připevne-
ných na cestu do Tirany – Grabským průsmykem. Tré nebo
čtvero takových transportů jsme odeslali, abychom aspoň něco
zachránili, pak přišel zákaz, protože polní nemocnice v Ti-
raně byly přeplněny.

Běželo přirozeně o nebezpečné nemocné, kterým, kdyby zů-
stali v Elbasanu, hrozila zkáza a kteří jen na řádném nemoc-
ničním lůžku mohli se poněkud zotaviti a jen změnou vzduchu
mohli býti zachráněni. Znali jsme dobře svou bezmocnost v zá-
pasu s malárií za daných poměrů, a proto snažili jsme se
všechny vážnější případy odsunouti k východu z Albánie; když
přišel zákaz, nezbylo než resignovati.

Malariky doprovázelo vždy několik vojáků od trénu se sou-
mary, kteří však nesli výstroj a výbroj odcházejících, nikoli
nemocné. Mezi nemocnými byli lidé opravdu sotva na nohou
stojící. A teď byla před nimi krkolomná a horká cesta, pro

ně jistě nejméně dvoudenní. Zpěchovali se, naříkali, prosili. Bylo nám však býti nemilosrdnými, protože jsme věděli, že tuto pilulku strašlivou pro ně vysílené jest jim spolknouti, nemají-li zahynouti. Byla to jistě zoufalá cesta pro ně i jejich
5 průvod. Ale byla to přece jen zcela nepatrná ukázka, pouhý malý stín oněch dvou tří hrůzných pochodů, které Albánie spatřila za světové války a které nevymizejí z historie.

Tu a tam některý malarik přece jen uklouzl dozoru a vrátil se anebo zůstal cestou ležeti a bylo nutno poslati proň nosítka.
10 Nebyly ostatně později vzácné případy vojáků nalezených zde nebo onde u cesty v bezduchem stavu či v agónii. Jednoho přivezli nám na koni, ležel kdesi opuštěn několik dní, ještě dýchal, ale mezi nohama hemžili se mu červi...

Tedy doktor K. odbyl si již také svůj první malarický záchvat. Nic divného. Chininu jistě si příliš nehleděl, spal při otevřeném okně bez jakékoliv ochranné sítě, pozorovali jsme, že má nohy celé rozškrábané, jak jej – netrpělivého – svědily pupence po krvežíznivých komářích návštěvách. 5

Spíše to bylo proti teorii našich hochů, kteří pevně věřili, že malárie chodí pouze na špatně živené, že je to vůbec nemoc z hladu – proto důstojníci ji nedostávají. Zdáloť se v první době skutečně, že malárie se vyhýbá důstojníkům, ač nijak nešetřila šikovatelů, kteří byli přece nejméně tak dobře živeni jako důstojníci. Ale později nezůstal ani jediný důstojník ušetřen, třebaže dlouho se vyhýbali nemocnici ze všech sil, aby jim nebylo rozloučiti se s pohodlnou a bezpečnou poměrně, 15 jak se domnívali, frontou albánskou.

Jak se však dalo očekávat po prvním záchvatu, byl doktor velice brzo na nohou a třetího dne po našem návratu z Drače prováděl již operaci, která však jej trochu zklamala.

Malarik V., dříve veliký rošťák, nyní ještě větší ubožák, 20 jeden z nejhouževnatějších a nejtěžších našich případů, vysílený, zežloutlý a úplně apatický, dostal na pravém spánku velikou bouli, otok, který, jak jsme později zjistili, u malariků se někdy vyskytoval a jež doktor považoval za hnisavý.

Doktor byl výborný chirurg, jako většina chirurgů především rád řezal, ba mám ho v podezření, že krev dokonce velmi miloval. Velice jsme se mu později nasmáli, když vrátiv se z dovolené, nám vypravoval, že jeho maminka měla podebraný prst a že jí musil odejmouti kost prvního článku. Ani doma si nedal pokoje. 30

Tedy V. byl donesen do ordinační sednice, narkotizován a doktor učinil ohromný řez boulí, sám prudce rozrušen, ruce se mu chvěly. Pod nožem zůstala však jen hluboká, čistá a rudá rána, po hnisu nebylo stopy. Doktor míval ve zvyku činiti nám odborné výklady o zajímavých případech, jimž se pěkně 35 naslouchalo; tentokráte mlčel. Rána byla obvázána, sám to

hlavní udělal; V. nebyl však zachránitelný. To bylo již jasné a také druhého dne zemřel.

To bylo 8. srpna; 18. zemřel H., 22. zemřel M., dvě mladých pucáků (důstojnických sluhů), z nichž jeden dostal před smrtí rovněž bouli jako V. a druhý umíral po několik dní za křečovitých záchvatů, při nichž se svíjel a řval; doktor je považoval za epileptické, o čemž já měl své laické pochybnosti, protože jsem náhodou viděl mnoho epilepsie a byl jsem několikráte při H-ových záchvatech, a tak jsem se chytil s doktorem v malém nerovném zápasu z jakési zbytečné umíněnosti. Nepřesvědčili jsme se navzájem a jiných následků to také nemělo.

Doktor K., ač byl u našeho majora oblíben pro své rázné, hlučné, veselé vystupování jako dobrý voják, byl v jádru jen civilista, na hilfsplacu trpěl, sám zaváděl pořádek zcela civilní a na „vojenskou kázeň“ vzpomněl si jen tehda, když chtěl se vyhnouti zbytečnému nimrání se s malichernostmi. Byl trochu pyšný na nás, svůj štáb, a co nemusil sám nezbytně konati, to nám svěřil, bezpečně, že to aspoň špatně neskončí.

Zvykli jsme si tedy jednati náramně samostatně. Každý si hleděl svého, a náhodný živel rušivý s hvězdičkami nebo bez nich brzy si vylámал zuby na naší solidaritě.

Tu a tam ovšem považoval člověk přece jen za dobré nepřijímati úplně odpovědnosti za všechno, co chtěl provést. Zejména šlo-li o marody, kde všechny naše zkušenosti byly příliš laické, což neznamená, že si pak člověk někdy neřekl: Čert ti to napískal, že ses ptal.

Tohle mě například trochu mrzelo.

Hezký Sabri a jiní hoši nosili nám celé koše krásných a dobrých hroznů výměnou za chleba i peníze, také na trhu a v krámech byly hromady hroznů, poměrně laciných. Sytili jsme se jimi často až k malátnosti. Proplachovali jsme je v mísách hypermanganovým roztokem, protože v té době cholera ještě nezmizela a už se hlásila dyzentérie. A tak jsem jimi chtěl také potěšit naše malariky, kteří k obvyklé menáži měli většinou nechuť a byli námi přikrmováni tu a tam krupičnou kaší, vaječným svítkem, vařeným ovocem, zkrátka tím, co jsme dovedli sehnati. Sami jsme většinou vařili. Hrozny jsou zdravé ovoce, myslil jsem si a šel jsem k doktorovi.

Raději ne, řekl, propláchnutí zdejší vodou nestačí – a když jsem jej upozornil, že je pro sebe pereme v hypermanganovém roztoku, zasmál se – to by nám dostali notný průjem!

Byl jsem zklamán. Už jsem se tak těšil, že nakoupím dvě tré velikých košů těch nejkrásnějších hroznů a podělíme celý 5 náš malarický baon, – a teď mi sklaplo.

Ale co čert nechtěl. Za několik dní poté vrátil se učitel K., náš soudruh, z Fieri, kde prodělával sanitní kurs u plukovního lékaře doktora H., velmi svědomitého našeho předchůdce na el-basanském hilfsplacu, a po čase přišla řeč také na hrozny a hyper- 10 mangan. A tu jsem se dověděl, že doktor H. doporučoval slabý roztok hypermanganový proti průjmu, zejména dyzenterickému.

Och, ti doktoři! Ale s hrozny ve velkém to již nešlo. Doktor K. odjel a jeho zástupce, nadutý Maďar, který nám zpočátku chtěl „dělati nožky“, nemaje Čechů v lásce a nespokojen s naší 15 sanitní autonomií, zakázal cokoli dávat marodům, pokud toho nedovolí, a ovoce odstranil všechno.

Nu, nikdo není neomylný, ani když mluví z katedry, a na pokaženou radost jsem brzy zapomněl.

Pátého září odjel doktor K. na dovolenou a my cítili se 20 tak trochu sirotky, obávající se nějakého nepřívětivého pána. Obava naše nebyla, jak se brzy ukázalo, bezpodstatná, ale až na několik mrzutých okamžiků pro toho neb onoho z nás zůstal nám celkem osud přízniv.

Den před doktorovým odjezdem měl jsem noční službu, 25 a tu se přiznala doktoru polooblečený s horečkou ke 40, třese se – a když on se trásl, trásla se celá budova – a jde na chinin. Myslím si: trochu pozdě, příteli, je na něm však viděti, že se bojí, aby mu malárie nezkazila dovolené.

Ale ráno je opět svěží, sotva se loučí, myslí už bůhví kam, 30 sedá na svého pěkného, ale nezbedného koně, kterého by každý nezkrotil, a shromáždění před vraty díváme se, jak odjíždí: kuň tancuje, má přední nohy více nahore ve vzduchu než na zemi, ale doktor sedí pevně a jistě ví, že je na něj na vzpínajícím se koni pěkná podívaná. 35

Za ním pospíchá jeho hodný pucák M. s ohromným baťochem a má také radost, že tam na severu, v kraji hornickém, uvidí opět svou slabou, ustaranou ženu.

Navštívili jsme bar, kde hraje hudba a tančí ženy. Je to nevelká místnost s pilířem uprostřed, vpředu vedle vchodu
5 a po pravé straně je několik stolů a lavic pro hosty, v pozadí nálevna a podle levé stěny sedí ženy v domněle malebné skupině a za nimi na povýšeném místě hudebníci, nějaké housle a klarinet.

Střed a chloubu ženské skupiny tvoří bílá tučná krasavice,
10 nejčistěji oblečená a šperky ověšená, patrně mladá ještě, ale netečná, tupě samičí; zřídka tančí. Vedle ní nebo u jejích nohou sedí s dvěma děvčátky hubená, bledá babizna, slizký typ kuplířský, a pak jsou tu ještě dvě tři ženy nehezké, starší. Všecky mají bubínky s rolničkami; tančí s nimi nebo třepotajíce jimi a tlukouce do nich všecky současně zdůrazňují některá
15 místa jednotvárných tanečních melodií tupým lomozem. Tanečnice jsou úplně zahaleny vláčnými pestrými kabáťci, vestami a velmi dlouhými sukněmi, málo vkusnými a čistými, tančí jednotlivě nebo ve dvou, tu jakýsi erotický tanec znázorňující
20 námluvy; je to celkem zcela řemeslně smyslné a nudné, hlavní důraz je na pohybech kyčlí a břicha. Tančí kolem pilíře. Z děvčátek jedno, asi desetileté, je dosud velmi neobratné a rysů neurčitých, ale druhé, starší, velmi snědé – snad cikánka –, má veškeren půvab mládí a jižní krásy; tančí po-
25 zorně a graciézně. Často vybírají do svých bubínků a ctí jen stříbro: o papírové peníze nemají zájmu, zlato v této době neprší.

Nahlédli jsme také do druhého baru, kde tančí ženy, je větší, ale podobá se úplně putykám západním nejnudnějšího
30 druhu.

Toť vše, co můžeme zahlédnouti z veřejného erotického života elbasanského. Vedle toho je tu jen trochu tajné prostituce – páni důstojníci, někteří šikovatelé a někteří pucáci pá-
nům oddaní vědí podrobnosti.

Flaubert ve svých egyptských zápiscích vypravuje o znamenitém klukovi, malém, ošklivém, prohnaném. „Dáte-li mi pět para, přivedu vám svou mámu na...“

Vzpomněl jsem si často na to v Elbasanu. Nebyli tu vzácní tací znamenití kluci, zevně sice civilizovanější a především často velmi hezcí, ale jistě stejně prohnaní a zasvěcení. Byli jsme s nimi dlouho, jak známo již, „v obchodním spojení“, prodávaliť vše možné, zejména plodiny, které lacino koupili od venkovanů, na něž se vrhali jako drobné vosy, poznali jsme dobře jejich zkušenost a mazanost, neobyčejný „obchodní talent“. Jinak byli často velmi milí.

Seděli jsme jednoho večera u turecké kávy v největším baru elbasanském, právě nedaleko místnosti, kde byly tanečnice. Tu si přisedne ke mně takový malý rošťáček a ihned počne: tady že je „nedobro“, lepší že je to vedle, tam jsou „ženky“. Jenže nevím, jak to myslel: sváděl-li mě, anebo povzdechli si jen zcela upřímně.

Ostatně i úplnější pandán kluka Flaubertova jsme tu objevili, snad jednoho z mnoha. K jednoročáku V. přidružil se hoch a ptá se ho s tváří polo tajemnou a polo šibalskou: „Očeš p...?“ Stalo se to pak okřídleným slovem u našich chlapců. Neznámo jest jen, chtěl-li získati zákazníka také své matce anebo jen sestře, jiné příbuzné či manželce obecního strážníka, jež platila za milosrdnou sestru, anebo některé jiné ženě. –

Dohazovači byli ostatně i jiní, a páni důstojníci používali hojně pohostinství tajných prostitutek – dokud to šlo, dokud nepřišla hromadná katastrofa.

Měli jsme na hilfsplace ještě jednoho, dokonce původního příslušníka, sanitního četaře X., o němž jsem se dosud nezmínil. Býval často vzdálen, což nás jen těšilo. Když jsem přišel do Elbasanu, byl na dovolené, pak převzal po učiteli T. správu cholerky, později konával sanitní službu u setnin, které měly sídlo někde v okolí, a ke konci našeho pobytu v Elbasanu byl v polní nemocnici, zatím tu zřízené, do které dostal se jako malarik.

Byl to mladý ještě, malý, zavalitý človíček s velkou hlavou, skloněnou při chůzi vpřed, s bledýma, těkavýma, trochu potměšilýma očima, syn venkovského papírníka-knihkupce. Byl

to sobec, ve zlých dobách velmi nesoudružský, s lehkým, zdá se, erotickým sklonem k hezkým hochům, které rád hostil; náramně rád rozdával také injekce, bodání působilo mu patrně rozkoš, bez vědomí doktora chodil často denně se šprickou po
5 celém hilfsplacu.

Svého postavení domnělého sanitního poddůstojníka zneužíval za zády doktorovými k fušerství, které mu vynášelo ustavičný blahobyt u baonu. Ve svých blůzách měl zvláštní veliké spodní kapsy, v nichž snášel aprovizaci; v menších jeho
10 kapsách bylo vždy plno medikamentů a jiných sanitních prostředků. „Léčil“ kuchaře, šikovatele, důstojníky. Je nasnadě, s čím především obraceli se k němu „páni“.

Tato figurka, u níž nechci prodlévati a která nám otrávila ne jeden den, mohla by vypravovati, jak se blížila „katastrofa“
15 pro tajnou prostituci elbasanskou.

Přišla prostě jednou doba, kdy fušerství, na něž dnes leckdo vzpomíná možná s kletbou, již nepomáhalo a kdy bylo nutno s pravdou ven. Zatím zřízena byla v Elbasanu polní nemocnice a tu pomocí úřadů provedena byla velká razzia na všechny
20 prostitutky, které byly lékařsky za mnoha křiku a pláče prohlédnuty a izolovány. Částečně i fotografovány...

Také tanečnice dotančily.

V srpnu přišli do Elbasanu pohraniční myslivci, nevím již, zda jen setnina nebo více. Převládali Maďaři. Měli vlastního doktora a vlastní marodku v malé džamiji nedaleko nás, v odlehklém zákoutí. Sanitní raporty posílali k nám, takže jsem měl denně o několik slov a číslic více. Jinak jsme o nich téměř nevěděli. 5

Ale když doktor K. odjel na dovolenou a u nás konali sanitní službu jen sanitní kadet S. a sanitní praporčík E., stal se doktor pohraničních myslivců naším představeným. 10

Jmenoval se dr. Eberhardt a byl to mladý, hezký maďarský žid, dosti elegantního zjevu, „válečný doktůrek“, který však potrpěl si na frajeřinky a domníval se, že nepříjemnou a hrnou přísností musí si u nás získati respektu. Naše civilistické mravy, které jsme nemínili pro něho odložit, považoval za nedostatek úcty k sobě, věřil v nás renitentní Čechy, a tak způsobil několik zbytečných výstupů, které vyzněly doprázdna a větrem byly odneseny. 15

Nebyl v jádru zlý člověk, jen panáček, který se bál o prestiž, a když poznal, že je to s námi proň velmi pohodlné, zvykl si pomalu, doktůrek, zvykl a nakonec nebyl ani nelaskav a v nitru svém si nás vážil. 20

Chodil i ordinoval ustavičně v rukavičkách, při vizitě seděl jako v zahrádce před nějakou budapeštskou kavárnou, na maroda zřídka sáhl, byl u nás zkrátka jen „pro parádu“ a byl si toho myslím také vědom. 25

Marodka pohraničních myslivců – říkali jsme ovšem „grenz-jägři“ – spojila se s naším hilfsplacem, přibylo nám zase trochu práce, doprovázel jsem doktora – aspoň zpočátku – na jeho vizitě po všech našich objektech, snaže se hlavně zprostředkovati mezi ním a saniťáky, když si vzpomněl metati kalafunové blesky. Chlapci uměli zřídka dosti německy, dělal jsem tlumočníka a tlumočil to, co přispívalo k spokojenosti Maďarově. 30

Objevila se dyzentérie. Odstěhovali jsme ji do zákoutí, kde 35

byla dříve marodka pohraničních myslivců. Byl to rozkošný kout mezi zdmi úzkých, tichých uliček, pravý útulek pro meditace poustevníkovy, džamije byla malá jako křehká hračka a za ní šířila se do hloubky krásná ovocná zahrada. Ale na zahradě byly teď ohavné latríny a na podlaze džamije leželi marodi většinou těžcí. Doktor tu měl malarika, kterého si zvláště oblíbil, typického maďarského domobrance z venkova, k němuž vždy nejdříve přistupoval se svým věčným „Mi van?“ Když se poněkud zotavoval zdánlivě, poslal mu dokonce láhev vína, ale k tomu, aby jej postavil na nohy, byl přece jen příliš pohodlný a snad i bezradný, a tak voják mu přece zemřel.

Hroznější pohled byl tu však na jednoho Čecha s úplavicí. Byla to mátoha odsouzená k smrti, nezachránitelná ani v řádné nemocnici: tu a tam vstala bez hlesu, vypotácela se v polovědomí na zahradu, vracela se zašpiněna vlastními výkaly a ulehala opět mlčky na své místo pod špinavý plášť vojenský, na němž ustavičně seděla hejna much...

Jednoho dne v září přivezli pohraniční myslivci, četař a voják, na soumaru svého soudruha malarika odkudsi z venkova. Přijal jsem je s učitelem T. Chystají se složit ho. Odvazují jej. Přihlížíme zblízka. Vždyť je mrtev! voláme oba zároveň. Vidíme zmodralý obličej a krk. Uškrcen!

Byl patrně v bezvládném stavu již, když jej nakládali. Cesta byla dlouhá a horká. Přivázali jej důkladně, aby jim nebylo příliš ho opatrovati, a hlavu dali mu do vidlice uříznuté z větvi. Všímali si ho tak málo, že se uškrtl.

Skládáme mrtvého na trávník, požádám četaře o „kapsli“ (malé kovové destičky s kroužkem, v nichž je uložen záznam jména, nacionále a vojenského příslušenství vojákovy; každý voják v poli má je nositi na těle jako svou legitimaci pro všechny případy), zapisuji si jeho jméno a jdu k doktorovi s raportem.

Druhého dne ležel již četař mezi našimi marody na hilfsplace, dokonce v nejlepší sednici. Uškrcený voják ležel na zahrádce na polních nosítkách zabalen do stanové plachty. Po ranní vizitě šel doktor s kadetem a praporčíkem podívat se naň. Odkryl jsem ho. Byl již zbledlý, jen na krku nafialovělá

rýha svědčila o případu. Rozumí se, umřel na malárii. „Ale od čeho má tu rýhu, to je zvláštní,“ pravil doktor. Pohlédli jsme s kadetem na sebe. V zájmu živých nebyl jsem tentokrát prostořeký, ač komedie, kterou doktor s námi hrál, mě dráždila.

Tím však nebyl případ dohrán. V následujících dnech rozbolavěly se četaři oči. Byl jsem upozorněn, že si je ničí váp- 5 nem. Bylo nutno zakročiti. Doktor pustil se do něho maďarsky, ale soucitně. Pozoroval jsem, že mu domlouvá, aby takových hloupostí zanechal, že se mu nic nestane. Maďar měl srdce, nevím však, neměl-li ho jen pro své chlapce. Kousek měl ho 10 i pro nás ostatně; nevím, zdali jen proto, že nás velmi, velmi potřeboval.

Náš baon byl později vyzván, aby podal obsáhlou zprávu o malárii za celou dobu našeho pobytu v Elbasanu dle obšír- 15 ného dotazníku. Doktor Eberhardt přinesl mi jej prostě, abych mu to udělal. Nebyly tu dotazy pouze statistické, také například otázky po úsudcích a návrzích lékařských. Tuto část jsem nevyplnil přirozeně – trochu ze zdvořilosti také. Přinesl mi to zpět, proč prý jsem také to neudělal. Jako by běželo o samo- 20 zřejmost.

Konečně se mu nedivím. Přišel do Albánie dosti pozdě, nic nevěděl o malárii a zkušeností také neměl: viděl vlastně jen, že lidé malárií umírají, ale nic více. Dodělal jsem pak raport s adjunktem baonu, velmi milým a ušlechtilým Němcem, dok- 25 torem filosofie.

Doktor Eberhardt dovedl se nás však i zastati. Když jsme se odstěhovali později do entlausungu, stalo se, že jakýsi důstojník z protějších ubikací udal nás, že prý si vodíme k so- 30 bě „děvčata“. Pátrali jsme, co dalo podnět k tomuto udání, majíce svědomí až příliš čisté, měli jsme nejprve v podezření naše tragtierführery, kteří bydleli v přední části dvora, ale pak jsme konečně přišli věci na kloub: do dvora docházely dvě malé špinavé a otrhané žebračky, jedno dítě, druhá poněkud dospě- 35 lejší, a tak dlouho kňouraly svým zvláštním východním způsobem, až jsme jim něco dali nebo je zhurta odehnali. Doktor sám byl tomu jednou přítomen, dal si tedy věc vysvětliti a u majora se nás rázně zastal, takže celý klep rozplynul se bez dalších následků pro nás.

Bylo zřejmo, že jsme si ho již ochočili, že je s námi spokojen, a když pak v prosinci od nás odcházel, poděkoval nám pěkně za všechno a loučil se s námi hlasem téměř pohnutým.

Byli jsme nicméně rádi, že odchází, nemohli jsme zapomenout na doktora K., kterému se zhola nic nepodobal. Bylo na něm příliš mnoho padělaného.

XVII ZA PŘÍRODOU

Od svého druhého návratu z Drače mám za sebou dlouhé dny perné práce, věčného shonu posetého mrtvolami. V mém deníku z těchto dnů opakuje se ustavičně: Umírají, umírají... 5

„To je cirkus!“ vzdychneme si často, běžíce druh mimo druhu.

Ke všemu zapráhli mne na několik dní k mimořádné práci kancelářské, velmi duchaplné. Finguji účty. Nahlížím malým okénkem do vojenského hospodářství a již vím, jak snadno 10 může si takový vojenský pán, rechňákem, účetním poddůstojníkem počínajíc, zahospodařiti malé jmění.

Běží o toto: Setniny přispívají nám jistým penízem na marody. Teď, když máme marodů na sta, činí to dosti peněz. Něco mi páni rechňáci zůstávají dlužni, a toho ovšem již ne- 15 spatřím, aniž erár bude o to bohatší. Ale před několika dny přišla účetní revize k našemu baonu a byl z toho veliký poprask. Někteří velitelé setnin mají dopláceti velké peníze. A já dostal jsem rozkaz, abych všechny peníze obdržené i neobdržené na marody řádně vyúčtoval dle předpisů a doložil 20 všecko stvrzenkami. Snadno se řekne: dle předpisů! Právě tyto předpisy jako by byly k tomu, aby erár mohl býti šizen. Mohou se účtovat jen maximální ceny, za které nikde nic nekoupíš, řadu potravin je zakázáno venku kupovati, ale musíš je mít a proviantura ti jich nedodá, protože jich nemá. 25

Zkušený rechňák mne poučil, jak se to dělá, a tak sedím, rozpočítávám a vyrábím účty i stvrzenky. Máme stálý nedostatek psacího papíru, ale u kramáře v městě podařilo se mi koupit nějaký, znečišťuji jej tedy ciframi a je mi ho líto; je to krásný velín se zlatou ořízkou a pěkný ruční papír italského 30 původu. Pozval jsem si mladistvé domorodce, naše dodavatele, aby mi podepsali několik stvrzenek; na ostatní podpisy kopíruji. Učitel T. zešedivěl by jistě při takové práci strachem, že to špatně skončí. Mně však po tom věru nic není, že erár chce býti klamán; hledím jen, abych se nepříjemné práce nejrychleji 35 zbavil. Běží beztak jen o formalitu.

Tak únavné, horké dny uplývají jednotvárně, není osvěžení, není zábavy, u tanečnic jsme se nudili, vstup Rumunska do války oslavili jsme – jídlem, „bohatou“ večeří v zahrádce.

Cítím se opět v kleci. Máme dnes sedmnáctého září. Čtyřicet čtyři dny nebyl jsem venku. To je pro mě trochu mnoho.

Jsem z těch, kteří chronicky stuňou po přírodě, jsou-li ve městě; nemohu říci však, že by se mi po městě stýskalo, když jsem trvale venku.

Je pozdní odpoledne, sluneční žár se zmírnil. Ale více než jindy jímá mě touha po volné trávě, vodě, živočiších, stromech a skalách. Však jiní také dovedou zapsati a zařaditi nové marody a udělati to, co bude snad nezbytné.

Proklouzl jsem pod okny, aby mě náš praporčík neviděl a nevzpomněl si, že mi něco chce, a již vykračuji si liduprázd-
nou silnicí za město.

Za rozsáhlým volným hřbitovem a pak olivovým hájem vystupuje malé předhoří, rozestoupené pro silnici jako brána. Napravo šíří se vzhůru a do dálky, obsazeno drobnými lesíčky, poli, zahradami a dědinami, vlevo je holý kopec, oblévaný po levé své straně řekou Škumbi a vpředu oblý jako Říp.

K němu pomalu mířím s uvolněnou myslí, v níž rozhostil se poklidný mír jako v pasece, kterou přeletěla divá štvanice a zmizela v dálce. Vzhůru vede serpentinou kamenitá pěšina. Vystupuji. Rozhlížím se a pozoruji každou maličkost. Malými krůčky, jak se sluší u starého domobrance, přichází radost. Pokojná a trochu udivená radost básníka v uniformě, který byl všemi protivenstvími světa zanesen do daleké končiny nejpodivnější pověsti a teď, v takové krásné chvíli podvečerní, prochází se tu samotinký bez obav, bez nevole, jako doma.

Oddechuji spokojeně, polykám vlažný vzduch a svobodné vteřiny. Není tu mnoho trávy ani keřů, více kamení, ale září tu a tam žluté šafrány, cyklámen kvete a sedmikrásy, jejichž panenská očka jsou neobyčejně veliká. Potkávám několik želv, prázdných krunýřů jejich je tu mnoho, také holých hnátů a vybílených kostí zvířecích, hlavně koňských, jako snad všude v Albánii.

Nahoře jsou zbytky starého opevnění, bezpochyby z minulých balkánských válek. Pozdravuji z výše horské pásma, ma-

látnou Škumbi a konečně Elbasan, jeho cypřiše, minarety, lasturovité střechy. Nikde živé duše. Je tu vůbec poněkud pusto, a proto sestupuji opět, stejně pomalu, aby mi nic neuniklo, ani brouk, v hájích pod kopcem naslouchám opět bublavé písni zvonců, vracejícím se stádům ovec a koz.

5

Mám rád mnoho zeleně a čisté vody, mnoho živočišného života ve varu; na holé skály a příliš vysoké hory stačí mi pohled zdálky. Alpinistou bych se jistě nestal, i kdyby mě nepronásledovala hloupá závrať. Není ve mně špetka sentimentální hlubokomyslnosti německé, mám raději přírodu idylickou, bujnou, smyslnou než dramatickou a tragickou, pro mě příroda nefilosofuje jako na německých obrazech, miluji její var pudů, a nikoli skalní poušť sebeteatrálnější. Holé skály jsou zblízka nesmírně nudné, i když jsou sebevyšší.

10

Tak vysoko tu naštěstí nejsme. Veliké kopce kolem Elbasanu jsou až k vrcholům zelené, jen tenhle nevelký činí výjimku, snad jako předzvěst toho, co následuje vzhůru k zříd-
lům Škumbi.

15

A zase vracím se hřbitovem divoce zarostlým, který není pranic smutný s holým lesíkem svých náhrobních kamenů, vlnících se opile: snad proto, že tu nespatriš nikde protivný kříž, nýbrž místo něho všude jen turban, turban těch, jimž Alláh připravil ráj velmi pozemský.

20

Koncem září a počátkem října, dny byly stále překrásné, chvěl se v našem vzduchu jakýsi neklid. Přicházely znepoko-
5 jovat nás zprávy, že jsme marschbereit, to jest, že se máme chystati na odchod z Elbasanu. Zatím běželo o něco jiného.

Zažili jsme na svém hilfsplacu ještě ohromnou bouřku, v noci na dvacátého září. Zvečera nebesa byla zavalena mrač-
ny, na západě objevilo se ohnivé divadlo, „jako když tráva
10 hoří a plamen šlehá stranou,“ řekl výrazně jeden voják, a v noci širá bouře chtěla nám vyraziti všechna okna a ordinační sednici zaplaviti vodou. Bylo nám vyskočiti všem z lůžek a všemi silami upevniti okna. Shodila jen nějakou okenici do příkopu, kterou chlapci ráno hned zabavili, aby měli čím to-
15 pit, a poněvadž jídlem roste chuť, použili této příhody k tomu, aby zabavili a spálili postupně okenice všechny. Bouře doznívala ještě druhého dne. Měl jsem vůbec dojem, že bouře v Albánii jsou cosi mnohem rozsáhlejšího než naše bouřky vnitrozemské.

20 Brzy poté nás navštívil sanitní šéf z Tirany, a již šestnáctého října předávali jsme svou krásnou ubikaci se vším všude polní nemocnici, která přišla do Elbasanu, netušíce ani dosti jasně, že tím končí dobré dny elbasanské a nám pomalu nastanou smutné časy.

25 Radosti ziehungu na vojně jsou o to lepší než radosti stěhování občanského, že voják odnese si všechno své v baťo-
chu na zádech a z majetku společného jen nemnoho v rukou, co se nevejde na soumary.

Bylo nám líto domku, jež jsem opouštěl po čtyřměsíčním
30 a druzí ještě po delším pobytu, na který nemohli jsme naříkati, a bylo nám ho ještě více líto, když nám byla určena ubikace opravdu výměnkářská.

Šli jsme skutečně na výměnek. Bude po shonu, staneme se pouhou marodkou baonu I-28, která si odbude ráno vizitu,
35 ošetří tu a tam některého lehkého maroda a všechno ostatní pošle do „špitlu“, hodí na krk polní nemocnici.

Odstěhovali jsme se do entlausungu čili odvšivovací stanice, jejíž celé zařízení skládalo se – ze dvou sudů. Uchýlili jsme se do pozadí budovy dosti složité. Vpředu byl veliký dvůr, na něm vlevo u zdi jakási vysoká veranda dřevěná a uprostřed dvě nízkých domečků v pravém úhlu k sobě přitisklých, za nimiž byla stáj. Tu bydleli již od dřívějška naši tragtierführeři a naše koně. Napravo v pozadí byla zídka s vchodem do vedlejšího menšího dvora, na němž v pozadí byla ubohá zahrádka s několika mladými pomerančovníky. Nalevo byla naše budova o třech místnostech vedle sebe: v levé jsme bydlili, v prostřední, průčelím vpřed vystouplé, jako v předsíni byla „koupelna“, čili u zadní stěny dřevěná rohož na dlážděné podlaze pod otvorem ve stropě, jímž procházel sprchový cedník ze sudu, který stál na půdě a ježž bylo nutno ovšem předem naplniti nanošenou vodou, chtěl-li se někdo koupati, a vpravo konečně byla prázdná sednice pro svlékání a oblékání a pro nějakého toho lehkého maroda. Po pravé straně našeho stavení byla ještě jakási větší kolna s ohništěm, kde jsme si tu a tam vařili kávu nebo čaj.

Na rozhraní dvorka a zahrádky stála jakási malá pec a na ní velký odvšivovací sud s dvojím dnem. Naspod nalila se voda a na druhé děravé dno napěchoval se plný sud svlečeným šatstvem zavšiveným a navrchu přikryl víkem dobře zatíženým. Pak se pod sudem topilo, a pára pronikající obsahem sudu měla usmrtiti zvířátka i jejich zárodky.

Někdy přicházela se postupně odvšivovat celá setnina, bylo mnoho křiku a nesnázi se štipáním vlhkého dříví i s ohněm, chlapci se napřed pod „sprchou“ trochu umyli a pak nazí na sluníčku čekali, až dostanou ze sudu své šatstvo a prádlo horké a hrozně, nenapravitelně pomačkané. Zdali také zbavené hmyzu, jest otázka.

Jinak tu byl pokoj. Naše sednice byla pro naše patero dosti veliká, pohodlná, s jakýmsi pódiem u dvou oken, ale poněkud tmavá. Práce nám stále ubývalo, odešlať opět jedna setnina na venek. Ubývalo také blahobytu a plížila se k nám dlouhá chvíle, neřest, která vedla k nudným hrám v karty a šachy a k mrzutým náladám, které hlavně podporoval svým nesou-

družstvím četař X., jenž byl právě s námi; s oběma učiteli a s lesníkem K. tvořili jsme pětku sanitního „štábu“.

5 Zlaté časy mizely nám pomalu s odcházejícím létem. Doznívala jedna letní píseň mého života. Přes hrůzu, jež byla jejím spodním tónem, jedna z nejvzácnějších. A zda tedy ne-
podobala se tomu, co mě na tomto novém místě nejvíce těšilo: krásnému, košatému pomorančovníku, jenž stál těsně
před našimi okny a měl plno velikých zrajících plodů. Mohli
jsme se jen z okna nahnouti a trhati. Ale maso těchto pomo-
10 rančů, skvělých a šťavnatých, bylo krutě hořké a kyselé. Ne-
byl to sladký pomorančovník, přestože byl krásný.

XIX TŘETÍ UBIKACE

Náš výměnek pod košatým pomorančovníkem byl nedaleko v uličkách proti dřívějšímu našemu „paláci“, takže jsme zůstali v stejné končině města, a téměř stejnou cestou chodil 5 jsem denně po vizitě do plukovní kanceláře.

Tiše plynuly nám krásné podzimní dny, pomorančovníky, stojící po dvorech nebo vykukující ze zahrad, měly velikou hojnost plodů, jejichž hluboká žluť se již zardívala; tu a tam nad nižší zdí spatřils ještě kolébatí se kvetoucí růže, zatímco 10 u obchodníků kouřily veliké koše vařených kaštanů.

Dvacátého pátého září přišel jsem náhodou na slavnost kladení základního kamene k elbasanské radnici. Na velkém prostranství, nepodobajícím se ještě ničemu, kde měla mládež dřevěnou „vzduchoplavbu“ a kde chyběly jen kolotoč a střel- 15 nice, aby to vyhlíželo jako u nás na konci některého předměstí, na prostranství přibližně mezi zadkem hlavní mešity, omšelé a velmi důstojné, kterou navštěvoval Akif-paša, a letní mešitou, jejíž cypřiše dorozumívaly se svými vrcholky s dvěma praštarými cypřišemi, konajícími stráž u mešity hlavní, do- 20 kud jeden z nich nepadl (při bouři, o které jsem se zmínil), zatarasiv úplně ulici, – stál čtverec hodnostářů domácích i vojenských, školní mládež a zvědavé obecenstvo. Byly pronešeny řeči, mládež zpívala hymnu škipetárskou a rakouskou, kněží moslimští i popové byli také při tom, a do díry, ve které 25 ležel kámen, zatáhli mohutného černého kozla a obřadně jej tu podřezali.

Také jsem potkal vznešenější pohřeb moslimský s mnoha kněžími. Mrtvý na márách bez rakve, umytý a zabalený, hedvábnými šátky ozdobený, nesen je napřed velmi neklidným 30 způsobem. Pohřební hosté, přátelé a známí, prokazují totiž mrtvému poslední čest tím, že každý snaží se, jak průvod jde ulicemi, aspoň pro forma chvilku pomáhat nést máry, třeba jen tak, že na ně položí ruku, nesoucí ramena se ustavičně vyměňují, a tak máry se stále kymácejí, zastavují a ubíhají, jde 35 se téměř poklusem. Ženy ovšem zůstaly doma, odbyvše si své

oplakávání s najatými odborníci v nářku. Na posledním náměstíčku před cestou ke hřbitovu stojí prostý kamenný „oltář“, na nějž se máry s mrtvým složí k ceremonii, která připomíná náš „výkrop před bránou“, ovšem bez svěcené vody.

5 Dny plynuly, slunečné ještě dušičkové svátky minuly nad naším ústraním, ale v polovici listopadu přišla k nám na dvůr návštěva, plukovní lékař doktor S., Čech, milý, ač poněkud zdržlivý pán. Dal si mě zavolati, četl jakési moje verše z Albánie v Lumíru, chtěl viděti, jak vyhlíží poeta
10 v uniformě: rádi však jsme té návštěvě nebyli, neboť takové věci nedějí se bez „vážné“ příčiny, a skutečně – patnáctého listopadu jsme se stěhovali všichni i s koníky. Tentokráte do opačné části města, dolů za hotel Kosovo, do dvora naproti chudé džamiji, která místo řádného minaretu měla jen nízkou
15 věžičku s visutou stříškou dřevěnou: jediným jejím bohatstvím byla dvě malovaná okna jako z drahokamů. Neopomněl jsem jedno věrně zachytiti na pohlednici.

Šlo to s námi věru z kopce. Dostali jsme ubohé dřevěné stavení s verandou a dvěma místnostmi na prvním dvorku
20 větší budovy; pod verandou, podle jedné stěny dvora v pravém úhlu prodlouženou, zařídili jsme primitivní otevřenou maštal pro koně, naproti u zdi byla vyschlá studna, omšelá a pobořená. K nám nahoru vedlo několik dřevěných schodů, v levé polotemné místnosti, kde bylo ohniště, ubytovali se naši
25 tragtierführeři, napravo, kde z okna, zabírajícího celou stěnu, zbyly jen rámy, ubytovali jsme se sami. Pokryli jsme je síťovou látkou, proti počínajícím večerním chladnům ovšem neprospěšnou. Místnost byla malá, slamníků jsme nemohli upotřebiti, spali jsme na polních nosítkách, které jsme ráno vždy
30 odklidili.

Nebylo tu k hnutí, zejména při vizitě, kolem malého stolku pro doktora sotva jsme se mohli pohybovati, medikamenty a obvazy rozkládali jsme po úzké lavici a polních nosítkách, marodi čekali na dvorku.

35 A v tichosti počínal pro nás nový, tentokráte intimní zápas, s nepřítelem nepatrným, ale houževnatým a všudypřítomným, hlavně od té doby, co nedostatečná ubikace přiváděla nás do styku příliš těsného s marody. Nepřítel, to byla veš

šatní. Kapal někdy z obvazů, které jsme marodům sundávali.

Četař X. dostal prudkou horečku malarickou, naříkal celou noc, byl dosti rozmazlený a choulostivý, nespali jsme s ním, a druhého dne poručil lékař odnésti jej do polní nemocnice, ač X. se bránil, nechtěje opustiti blahobyť, jež si opatroval u baonu. Poležel si v nemocnici dlouho. Dávali tu již chininové injekce a X., který rozdával tak rád lehkomyšlně injekce všeho druhu, aniž se mu při tom někdy stal malér, dostal sám první špricku od štábního lékaře a přesto ji odstonal velmi těžce. Zůstal pak v polní nemocnici, kde se mu dařilo dobře, ještě dlouho jako rekonvalescent a provozoval dále různé obchůdky.

Dvacátého druhého listopadu odpoledne přinesl jsem soudruhům zprávu, kterou mi cestou pošeptal s důležitou tváří známý telegrafista: František Josef zemřel. Rozumí se, že se činily marné kombinace, že v mnohém chlapci zahořela toho dne jiskřička naděje. Ale dvacátého pátého vykonala už elbasanská posádka mezi cypřišemi letní mešity přísahu novému císaři, přičemž komandující brigádník, Maďar, nejvíce hleděl na ústa našeho dvacátého osmého pluku, zdali se skutečně otvírají. Zajímavější by bylo bývalo, kdyby tak byly mohly myšlenky všech těch vojáků shromážděných na velkém prostranství, zastíněném staletými stromy, naráz vyletět zpod čepic a zřetelně promluvit.

Dny se rychle krátily, objevovaly se stále častěji předzvěsti deštivé doby, a v našem doupěti, málo uzavřeném, bývalo hanebně chladno. Prosinec ani v Elbasanu není teplý, třebaže nebývá tu sněhu a louže jen zřídka přes noc povlékají se tenkým ledem.

Hned na počátku našeho elbasanského pobytu, když jsme se mohli již volně procházeti městem a nepříliš syti okukovali albánskou kuchyni, jak se jevila ve veřejných jídelnách zasklených i nezasklených, okusili jsme také ostré kořenné chuti východních karbanátků, malých to šištiček ze skopového masa, pečených na rožni.

Ale staří domobranci, odtržení násilně od rodinného krbu a domácí české kuchyně a již pro toto násilí nespokojení se vším, co spatřovali v cizině, okusili této ostré pochoutky východní jen proto, aby s lítostí vzpomněli krásných, velkých; dozlatova smažených karbanátků západních. A tož jakmile se důvěrněji seznámili s traktéry elbasanskými, pokusili se vstípati jim, aspoň pokud běželo o karbanátky, své znalosti lepšího.

Měli jistý úspěch. Zároveň však dali popud k malému ekonomickému zjevu, dosti rozmarnému, a mohli se poučiti o pravé povaze volné soutěže výrobní a obchodní. Na trhu objevily se skutečně karbanátky na způsob našich, nevelké, ale za tepla chutné. Nepamatuji se již, zač byly první kusy v jídelnách. Později, když je počali péci nejrůznější obchodníci, bylo jich zpočátku pět až sedm za korunu. Měly asi velikost stříbrné pětikoruny rakouské a nebyly o mnoho silnější.

V Elbasanu nebylo uzavřeného bazaru. Obchody a dílny zely nebo pestřily se vedle sebe v barvitě směsi po celém vnitřním městě, ač z dřívější doby byla dosud velmi patrna snaha jednotlivých živností držet se pohromadě v jedné ulici nebo v jednom koutě. Pozoroval jsem tu například kout sedlářů a truhlářů, ulici kovotepců, brašnářů a obuvníků, křižovatku zlatníků. Dvě největší jídelny byly téměř proti sobě, pouliční prodavači masitých lahůdek stáli a seděli na určitém nárožním místě.

Zvýšená poptávka, když přibývalo elbasanské posádky, věčně jídla dychtivé, způsobila později však, že se peklo a smažilo i v krámech, kde hlavní živnost byla zcela jiná. Třeba také jen prodávalo se něco k snědku. Vydělků chtivý

koupil mladé dobytče skopové, pekař mu je upekl a on vyložil na prodej jen mísu s hotovým, rozsekaným masem. Vedle masa prodávalo se však v tučné letní době, kdy byla hojnost vajec i mouky, zejména pečivo z takzvaného piškotového těsta, „sladko-fino!“ volali všude po ulicích malí spekulanti, 5 roznášející zlaté koláče na velkých mísách, a pak tedy i karbanátky.

Byla to jedna postranní ulička nedaleko hotelu Kosovo, kde vznikla pro nás řada čilých obchůdků s pečivem a karbanátky. Zboží mělo odbyt. Čím více přibývalo posádky, tím hlučněji 10 bývalo kvečeru, po befělu, v této uličce. Jako na pouti. V krámcích nestačil již kuchař a prodavač v jedné osobě. Majitelé najímali si malé rošťáčky, aby jim pomáhali péci i prodávati a hlavně vykřikovali chválu jejich zboží. Hoši naučili se několika českým slovům většinou více nebo méně zkomoleným 15 a hulákali z plna hrdla. Rozumí se, že při této příležitosti naši chlapci neopomenuli naučiti je také různým šťavnatým nádvákám.

„Pocem, stary, petnact komanda za forintu, samy meso!“ řinčel jeden, až uši zaléhaly, na mimojdoucího vojáka, dokud 20 ještě nebyl před krámkem nával. „Ty stara kurvo!“ řval za ním, když voják šel bez zastávky svou cestou. Byl to nejpodařenější holomek, kterého jsme poznali, chlouba majitele živnosti, postrach konkurentů.

Tré čtvero krámků počalo skutečně houževnatý konkurenční 25 zápas karbanátkový. Počet kusů za stříbrnou korunu nebo papírovou zlatku stále stoupal. Ale stále také ubývalo masa v karbanátcích a jejich velikosti.

Podřadná konkurence byla zdolána nebo ustoupila, znechucena, dobrovolně. Klidní dědouškové moslimští, kteří pokuřující 30 sedávali v krámku nečinně u svého zboží na rohožce, a byvše zlákáni možností jakéhosi mimořádného výdělku, opékali pomalu na pánvi s olivovým olejem své karbanátky z masového těsta, jež jim žena nejspíše doma připravovala, beze vzruchu čekající na náhodného kupce, – ti se většinou vzdali. Jen tu 35 a tam některý, pohrdaje konkurencí, smažil ještě postaru, maje patrně důvěru v rozum kupujících. Kvalita zboží zhoršila se však poněkud i u těchto klidřasů.

Zápas výbojných konkurentů pokračoval a byl stále urputnější, ale musil nutně pohltnout sám sebe. Jednoho dne, když jsme po delší době přišli se podívat zase na večerní život v karbanátkové uličce, to už jsme jejího zboží dávno nejedli, 5 užasli jsme: rošťáček vyvolával již – padesát kusů za forintu! Byla to ovšem již jen opečená kukuřičná mouka, zvící rozplácnutého liskového ořechu.

To byl vrchol boje a jeho sebevražda. Pokračovati se již nemohlo, dobrá pověst karbanátků byla zničena. Za několik 10 dní nastal rychlý ústup, už jen deset kusů za zlatku, ale kvalitita byla špatná, masa bylo málo, drahé, blížila se zima, karbanátková ulička pozbývala přitažlivosti a lesku.

Blížila se zima. Těžko se dalo sehnati něco k snědku. Obchodníkům bylo zakázáno prodávati kukuřičný chléb vojákům, 15 protože byla obava, že nezbude nic domorodcům, které by pak bylo nutno zásobiti z nedostatku rakouského, tu a tam pod rukou dal se sice přesto koupiti, ale byl drahý a špatný. Později jen z největšího hladu lámali jsme si tu a tam tyto nechutné placky do své vojenské polévky – když jsme na ně 20 měli.

To už pak na dobré karbanátky jsem jen vzpomínával se steskem, jak mne pěkně hřály v kapse i v žaludku, když jsem před chudou džamijí ráno čekával v prosincové nepohodě na doktora.

XXI
ČTVRTÁ UBIKACE

V ubikaci u chudé džamije nic nás netěšilo, a citelná chlad-
na, vanoucí k nám do všech koutů neuzavřenou stěnou, ne-
slibovala nic dobrého pro zimu. Celé doupě bylo ostatně na 5
spadnutí, z mezistěn mohli jsme vytrhávati laťky pro svůj
ohníček, skulinami v zadní stěně mohli jsme nahlížeti do ma-
lého vnitřního dvorku ve vedleším harému. To ukojovalo sice
tu a tam naši zvědavost, zahalené matróny chodívaly sem
z intimních důvodů a poodhalovaly se tu, ale brzy shledali 10
jsme to příliš všedním a jen jsme kleli, že skulinami fičí. Ne-
tušíce, že v Albánii nedostane se nám již ubikace lepší, že
naopak osud z přátelství připravuje nás pomalu na doupata
nejhorší, toužili jsme aspoň po sednici, kam by příliš nefičelo
a nepršelo a kde bychom měli trochu klidného místa pro sebe. 15

Také pro menáž měli jsme teď poněkud daleko. Na starý
hilfsplac menáž byla nošena pro všecky v kotlících a my na-
stavovali jen svoje šálky, z entlausungu chodili jsme si se šálky
sami pro ni ke kuchyni 2. setniny, která nás stravovala. Střídali
jsme se, vždy dva (kromě pana četaře X. ovšem); to stačilo, mě- 20
li jsme ke kuchyni jen jednu nedlouhou ulici, druhá setnina byla
ubytována ve velké budově naproti novostavbě Akif-pašova
paláce. Teď však měli jsme ke kuchyni několik ulic cesty, hro-
zila doba dešťů a naše chuť k jídlu stávala se netrpělivou.

Pokoušeli jsme se tedy na vlastní pěst – zejména učitel 25
T. – najíti si lepší přístřeší, aspoň pro sebe. Naši tragtier-
führeři mohli zůstat, kde byli, měliť sednici uzavřenou; v dru-
hé sednici mohla se konati vizita.

Ale nebylo tak snadno něco vhodného najíti. S polní ne-
mocnicí postoupilo do Elbasanu celé velitelství brigády, voj- 30
ska ve městě i v okolí přibýlo, brigáda měla tu zajatecké od-
díly pracovní, ruské, rumunské i albánské, v Elbasanu nastala
„bytová krize“. Nás ovšem bylo teď jen tré, učitel T., lesník
K. a já; četař X. byl v nemocnici, jednoročák V. zmizel již
dávno, nevrátiv se z dovolené, učitel K. odešel k venkovské 35
setnině. Přesto dlouho jsme hledali, než konečně učitel T.
něco objevil.

Zatím střídali se u nás doktoři. Maďar na nějakou dobu kamsi odešel, místo něho přišel k nám Němec, dědoušek s nedostatečnými již smysly, pak se Maďar vrátil, ale šel brzy na dovolenou a vystřídal jej sympatický doktor P., Čech, který
5 však po několika dnech, v polovici prosince, odešel k naší setnině do Žibraky. Stavěla se tu silnice, k setnině přiděleny byly pracovní oddíly zajatecké, bylo tu třeba lékaře.

Před jeho odchodem jsme se přestěhovali, tentokráte tedy dobrovolně a o své újmě. Naše nová ubikace byla opět mimo
10 rušný střed města, v počínající jižní části, v tiché, čisté uličce za starobyrou mešitou, velmi krásnou a důstojnou, byla odtud pěkná procházka dolů k řece Škumbi a tureckému mostu, šels půvabnou, idylickou čtvrtí s hojnou zelení za zdmi, jakoby stvořenou pro milostné schůzky západních milenců, ticho
15 a čisto tu bylo, ticho a čisto pro lásku a básně, škoda, že tehdá již hlad počal znepokojovati naši mysl. Bydlili jsme opět v domku téhož druhu, jako byla předešlá naše ubikace, v před-
dvoří většího stavení, domek byl však vyšší, patrový, dole byla maštal a stáj, nahoru vedlo dvojité schodiště s malou
20 verandou, měli jsme dvě sednic s předsíní uprostřed, která končila obvyklým výstupkem záchodovým, pod nímž na druhém zadním dvorku bylo hnojiště. Na noc zavírali na tento dvorek také dvě mladých buvolů. Pravá sednice s dvěma
okny byla obytná, zachovalá se svými výstupky pro podušky,
25 s umělým vydřevněním stěn, v nichž byly výklenky s policemi a vyřezávanými dvířky. Velmi nás lákala, ale bylo nutno ponechat ji marodům. Levá sednice kuchyňská, s ohništěm, byla velmi temná díra s malým okénkem, v níž byli bychom mohli najíti zalíbení jen při jistém blahobytu v jiných věcech. Ne-
30 zbývalo nám však nic jiného než jakžtakž v ní se zařídit na slamnících. Dvůr byl prostranný, vyhřívali jsme se na něm, když svítlo slunce; uprostřed byla veliká jáma s louží. Vlevo, vedle naší ubikace, byla druhá vrata, která vedla k domácnosti našeho domácího pána, jímž byl Ali bej Bunga, nevalně
35 zámožný, dosud mladý človíček, který uměl trochu francouzsky a nosil evropské šaty; říkali jsme mu také „baron Kozí ucho“, protože vodíval si z trhu sám kozy, táhna je za uši.

Nejcennější vlastností našeho nového příbytku byl pohled z verandy. Byli jsme patrně dosti vysoko, před námi v polokruhu rozložen byl pestrý obraz panorámovitý, vpředu mešita, harémy, zahrady s pomorančovníky, pak lasturovité střechy, nad něž tryskala tu a tam zeleň, pěkné komíny, minarety, městská věž, za budovami vlnily se zelené kopce a na pravém obzoru stály hory se sněžnými čepicemi, z nichž vanul někdy ledový vítr. Byl to obraz velmi východní svou nejednotvárností, barvitostí a křehkostí; sledovali jsme denně jeho náladové odstíny a měli jsme jej rádi.

Jako poeta měl jsem často před tímto sladkým divadlem východním, jako před mnoha jinými, pocit neplodnosti. Vojenské starosti a strasti koneckonců nedovolovaly soustřediti mysl k lyrické činnosti. Na pochodech těkavost z únavy, v létě na místě nadbytek práce, shon s marody, starosti z nevolnictví, později, když už nebylo práce mnoho, zase neklid z hladu a jiných útrap a nepohodlí bránily člověku proniknouti k jádru a kolem něho ovinovati metodičtěji přízi uzrálých dojmů v pevný lyrický tvar. Mnoho krásných popudů prošlo myslí jen jako lehký van a zmizelo, zanechávajíc po sobě toliko neurčitou vzpomínku.

Učitel T. lehkou odbornickou manýrou impresionistickou, já s topornou snahou o věcnost pokusili jsme se zachytiti toto své panorama elbasanské na řadu souvisejících dopisnic: Ali bej Bunga je tu podepsán, opravdu, jednoho prosincového dne roku 1916 jsme jej o to požádali, ano, tyto stromy, budovy, hory jsme skutečně kreslili a malovali, ale ostatní, to nejlepší – pouhý sen.

Lampa se zeleným stínidlem hoří mi na stolku v teplém pokoji s mnoha obrazy, knihami, klavírem – byli jsme to my, kteří za chladných večerů naslouchali z verandy hukotu Škumbi po deštích a hleděli na podivný měsíc východních nocí, naslouchali denně modlitbě muezzinově a pokřiku sýčka, který se zálibou usedal na hřeben omšelé mešity, nebo štěkavému povyku elbasanských kohoutů, kteří tak rádi se tu rozezpívají pozdě večer?

Nikoli, dnes mohu již jen zcela prostými slovy naznačiti obsah dnů, které se nevrátí.

Asi v době, kdy doktor P. – v polovici prosince – odešel do Žibraky, vrátil se do Elbasanu doktor K., *naš doktor*, z dovolené, ale bohužel nikoli k našemu baonu – přidělili ho k polní nemocnici. Mohl jsem se k němu ulejt, nabízel mi to, ale skeptická rozvaha zvítězila: bylo přece jen bezpečnější jíti – dříve nebo později – jako saniťák s naším baonem do fronty než schovati se v polní nemocnici, která mohla býti náhle rozpuštěna a člověk hozen bůhví kam, třeba pod kvér. Ve skutečnosti bylo by to dopadlo ovšem jinak: doktor se po nějaké době vrátil k baonu a já bych se byl vrátil s ním, po intermezzu, které bylo by mělo jen ten smysl, že v polní nemocnici nebyl bych zakusil tolik hladu. Ale nebyl by mě stejně
15 minul později.

Po odchodu doktora P. převzal u nás lékařskou službu plukovní S., a tak jsme opět povýšili na marodku celé posádky. Naše pravá sednice naplnila se marody, vizita konala se v chudé džamiji, kterou jsme okupovali k tomu účelu: ráno jsme
20 sebrali bedničku s nástroji, medikamenty a obvazy, přestěhovali jsme se po dosti dlouhé, teď pravidelně blátivé cestě na dvě hodiny do džamije, vizita byla někdy velmi obsáhlá, zvláště když přišly celé roje zajatců, a zajímavá jazykově: Rusové, Rumuni, Italové, Češi, Němci, Chorvati, Maďaři, Poláci
25 a tu a tam nějaký Albánec přicházeli se svými boly a žaly, a my dorozumívali jsme se s nimi hatmatilkou, s kterou jen zřídka přišli jsme do rozpaků, přispívající si navzájem i s panem plukovníkem slovy, která si ten či onen z té neb oné řeči zapamatoval.

Měli jsme opět hojně práce, plukovní S. přidával nám tu a tam ještě mimořádného něco, například expedici sanitního materiálu nebo měření teplot na marodce ruských zajatců. Pokud jsme to mohli konati v ubikaci, bylo dobře, ale jakmile bylo nám běhati po městě, kleli jsme, neboť v druhé polo-
35 vici prosince byly ukrutné deště a my častěji hladoví než sytí.

Za pěknějších dnů sháněli jsme po městě kožešiny, památku

na zimu, chystanou pro jarní dovolenou. Viselo tu v obchodech mnoho liščin, tu a tam vlk, divoká kočka, skalní kuna. Nejlepší skupili ovšem páni důstojníci, pokazivše velmi ceny, a někteří šikovatelé, kteří se pokoušeli provozovati obchod ve velkém, třebaže byli většinou pány z laciného kraje.

5

Veselo nám však už nebývalo. Menáž byla stále horší a chudší, trýznili nás pověstnou sušenou zeleninou, tvrdou a hořkou, až i žaludek se bránil, objevovaly se hojné poruchy v zásobování chlebem. Nebylo tolik peněz, ba ani možnosti, abychom se denně přikrmovali, pomalu stávali jsme se vyhladovělymi, opět se mi hladem kalily často oči jako ve dnech hubeného pochodu do Albánie.

10

Chléb stával se bezděčně utkvělou představou zase, hlavní myšlenkou a cílem našeho života. Trocha polévky nebo černé kávy, ždibec masa nebo lžice příkrmu, někdy nejedlého, to byla nejvýše dráždidla, ale čtvrtka chleba, to bylo skutečné jídlo, jednou za den jídlo, k němuž bylo možno si sednouti a rozvážně je do posledního drobečku a bez přestávky polýkati. Tytam byly však doby, kdy jsme mohli krájet z celého bochníčku podle libosti a kdy jsme si krájeli malé krajíčky, poněvadž na větší neměli jsme chuti. Teď celá denní porce, vždy až s večerní kávou černou fasovaná, nestačila člověka nasytiti ani do spánku. Bylo radno však rozdělit si ji aspoň na tři díly, abys měl kousek k ranní kávě a kousek k obědu. Znamenalo to rozdělit si stejnoměrně hlad na celý den. Učitel T. byl velmi pyšný, že to dovedl téměř den ze dne. Také jsem se o to pokoušel. Ale když přibývalo vyhladovělosti, zpozoroval jsem, že je přece jen lépe poněkud se nasytiti aspoň jednou denně a především zbaviti se strašlivého martyria psychického, jež působil člověku ten kousek chleba uschovaný pro druhý den v brotsaku na stěně: trýznivá myšlenka ustavičně se k němu vracela, měls klidnou mysl jen tehdy, když poslední sousto zmizelo v žaludku.

15

20

25

30

Často jsem slýchal důstojníky mravokárně se diviti vojákům, že sotva dostanou svou porci chleba, nehnou se od ní, dokud není do posledního drobečku sněděna. Páni důstojníci mohli býti snadno mravokárci. Byli syti i v dobách, kdy mužstvo mělo nejhorší hlad. Pekly se jim dorty a nalévala vína.

35

Es gibt zwei Sorten Ratten,
die hungrigen und die satten ...

Proč však ta sta hladových nevědí si pravidelně včas rady s nějakým tím tuctem sytých! Proč dají se balamutiti panskými hesly a těšinskými jablíčky! Nekonečná tragikomedie hladových, kdy konečně spadne červená opona za tvým posledním aktem?

Páni hodovali a my proklínali, žárlivě se navzájem hlídající při dělení chleba, aby ani sousto nám neuniklo, lidské pozlátko z nás odpadávalo jako šupiny. A když čtvrtka chleba a trochu rozumu uchlácholily podrážděné nervy, stavěli jsme větrné zámky, doufali jsme, že bude jinak, až se vrátíme, až se svět vybouří a z krvavé lázně vyjde očištěn.

Es gibt zwei Sorten Ratten,
die hungrigen und die satten ...

Naděje byly hanebně zklamány. Co chybí, aby sytá krysa mohla stisknouti elektrický knoflík a hladoví znova byli hnáni druzi proti druhům? Chybí-li dosud něco k tomu, bude to chyběti ještě zítra? A poznání, které se krvavě zrodilo, veliké poznání rudé, bude již dosti silno, aby zlomilo panský zločin?

Proklínali jsme a proklínáme. Víra nám oslazovala tehdá hořké chvíle, ale dnes jen s hořkostí vzpomínáme těch bláhových nadějí: dostali jsme, co jsme chtěli, ale nic jsme nezískali, jen syté krysy jmenují se jinak ...

Jedno nebezpečí bylo tu ovšem, snědl-li člověk svou porci chleba naráz: že bude bez chleba 48 hodin nebo i déle, nastane-li porucha v zásobování. Tu ten, kdo jedl po částech, mohl říci třetího dne s pýchou: já měl ještě včera v poledne kousek! Jeho žaludek nedostal však více.

Nastaly deštivé a větrné vánoce. Nezajímám se o církevní kalendář, vyčichlá poezie náboženských svátků pro mě neexistuje, nevěděl bych o nich, kdyby lidé kolem mě nesháněli mimořádných nákupů a nechystali žranice. Ale na mé druhy, jejichž občanský život plynul před válkou mezi koleji nor-

málních zvyků, přicházela melancholie a naše doupe připadalo jim teď ještě ponurejším. Vítr tančil nám uprostřed sednice, probíhal skulinami v podlaze a skulinami ve střeše – stropu jsme neměli –, proletěl někdy zběsile ze dvora stájí pod námi, podlahou, sednicí a střechou vzhůru. Přišly-li kroupy, poskakovaly nám po podlaze. Zahřívali jsme se na malém uhelníku jako ovocnářky na trhu. Svítili jsme olejovým kahanem. 5

Na Štědrý večer dali nám pomoranč, několik ořechů a kaštanů. Vyrobili jsme si trochu primitivního likéru a koupili turecké cukrovinky. Seděli jsme u svého malého stolku, uhelník majíce pod ním, a bez chuti hráli jsme mariáš. 10

Na čaj nesmím zapomenout. Ale čaj byl teď náš nepřítel. Byli jsme již tak zeslabeni, že sklenice čaje před spaním znamenala dvakrát nebo třikrát v noci s drkotajícími zuby pospíchat ven. Spali jsme s hlavou pod přikrývkami, a sotva jsme se trochu zahřáli, už nás to nutilo vstátí. 15

V Žibrace, jak nám později vypravoval učitel K., došlo k malému konfliktu. Ve stavení, kde nahoře důstojníci slavili Štědrý večer, dole leželo mužstvo. Páni nahoře pili a hodovali, zpívali, vrhli a scali, hladové krysy dole tetelily se zimou a hladem. I rozdělali oheň, aby pány nahoře vykouřili, pokřikovali nahoru a opilí důstojníci vyhrožovali zase dolů. Nevím, která strana dříve se „umoudřila“. 20

Malá děvčátka z našeho sousedství i ze sousedství naší předešlé ubikace u chudé džamije přistupují k nám plaše, když
5 se objevíme venku, natahují opatrně buclaté ručky s nabarvenými špičkami prstíků a loudí na nás kňouravými, nesmělými hlásky „dirpana“. Píše se to quêlpane a znamená to špendlík. Běží o zavírací špendlíky (Sicherheitsnadel), které míváme připíchnuty k náprsní kapse své blůzy a které pocházejí z obva-
10 zových balíčků (Verbandpäckchen), jichž tu a tam používáme, nestačí-li jiný obvazový materiál. Služka ze sousedství, nikoli nehezké, ale umouněné a všední děvče, s tváří pravidelně nezahalenou, nosí nám dokonce dvě tré ořechů za ně. Nikoli ty ořechy, ta naivní výměna, tak plachá z její strany, mě těší.
15 A malá děvčátka, zaplašitelná každým prudším pohybem, poletují kolem nás jako letní motýli na domácí louce, cvrlikají tence dirpana! dirpana! – je to milé a hezké!

Svítlí-li k tomu lednový den jako u nás nejkrásnější den podjarní a má-li člověk ke všemu ještě mimořádnou porci
20 chleba v brašně, jak by mohl nezapomenouti pro několik okamžiků na břímě otroctví, na veškeru neřest nespravedlnosti a hlouposti! Dobrotivé paprsky rozehrávají všechny veselé struny v tobě i přírodě, se vším všude se zachvěješ jako tón v radostné písni, vylezeš z díry jako hlodavec vylákaný ze zimního
25 spánku tajemným chvěním půdy, zamžouráš očkama a – cupity, třeba po oslňujícím sněhu. Ať zebou tlapky, jen když sami sobě dokážeme, jak jsme ještě živi!

Měl jsem skutečně mimořádný kus chleba a něco také v polní lahvi, běželo o malý celodenní výlet do Žibraky s nějakým
30 vzkazem. Rozběhl jsem se k jedenácté, ozbrojen sukovicí, vzhůru proti kalnému toku Škumbi doprava, k severu!

Stará silnice turecká brzy končí. Jde se téměř ustavičně podle vody. Pak výmoly, balvany, řídké lesíky. Údolí je někdy velmi úzké, jindy se rozšiřuje v malou rovinu. Kopce
35 kolem jsou porostlé olivami a zimostrázem, řídce jsou rozesety po šedavé zeleni rezavé skvrny nízkého habří a doubí. Před

tebou ustavičně svítí sněžné vrcholky a hřbety horské. V Ljabinoti jsem se na chvilku zastavil, také jsou tu naši vojáci, tahají z lesíku dříví. Je tu opět silnice. Pak po stezce, kterou zajatecké sbory rozšiřují na silnici pro náš budoucí postup k úseku macedonské fronty. Pracuje se jako právě na vojně. 5 Zajatci se nadřou o hladu až běda, ale dílo nevalně pokračuje. Škumbi náhle vystoupí a v několika okamžicích rozmete diletantskou stavbu. Práci řídí ulejšváci, nikoli odborníci, a počíná se znova, vždyť dělníci jsou zdarma.

Neveselo je náhle, krásný den se zachmuří, sotva setkal 10 jsi se s lidmi. Tihle zajatci – smutná kapitola. Pojdi hladem, morem, vysílením, jsi břemeno. Ale ještě i na tom břemeni jsou cizopasníci. Setniny jsou rády, když jsou jim přiděleny zajatecké sbory. Chlapci se najedí na jejich útraty a šikovatelé zastrčí ještě více do kapsy. Čeští lidé žrali také na útraty 15 ruských zajatců; kde zůstala „slovanská vzájemnost“?

Když je člověk doma bohatý fabrikant, když má na Krymu palác a za ženu ruskou kněžnu, když má mentalitu měšťáckého diplomata a zvykl si tančiti na parketách a je třeba jen 20 statistou v odporné komedii diplomatické, kde se mluví o sebourčení národů, ale myslí se na naftu, – ach, to se to pak žvaní na slovanských banketech a to se to také hřmí proti socialismu, který se opovážil drzou, ale silnou rukou přeškrtnouti zločinné rozpočty, to se to pláče nad ubohou emigrací deposedovaných měšťáků a intelektuálních histriónů! 25

Ale my viděli nahého člověka, také *vaší* politikou zahnaného k bratrovraždě, také *vaší* metodou oloupeného o veškeren lidský cit, umírajícího hladem a zoufalstvím také pro *vaše* továrny, paláce, kněžny, tlachy a hry, a viděli jsme, jak se 30 vrhá Čech na sousto Rusovo stejně jako na sousto Rumunovo nebo Albáncovo, a jistě tomu jinde bylo i opačně, poněvadž všude pánům je lhostejno, jaký dobytek nadělají ze svých otroků, když běží o panskou moc a panský blahobyť.

Sem, na silnici mezi Ljabinoti a Žibrakou, nikoli za zavřené 35 dvěře banketů a parlamentů, měli jste přijít kázat slovanskou solidaritu, sem, kde chyběla nejprostší solidarita lidská *vaší* vinou, tisíckrát, státisíckrát prokletou vinou, a byli byste slyšeli odpověď lidských stínů, odpověď nás všech, že vám kaš-

leme na vaše slovanství, jako kašleme na vaše germánství nebo románství, na všechny vaše rasové teorie a halucinace rdoušící lidství, a kalná Škumbi byla by navždy zavřela vaše zločinná ústa.

5 Dnes je nám nezapomenutelně jasno, že *musí* býti jednou nemilosrdně a provždy zamčena, aby konečně žil *člověk*. –

Přišly k nám k vizitě zástupy rumunských zajatců, mátohy vlekoucí se, klesající cestou, druzi nesli druhá, žebronili a kvíleli, cos to, válko, učinila z těchto nešťastných lidí, byli mezi
10 nimi studenti jako zpráskaní psi, váleli se po zemi, po kolenou se plazili, brečeli. Doktor neshledal u nich pravidelně nic než vysílení, bylo třeba všechny je poslat do nemocnice, ale nesměl, nesměl ani napsati, že jsou hladem umořeni. Vyslechl jsem jednou kus rozhovoru doktora K. se štábním lékařem
15 od divize. Alles nur Unterernährung, ale konstatovati se to nesmí... Přišly stejné zástupy zajatců ruských, ti byli houževnatější, jednou se dokonce cestou vzbouřili, chtěli jíst, nechtěli dále, bylo nutno, aby naše vojsko je odvedlo.

Maďarský uličník, četař, opilý, rudý a vyzývavý, přivedl
20 odkudsi zvenku ruského zajatce k vizitě, zbil jej cestou za to, že s ním musil do Elbasanu, Rus poklekl a žaloval, vaše vysokoblahorodí, prosil, by doktor neposílal ho zpět, že bude znovu bit a kopán, plukovní S. nezměnil však své zdrženlivé masky, snad nebylo možno pomoci, snad dávno již rezignoval...
25 val...

Ubozí zajatci! Uctivě šel jsem mimo ně. Zdravstvujtě, mladci!

V Žibrace nezdržel jsem se déle, než bylo nutno. Tyto dědiny jsou pravidelně velmi rozstříklé, tu a tam dřevěný domek, některý s kamennou podezdívkou, jedny v údolí
30 pod kopcem, jiné nahoře po vrších. Trochu mouky bylo možno si tu opatřit. Vyprosil jsem si u našich černou kávu, rozdávala se právě večere; někdy to stálo mnoho slov, než člověk dostal trochu té bryndy, které pomalu přivykl jako malé vášni. A pak
35 jsem se vracel stejnou cestou s neveselými myšlenkami, které teprve jasná, hvězdnatá noc před Elbasanem prozářila opět svým chladným světlem, jež nicméně v nitru hrálo.

Úzké údolí bylo zcela pusto, Škumbi hučela, krajina vyhlí-

žela cize a divoce, ale veliké hvězdy zářily jako útěcha a milosrdenství. Velmi hladov přišel jsem k sedmé hodině do naší kuči.

Na novostavbě Akif-pašova paláce, nahoře na prvních trámech krovu, roztodivně spojovaného, visí krásné látky pestré
5 „na zdvižnou“ či „na rovnost“, jak se také říká, ale my jsme opět marschbereit, třebaže na to mnoho nemyslíme. Jiní ostatně tvrdí, že jsme vyhlédnutí za obhajce Elbasanu. To by bylo horší, protože všechna naše obranná opatření jsou dětinské hříčky, a kdybychom měli utíkatí Grabským průsmykem nebo
10 vzhůru do hor a k Ochridskému jezeru, zle by se nám vedlo.

Zatím navštívili jsme turecké lázně místní. Je to nevelká místnost s dvěma většími temnými předsíněmi, v druhé se svlékáme na dřevěném pódiu. Vlastní koupelna, šestihranná, vysoká, je dosti čistá a světlá, s malou kupolí, posetou kal-
15 nými, polokoulovitými skly jakoby hvězdami. Několik nádržek u stěn z hlazeného kamene, jakési vyvýšené mísy, nikoli o mnoho větší mís waterclosetových. Sotva se v nich můžeš omýti v teplé vodě, kterou spustíš kohoutkem. O skutečné koupeli nemůže býti řeči, ale konečně je to přece lepší než ně-
20 jaká „sprcha“ v našem entlausungu.

V polovici ledna vrátil se nám doktor K. k baonu, sloužíme teď dvěma pánům, leden mívá v pilné práci, ale hlad vzrůstá.

Denně chodím k osmé hodině večerní pro poštu do kance-
25 láře baonu. I kdyby šídla padala. Máme malou, ubohou lucerňičku pro temné noci, někdy mi však vítr sfoukne plamének kahanu, a pak tápu slepě tmou a sklouzám do louží. Jsou však také krásné, tajuplné noci, kdy v bílých mlhách vynořují se minarety jako pohádka.

30 Učitel T. tvrdí, že když se vracím, pozná již po kroku, ne-su-li něco či nic. Tak bystře naslouchají, čekajíce na můj návrat, neboť večerní pošta je teď to jediné, co nás potěší v našem živoření. Dopis z domova, malý balíček s nějakou sladkostí nebo drobností, noviny, kniha. Z opatrnosti zachovává-
35 me sice jistou rezervu v korespondenci, ale jinak zdá se, že máme v tomto směru úplnou volnost. Zejména nám se cen-

zura dopisů vůbec neprovádí: to, co nás dochází, nikdo nekontroluje, když přijde pytel, rozdělí ordonance v kanceláři poštu podle setnin a oddílů, a když je to hotovo, hned nám ji vydá, my pak na své dopisy dáváme si razítko sami. Cenzurovat měl by nám vlastně doktor – ale takového pána jsme ještě 5 bohudíky neměli a sotva mítí budeme.

Jen jednou v létě měl celý baon jakousi mrzutost s korespondencí. Někteří bolestíni vylíčili maminkám svým naši situaci v tak divokých barvách, že z toho doma vznikly hrůzotrašné pověsti a velitelství baonu dostalo patrně důtku. Tu 10 přišel rozkaz cenzurovat přísně, a náš major M., mimochodem řečeno, hubená a hubatá figurka, ale zajímavá a nikoli zlá, starý podivín, který měl „lásku“ v Čechách, žral vojnu a dělal nožky důstojníkům, ale „obcovací řeč“ přihlásil prý českou a byl první z těch, kteří po převratu strhli habsburské jablíčko s čepice, tedy major koncipoval sám dopis, který všichni 15 vojáci musili napsati a poslati domů. Je samozřejmo, co v něm asi stálo, ale je náramně pochybno, byly-li maminky tím upokojeny.

Jiných radostí nemáme, a tak také smutný únor míjí jednotvárně. Někdy večer chodívám na návštěvu k štábnímu šikovateli Š. na šachy nebo k praporčíku K., známému z Moravy, a – dávám se trochu hostiti s nechutí v srdci, ale s velkou 20 chutí k jídlu.

Četař X. vrátil se z polní nemocnice, což nás nevalně těší, 25 jsme ve svém doupěti ještě stísněnější, pořádá znovu malé hostiny pro mladé chlapce a milostivě tu a tam i nás pobízí, ale mně je stále nepříjemnější a jsem rád, že chodívám ze svých návštěv pozdě a někdy také trochu syt.

Došly vánoční liebesgaben, je právě březen, ale dlouho nám 30 jich nevydávají. Dříve budou přiměřeně vykradeny. Nikoli však hladovými chudáky, nýbrž sytými šikovateli, vej lupky hrabivosti. Četař X., který má styky, chodí již s kapsami plnými cukrovínek a ustavičně je chroupe. A když konečně je máme a dělíme se přátelsky o svůj podíl, vděční konečně za 35 každou maličkost ze světa civilizovanějšího, není to pozdrav z domova, jsou maďarského původu, maďarské kalendáříky, pochybné lulky a jiné drobnosti. Nejsme zklamáni, ale rozči-

luje nás myšlenka, že ty věci, věnované často ze srdce opravdu dobrého chlapcům v poli, přicházejí pravidelně na nepravé místo a dokonce do rukou, které by měly být raději řádným klackem klepnuty přes hrabivé prsty.

5 Žijeme mrzutě, v jakémisi neklidném zimním spánku. Netušíme, že hodina našeho odchodu z Elbasanu byla už kdesi určena. Pověstí o chystaném rozkazu k pohotovosti nedbáme. Vždyť změna byla by nám snad dokonce vítána i proti rozumové úvaze. Jsme sice rádi, že nedošlo k malé výpravě na
10 řeku Strumen, které jsme se měli zúčastniti jako obvaziště; bylo tam nějaké vzbouření; jsme rádi tomu však jen proto, že počasí bylo příliš ošklivé. Víme ostatně, že až to bude doopravdy, večer přijde marschbereitschaft a ráno se půjde.

Osmého března převalila se přes Elbasan první jarní bouřka. Toho dne konalo se patnáct pohřbů z polní nemocnice, jak
15 s námi bylo sděleno; sami staráme se teď jen o živé, hlavně – hladem donuceni k tomuto nevlídnému zaměstnání – příliš mnoho o sebe.

Trináctého března jsme opravdu marschbereit, balíme a skládáme věci; nevalně naladěni, usínám naposled na svém slamníku v temné díře; nemám ani peněz, ani zásob na cestu.

A čtrnáctého o šesté ranní stojíme ve srazu na konci Elbasanu, nedaleko hřbitova, celkem již veselí; na dlouhé loučení nebylo věru kdy.

25 Jdeme prý rovnou na frontu, ale není to tam zlé. Někteří vědí již podrobnosti o pogradeckém úseku. Pesimisté vypravují jiné a optimisté také jiné. Mně však zdá se dobré, že prostě jdeme.

Teprve když zazněl povel a čtyřstupy vykročily, ohlížím se
30 naposled na Elbasan s rankou v srdci. Devět měsíců svého života zanechávám v něm, života radostí i žalů, zkušeností i nálad, nadějí, obav, stesků, devět měsíců života pro sebe i života, který musil být stále připraven posloužit jiným, a také života kolektivního, života společných radostí a společných smutků, společných nadějí a společných bázní, třebaže
35 se o nich mnoho nedeбатovalo. Žili jsme je.

I to a především to, co jsem zažil v Elbasanu jako člověk mezi lidmi, přineslo mi poznání, které později uzrálo: že indi-

viduum má se učit skromnosti a že nejvyšší kolektivní statek, který máme, jest lidství, prosté, věrné lidství, opovrhující hranicemi mezi národy a kastami.

Nebyla to ještě ctnost, byla to má mezinárodní krev, která mi dovolila, abych se stejnou úctou blížil se k čužákovi nebo k jinonárodnímu zajatci jako ke krajanu, která mi dovolila, abych si zamiloval Elbasan, jako jsem si zamiloval kdysi moravskou dědinu a jako někdy, aspoň ve vzpomínkách, miluji Prahu, ubohou panskou Prahu. Co je na mně českého, zůstalo, ale moje lidské zbohatlo. A jsem přesvědčen, že tato neomezenost citění přinesla mi mnohem více krásných chvilí, než dovedli zažít ti, kteří na všechno „cizí“ hleděli s nenávistí a rozséváli kolem sebe bolest a zkázu.

Mrtvolami posety byly naše elbasanské dny, jako v té době nejedna končina světa. Ale kdo pochopil, že tyto mrtvoly jsou jen semena, z nichž má vyklíčiti širé osení budoucího odhodlání, pro toho lidé ti neumírali nadarmo.

Zažil jsem však v Elbasanu nejen mnoho dnů úmrtních a zlých, nýbrž i četné dny vzácného světla a vzduchu. Ony byly školou, tyto mě oblažily. A tak s pocitem vděčnosti opouštím Elbasan, rychle zapomínaje zimních bolestí příliš osobních. Poslední můj pohled nazpět je pohled poděkovací. Teprve nyní pociťuji smutek loučení.

Když jsme přišli ke Škumbi, roztál pod zářícími úsměvy zasněžených vrcholů, jež z dálky nám kynuly.